
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M 444 ख विषय आर्षकाव्य
नाव. अध्यात्मरामायण (युद्धकाण्ड)
लेखक/लिपीकार —
पृष्ठ 52 काळ — पूर्ण/अपूर्ण

१३ १४ रामंश्याममित्यादिर्ध्यानप्रकारः १५ १६ अथस्तौति नमस्तेइति १७ १८ जगदिति यतोवाइमानिभूतानिजायंते येनजातानिजीवं-
ति यत्प्रयंत्यभिसंविशंतीति श्रुतिबोधितजगत्स्थित्युत्पत्तिनाशकारणायेत्यर्थः त्रैलोक्यगुरवेअंतर्यामितयेतिभावः अनादिगृहस्थाय

रामस्यवचनंश्रुत्वासुग्रीवोहृष्टमानसः बिभीषणमथानाय्यदर्शयामासराघवम् १३ बिभीषणस्तुसाष्टां-
गंप्रणिपत्यरघूत्तमम् हर्षगद्गदयावाचाभक्त्याचपरयान्वितः १४ रामंश्यामंविशालाक्षंप्रसन्नमुखपं-
कजम् धनुर्बाणधरंशांतंलक्ष्मणेनसमन्वितम् १५ कृतांजलिपुटोभूत्वास्तोतुंसमुपचक्रमे १६ बिभी-
षणउवाच नमस्तेरामराजेंद्रनमःसीतामनोरम नमस्तेचंडकोदंडनमस्तेभक्तवत्सल १७ नमोनंता-
यशांतायरामायामिततेजसे सुग्रीवमित्रायचतेरघूणांपतयेनमः १८ जगदुत्पत्तिनाशानांकारणायम-
हात्मने त्रैलोक्यगुरवेनादिगृहस्थायनमोनमः १९ त्वमादिर्जगतांरामत्वमेवस्थितिकारणम् त्वमंतेनि-
धनस्थानंस्वेच्छाचारस्त्वमेवहि २० चराचराणांभूतानांबहिरंतश्चराघव व्याप्यव्यापकरूपेणभवान्भातिज-
गन्मयः २१

सदामायागृहिण्यास्वशक्तिरूपयायुतायेत्यर्थः १९ तदेवपुनःस्पष्टमाह त्वमादिरिति उत्पत्तिकारणंस्थानमित्यर्थः निधनंलयस्था-
नम् एवंचोत्पत्त्यादयोपित्वद्विवर्तभूताएवनातिरिक्ताइतिसूचितम् स्वेच्छाचारत्वेननपराधीनत्वंसूचितं २० व्याप्यव्यापकरूपेणेतिपथाम-
हामत्स्यस्यास्समस्त्योव्याप्यः २१

त्वत्ज्ञानात्स्वद्रूपं जगदिति ज्ञानहीनाः अतएव नष्टात्मानः नष्टं कंठचामीकरवत् अज्ञातं स्वस्वरूपं येषां ते अतएव विचेतसः विरुद्धे मोक्ष-
विरुद्धे प्रवृत्तिमार्गे चेतो येषां ते गतागतम् जन्ममरणरूपं संसारं २२ यावदन्यविषयरहितेन ज्ञानस्वरूपभवद्विषयचित्तेन भवान्न-
ज्ञायते तावज्जगत्सत्यं भाति त्वत्स्वरूपज्ञाने तु त्वमेव सर्वरूपेणैव भासीति ज्ञाने तु भासमानस्य जगतो मिथ्यात्वं भाति यथा यावत् शु-
क्तिकास्वरूपेण न ज्ञायते तावत्तत्र भातं रजतं सत्यमिति भाति शुक्तिकाज्ञाने तु तन्मिथ्येति ज्ञायते तद्वत् २३ तदेव सदार्थ्याय पुनराह त्व

त्वन्मायया हृतज्ञाना नष्टात्मानो विचेतसः गतागतं प्रपद्यंते पापपुण्यवशात्सदा २२ तावत्सत्यं जगद्भा-
ति शुक्तिकारजतं यथा यावन्न ज्ञायते ज्ञान चेतसानान्यगामिना २३ त्वदज्ञानात्सदा युक्ताः पुत्रदारगृ
हादिषु रमंते विषयान्सर्वानंते दुःखप्रदान्विभो २४ त्वमिंद्रोग्निर्यमो रक्षो वरुणश्च तथानिलः कुबेरश्च
तथा रुद्रस्त्वमेव पुरुषोत्तमः २५ त्वमणोरप्यणीयांश्च स्थूलात्स्थूलतरः प्रभो त्वं पिता सर्वलोकानां माता-
धाता त्वमेव हि २६ आदिमध्यांतरहितः परिपूर्णोच्युतोव्ययः त्वं पाणिपादरहितश्चक्षुःश्रोत्रविवर्जितः २७

दज्ञानादिति युक्ताः तत्रैव सत्यत्वाभिमानेन लीनचित्ताः रमंते प्रीत्या भुंजंते अंते वियोगेन दुःखप्रदान् २४ त्वमेव सर्वरूप इत्याह त्व
मिति २५ अणीयान् सर्वथा दुर्ज्ञेयत्वात् स्थूलतरः विभुत्वात् मातापितृवत्सर्वत्र समः पालने इत्याह त्वं पितेत्यादि २६ अच्युतः कृ
पापि शन्त्या च्युतो हीनो न अनेन सर्वशक्तिमत्त्वं अव्ययः व्ययो त्र श्रोत्र चक्षुः पक्षयस्तद्रहितः त्वं पाणीति अपाणिपादो जवनो ग्रहीतेति श्रुतेः २७

विपरीतक्रमेणश्रोतेत्याद्युक्तिः कोशेभ्यः अन्नमयप्राणमयमनोमय विज्ञानमयानंदमयेभ्यः पंचकोशेभ्योव्यतिरिक्तस्तद्दोषास्पृष्टः निर्गुणः स्वतो
निर्गुणइत्यर्थः मायासंबंधात्तुगुणवानिवनिरुपाश्रयः आधारांतररहितः २८ निर्विकल्पः वस्तुतोनिर्धर्मकत्वान्निर्विकल्पकज्ञानस्यैव
विषयोनसविकल्पस्येतिभावः अतएवनिराकारः स्वपूज्यस्येश्वरांतरस्याभावान्निरीश्वरः उक्तंविकारत्वंविवृणोति षड्भावरहितइति
जायतेस्तिविपरिणमतेवर्धतेपक्षीयतेनश्यतीतिनिरुक्तोक्तषड्भावविकारहीनः अतएवानादिः जगत्तुतद्विवर्तएवेतिभावः प्रकृतिसं

श्रोताद्रष्टाग्रहीताचजवनस्त्वंखरांतकः कोशेभ्योव्यतिरिक्तस्त्वंनिर्गुणोनिरुपाश्रयः २८ निर्विकल्पोनिर्विका-
रोनिराकारोनिरीश्वरः षड्भावरहितोनादिः पुरुषः प्रकृतेःपरः २९ माययागृह्यमाणस्त्वंमनुष्यइवभा-
व्यसे ज्ञात्वात्वांनिर्गुणमजंवैष्णवामोक्षगामिनः ३० अहंत्वत्पादसद्भक्तिनिश्रेणींप्राप्यराघव इच्छामिज्ञा-
नयोगाख्यंसौधमारोढुमीश्वर ३१ नमःसीतापतेरामनमःकारुणिकोत्तम रावणारेनमस्तुभ्यंत्राहिमांभव
सागरात् ३२

बंधादपितेनविकारइत्याह प्रकृतेःपरः तद्दोषगुणासंस्पृष्टइत्यर्थः २९ नन्वीदृशस्यममग्रहणंकुतस्तत्राह
माययेति इदंत्वद्दर्शनंमाययैवतदेवाह मनुष्यइवेति एवंमायिकस्यास्यतवरूपस्यज्ञानान्नमुक्तिः किंतुपूर्वोक्तरूपज्ञानादेवेत्याह ज्ञा-
त्वेति तत्ज्ञानकारणंचात्रमायिके तवरूपेभक्तिरित्येतत्ज्ञानमपिपरंपरयातदुपयोगीतिभावः ३० तदेवाहमिति भक्तिरूपांनि
श्रेणींप्राप्यज्ञानयोगाख्यंसौधं पूर्वोक्तज्ञानयोगाख्यंसौधं ३१ सर्वविधभक्त्यपेक्षयानतिरूपाभक्तिरेवमुख्येतिध्वनयन्नाह नमइति
३२

वांछितंवरंवृणीष्वयतोहंवरदोस्मीत्यन्वयः ३३ कृतकृत्यत्वंसर्वधर्मजनककर्मकृत्वं अतएवधन्यत्वंभगवद्दर्शनस्यसर्वधर्मरूपत्व-
मितिभावः कृतकार्यत्वंचधातूनामनेकार्थत्वात्प्राप्तसकलप्राप्यत्वं प्राप्यंचसकलधर्मफलं तदेवाह त्वत्पादेति मुक्तिर्हिसर्वपुण्यफ-
लम् ३४ तदेवाह नास्तीति ३५ कर्मकृतोबंधःसंसारस्तन्नाशफलं भक्तिर्लक्षणंकारणंयस्यतादृशं त्वद्विषयज्ञानंदेहि एवंफलंसंप्रा-

ततःप्रसन्नःप्रोवाचश्रीरामोभक्तवत्सलः वरंवृणीष्वभद्रंते वांछितंवरदोस्म्यहम् ३३ विभीषणउवाच धन्यो
स्मिकृतकृत्योस्मि कृतकार्योस्मिराघव त्वत्पाददर्शनादेवविमुक्तोस्मिनसंशयः ३४ नास्तिमत्सदृशोधन्योना-
स्तिमत्सदृशःशुचिः नास्तिमत्सदृशोलोकेरामत्वन्मूर्तिदर्शनात् ३५ कर्मबंधविनाशायत्वज्ज्ञानंभक्तिलक्ष
णम् त्वध्यानंपरमार्थंचदेहिमेरघुनंदन ३६ नयाचेरामराजेंद्रसुखंविषयसंभवम् त्वत्पादकमलेसक्ताभ-
क्तिरेवसदास्तुमे ३७ ओमित्युक्त्वापुनःप्रीतोरामः प्रोवाचराक्षसम् शृणुवक्ष्यामितेभद्रंरहस्यंममनिश्चि-
तम् ३८ मद्भक्तानांप्रशांतानांयोगिनांवीतरागिणाम् हृदयेसीतयानित्यंवसाम्यत्रनसंशयः ३९ तस्मात्त्वंसर्व
दाशांतःसर्वकल्मषवर्जितः मांध्यात्वामोक्ष्यसेनित्यंघोरसंसारसागरात् ४०

प्तं र्थतस्यकारणंविनासंभवात्तत्का-
रणीभूतांभक्तिंप्रार्थयते त्वध्यानमिति एतदेवमुख्याभक्तिरित्यर्थः परमार्थपरमःउत्कृष्टोमोक्षार्थः प्रयोजनंपरंपरयायस्य-
३६ तदेवपुनराह नयाचेइति ३७ ३८ मद्भक्तानामिति सर्वथातवध्यानविषयोभवामीतिभावः ३९ शांतःजितेंद्रियः अतएवसर्व-
पापहीनः ४०

शक्रोदेवहितोद्यतइतिज्ञात्वा राक्षसानांशक्रेविरोधोद्वेष्यत्वबुद्धिरभूत् ७ शक्रापकरणेशक्रस्यापकारेउद्यतः शक्रापकारंअनिष्टत् प्रतिज्ञानवान् परस्मैपदमार्षम् तस्यशक्रस्य ८ अंतरमवसरं ९ सामिषंसमांसं १० मांसभोज्यंमांसयुक्तभोज्यं ११ चांचशक्रभार्यांचांतः तच्छरीरांत-

राक्षसानांविरोधोभूच्छक्रोदेवहितोद्यतः वज्रदंष्ट्रइतिख्यातस्तत्रैकोराक्षसोमहान् ७ अंतरंप्रेप्सुरातिष्ठच्छक्रापकरणोद्यतः कदाचिदागतोगस्त्यस्तस्याश्रमपदेमुनेः ८ तेनसंपूजितोगस्त्योभोजनार्थंनिमंत्रितः गतेस्नातुंमुनौकुंभसंभवेप्राप्यचांतरम् ९ अगस्त्यरूपधृक्सोपिराक्षसःशक्रमब्रवीत् यदिदास्यसिमेब्रह्मन्भोजनंदेहिसामिषम् १० बहुकालंनभुक्तंमेमांसंछागांगसंभवम् तथेतिकारयामासमांसभोज्यंसविस्तरम् ११ उपविष्टेमुनौभोक्तुंराक्षसोतीवसुंदरम् शक्रभार्यावपुर्धृत्वातांचांतर्मोहयन्खलः १२ नरमांसंददौतस्मैसूपकंबहुविस्तरम् दत्वैवांतर्दधेरक्षस्ततोदृष्ट्वाचुकोपसः १३ अमेध्यंमानुषंमांसमगस्त्यःशक्रमब्रवीत् अभक्ष्यंमानुषंमांसंदत्तवानसिदुर्मते १४ मद्वंत्वंराक्षसोभूत्वातिष्ठत्वंमानुषाशनः इतिशप्तःपुरोभीत्याप्राहागस्त्यंमुनेत्वया १५ इदानींभाषितंमेद्यमांसंदेहीतिविस्तरम् तथैवदत्तंमेदेवकिंमेशापंप्रदास्यसि १६

र्माययाप्रविश्यमोहयन् पाकशालातोबहिर्निःसरणाक्षमांकुर्वन् १२ सःअगस्त्यःअमेध्यंमानुषंमांसंदृष्ट्वाचुकोप कुपितश्चसन्अगस्त्यःशक्रमब्रवीत् १३ १४ यतस्त्वंमद्यंमानुषंमांसंदत्तवानसिअतस्त्वंमानुषाशनोराक्षसोभूत्वातिष्ठ १५ अद्यमेविस्तरं विस्तरयुतंमांसंदेहीतिइदानीमुक्तंतथैवमेमयादत्तमतोमेममशापंकिंप्रदास्यसि आर्षमेतत् १६ ७

१७ १८ यतोमेवचोमोघंनिष्फलमतएवमेमदुक्तंभविष्यति तदेववदन् शापांतमाह राक्षसंवपुरिति १९ २० तदागमनोत्तरंरावणेनप्रेषित
श्चारोभूत्वारघूत्तमंदृष्ट्वाशापाद्विनिर्मुक्तः रक्षःस्वभावाद्विनिर्मुक्तः २१ रावणंतत्वज्ञानंबोधयित्वाचततोमुक्तः मत्समीपागच्छेतितेनेत्युक्तः

श्रुत्वाशुकस्यवचनंमुहूर्तंध्यानमास्थितः ज्ञात्वारक्षःकृतंसर्वंततःप्राहशुकंरुधीः १७ तवापकारिणासर्वंरा-
क्षसेनकृतंत्विदं अविचार्यैवमेदत्तःशापस्तेमुनिसत्तम १८ तथापिमेवचोमोघमेवमेवभविष्यति राक्षसंवपुरा
स्थायरावणस्यसहायकृत् १९ तिष्ठतावद्यदारामोदशाननवधायहि आगमिष्यतिलंकायाःसमीपंवानरैःसह २०
प्रेषितोरावणेनत्वंचारोभूत्वारघूत्तमं दृष्ट्वाशापाद्विनिर्मुक्तोबोधयित्वाचरावणम् २१ तत्वज्ञानंततोमुक्तःपरंपद-
मवाप्स्यसि इत्युक्तोगस्त्यमुनिनाशुकोब्राह्मणसत्तमः २२ बभूवराक्षसःसद्योरावणंप्राप्यसंस्थितः इदानीं-
चाररूपेणदृष्ट्वारामंसहानुजम् २३ रावणंतत्वविज्ञानंबोधयित्वापुनर्द्रुतम् पूर्ववद्ब्राह्मणोभूत्वास्थितोवैखान-
सैःसह २४ ततःसमागमद्वृद्धोमाल्यवान्राक्षसोमहान् बुद्धिमान्नीतिनिपुणोराज्ञोमातुःप्रियःपिता २५ श्रु-
त्वातंराक्षसंवीरंप्रशांतेनांतरात्मना शृणुराजन्वचोमेद्यश्रुत्वाकुरुयथेप्सितम् २६ यदाप्रविष्टानगरींजानकी
रामवल्लभा तदाद्विपुर्यांदृश्यंते निमित्तानिदशानन २७ क्तः परंपदंस्ववैखानसंपदम् २२ २३ २४ राज्ञोमातुःपि-
ता राज्ञःप्रियश्चेत्यर्थः २५ २६ तदाद्विजानकीप्रवेशादिनादारभ्यपुर्यांलंकायांघोराणिनिमित्तानिउत्पाताःदृश्यंतेइत्यन्वयः २७ ७ ७

घोरत्वविवरणंनाशहेतूनीति खरंकठोरंस्तनितंगर्जितंनिर्घोषः सवज्रपातः शब्दश्चयेषांते २८ देवलिंगानिदेवतास्थानभूताः प्रतिमाःखिद्यंति स्वेदवंतिभवंति २९ अग्रतः प्रतिराक्षसंपुरःस्थिताकालिकापांडुरैःदंतैः प्रकाशितैर्हसति सर्वान्भक्षयामीत्याशयेनहासः नकुलसहिताः मूषकामार्जारभक्ष्यामार्जारैर्युध्यंति तेनरक्षोभक्ष्येभ्योवानरमनुष्येभ्य एवरक्षसांभयमितिसूचितम् ३० ३१ कालोमृत्युस्वरूपः काले

घोराणिनाशहेतूनीतानिमेवदतःशृणु खरस्तनितनिर्घोषामेघाअतिभयंकराः २८ शोणितेनाभिवर्षंति-
लंकामुष्णेनसर्वदा रुदंतिदेवलिंगानिखिद्यंतिप्रचलंतिच २९ कालिकापांडुरैर्दंतैःप्रहसत्यग्रतःस्थिता
खरागोषुप्रजायंतेमूषकानकुलैःसह ३० मार्जारेणतुयुध्यंतिपन्नगागरुडेनतु करालोविकटोमुंडःपुरुषः
कृष्णपिंगलः ३१ कालोगृहाणिसर्वेषांकालेकालेत्ववेक्षते एतान्यन्यानिदृश्यंतेनिमित्तान्युद्भवंतिच ३२
अतःकुलस्यरक्षार्थंशांतिंकुरुदशानन सीतांसत्कृत्यसधनांरामायाशुप्रयच्छभो ३३ रामंनारायणंवि-
द्धिविद्वेषंत्यजराघवे यत्पादपोतमाश्रित्यज्ञानिनोभवसागरम् ३४ तरंतिभक्तिपूतांतास्ततोरामोनमानुषः भ
जस्वभक्तिभावेनरामंसर्वहृदालयम् ३५

कालेसायंप्रातश्चेत्यर्थः एतान्युक्तानिएवंजातीयकान्यन्यानिचजातानिदृश्यं ते अन्यान्युद्भवंतिजायंते ३२ शांतिंउत्पातसूचितारिष्टनाशकंकर्म तदेवकर्माह सीतामिति ३३ रामस्यनारायणत्वेगमकमाह यत्पादेति पोतोनौकाज्ञानितस्तरंतीत्यन्वयः ३४ भक्त्यापूतंपवित्रंअंतःकरणंयेषांतेभक्तिपूतांताःआर्षोरेफलोपः सर्वेषांहृत्हृदयंआलयःस्थानंयस्यतेनसर्वांतर्यामिणमित्यर्थः ३५ ॥

भक्त्येत्यस्यतथापीत्यादि भक्त्यारामभक्त्या कुलस्यकुशलमेवकौशलं तद्धेतवेतन्निमित्तमित्यर्थः ३६ नमर्षयतिनहितत्वेनगृह्णातीत्यर्थः ३७ अमर्षमेवप्रकटयति मानवमिति रूपणंअस्मदादिदयापात्रं शाखामृगावानराः मुनिप्रियत्वेनातिनिःसारत्वंसूचितम् ३८ यस्त्वंवद्धोबंधुरंत

यद्यपित्वंदुराचारोभक्त्यापूतोभविष्यसि मद्वाक्यंकुरुराजेंद्र कुलकौशलहेतवे ३६ तत्तुमाल्यवतोवाक्यंहितमुक्तं दशाननः नमर्षयतिदुष्टात्माकालस्यवशमागतः ३७ मानवंकृपणंराममेकंशाखामृगाश्रयम् समर्थंमन्यसेकेनहीनंपित्रामुनिप्रियम् ३८ रामेणप्रेषितोनूनंभाषसेत्वमनर्गलम् गच्छवृद्धोसिबंधुस्त्वंसोढंसर्वंत्वयोदितम् ३९ इतोमत्कर्णपदवींदहत्येतद्वचस्तव इत्युक्त्वासर्वसचिवैःसहितःप्रस्थितस्तदा ४० प्रासादाग्रे समासीनःपश्यन्वानरसैनिकान् युद्धायायोजयत्सर्वराक्षसान्समुपस्थितान् ४१ रामोपिधनुरादायलक्ष्मणेनसमाहृतम् दृष्ट्वारावणमासीनंकोपेनकलुषीकृतः ४२ किरीटिनंसमासीनंमंत्रिभिःपरिवेष्टितम् शशांकार्धनिभेनैवबाणेनैकेनराघवः ४३ श्वेतछत्रसहस्राणिकिरीटदशकंतथा चिच्छेदनिमिषार्धेनतद्द्रुतमिवाभवत् ४४ लज्जितोरावणस्तूर्णंविवेशभवनंस्वकम् आहूयराक्षसान्सर्वान्प्रहस्तप्रमुखान्खलः ४५

स्त्वयोदितंसर्वंसोढम् ३९ इतस्तववक्त्रान्निःसृतमेतद्वचः कर्णपदवींदहति प्रस्थितःसभामध्याद्रावणइतिशेषः ४० समुपस्थितान् सन्निहितान् ४१ समाहृतंसमानीयदत्तम् ४२ ४३ श्वेतछत्रसहस्राणि अतिमहत्वाद्देहस्यानेकछत्रधारणा ४४ ४५

पणवानकगोमुखैः वाद्यविशेषैः ४६ कृतवाहना स्तदहनीयरथारूढाः खड्गादिभिरायुधैर्लक्षिताः तादृशायुधधरा इत्यर्थः ४७ लंकां सर्व-
तः प्रतिद्वारे चोपाययुः ४८ शृंगाणि सूक्ष्मोन्नतभागाः शिखराणि ततो विपुलानि युद्धाय स्थिता इति शेषः ४९ रावणस्य भागशः तत्तत्प्र-

वानरैः सहयुद्धायनोदयामाससत्वरः ततोभेरीमृदंगाद्यैः पणवानकगोमुखैः ४६ महिषोष्ट्रैः खरैः सिंहैर्द्वी
पीभिः कृतवाहनाः खड्गशूलधनुःपाशयष्टितोमरशक्तिभिः ४७ लक्षिताः सर्वतो लंकां प्रतिद्वारमुपाययुः
तत्पूर्वमेव रामेण नोदिता वानरर्षभाः ४८ उद्यम्य गिरिशृंगाणि शिखराणि महांति च तरूंश्चोत्पाट्य विवि
धान्युद्धाय हरियूथपाः ४९ प्रेक्षमाणा रावणस्य तान्यनीकानि भागशः राघवप्रियकामार्थं लंकामारुरुहुस्त
दा ५० तेद्रुमैः पर्वताग्रैश्च मुष्टिभिश्च प्लवंगमाः ततः सहस्रयूथाश्च कोटियूथाश्च यूथपाः ५१ कोटिशतयु
ताश्चान्ये रुरुधुर्नगरं भृशम् आप्लवंतः प्लवंतश्च गर्जंतश्च प्लवंगमाः ५२ रामो जयत्यतिबलो लक्ष्मणश्च म
हाबलः राजा जयति सुग्रीवो राघवेणानुपालितः ५३ इत्येवं घोषयंतश्च समं युयुधिरे रिभिः हनूमानं
गदश्चैव कुमुदो नील एव च ५४ नलश्च शरभश्चैव मैंदो द्विविद एव च जांबवान्दधिवक्रश्च केसरी तार एव च ५५

देशांस्तत्रक्षणीयांशत्वेन गृहीत्वा प्रस्थितानीति शेषः ५० तेद्रुमैरित्याद्यैरुपलक्षिता इति शेषः सहस्रयूथाः सहस्रसंख्येया यूथा-
येषाम् ५१ आप्लवंतः ऊर्ध्वं प्लवंतः पुनरधः पतंतः ५२ ५३ अरिभिः राक्षसैः ५४ ५५ ७ ७ ७

सर्वतोरुरुधुः यथारक्षसांबहिर्निर्गमोनभवतितथास्वयमंतःप्रविविशुरित्यर्थः ५६ ५७ निर्गत्यबलेनवानरान्ततोनिःसार्यस्वयंचबहिरागत्येत्यर्थः ५८ समरःमांसशोणिताभ्यांकर्दमयुतप्रदेशकः ५९ अद्भुतोपमः अद्भुतान्युपमीयंते। नेनसःसकलाद्भुतयुद्धोपमानभूतः

अन्येचबलिनःसर्वेयूथपाश्चप्लवंगमाः द्वाराण्युत्प्लुत्यलंकायाःसर्वतोरुरुधुर्भृशं तदाहक्षैर्महाकायाःपर्वताभैश्चवानराः ५६ निजघ्नुस्तान्निरक्षांसिनखैर्दंतैश्चवेगिताः राक्षसाश्चतदाभीमाद्वारेभ्यःसर्वतोरुषा ५७ निर्गत्यभिंडिपालैश्चखड्गैःशूलैःपरश्वधैः निजघ्नुर्वानरानीकंमहाकायामहाबलाः ५८ राक्षसाश्चतथाजघ्नुर्वानराजितकाशिनः तथाबभूवसमरोमांसशोणितकर्दमः ५९ रक्षसांवानराणांचसबभूवाद्भुतोपमः तेहयैश्चगजैश्चैवरथैःकांचनसन्निभैः ६० रक्षोव्याघ्रायुयुधिरेनादयंतोदिशोदश राक्षसाश्चकपींद्राश्चपरस्परजयैषिणः ६१ राक्षसान्वानराजघ्नुर्वानरांश्चैवराक्षसाः रामेणविष्णुनादृष्टाहरयोदिविजांशजाः ६२ बभूवुर्बलिनोहृष्टास्तदापीतामृताइव सीताभिमर्षपापेनरावणेनाभिपालितान् ६३ हतश्रीकान्हतबलान्राक्षसान्जघ्नुरोजसा चतुर्थांशावशेषेणनिहतंराक्षसंबलम् ६४ स्वसैन्यंनिहतंदृष्ट्वामेघनादोथदुष्टधीः ब्रह्मदत्तवरःश्रीमानंतर्द्धानंगतोस्फुरः ६५ समरोबभूवेत्यन्वयः ६० ६१ विष्णुदृष्टत्वाद्वानराणांहृष्टत्वंबलित्वंच सीतायादुष्टभावस्पर्शजनितपापवतारावणेनपालितत्वाद्रक्षसांहतश्रीकत्वाव्यतिरेकालंकारः ६२ ६३ ६४ अंतर्द्धानमदृश्यत्वम् ६५ ७

ब्रह्मास्त्रेणयुतानिनानाविधानिशस्त्राणिमुंचन् इतिशेषः वानरसेनांपीडयन् रामस्योपरिशरजालानिववर्ष ६६ ६७ वानराणांबलं-
पतितंददर्शततनश्चुकोप ६८ कुपितश्चाह चापमिति चापहस्तस्यापिक्रोधातिशयेन तद्विस्मरणादिवचापमानयेत्युक्तिः रघूत्तमलक्ष्म

सर्वास्त्रकुशलोव्योम्निब्रह्मास्त्रेणसमंततः नानाविधानिशस्त्राणिवानरानीकमर्दयन् ६६ ववर्षशरजाला-
नितदद्भुतमिवाभवत् रामोपिमानयन्ब्राह्ममस्त्रमस्त्रविदांवरः ६७ क्षणंतूष्णीमुवासाथददर्शपतितंबलम्
वानराणांरघुश्रेष्ठश्चुकोपानलसन्निभः ६८ चापमानयसौमित्रेब्रह्मास्त्रेणाऽस्मरंक्षणात् भस्मीकरोमिमे
पश्यबलमद्यरघूत्तम ६९ मेघनादोपितच्छ्रुत्वारामवाक्यमतंद्रितः तूर्णंजगामनगरंमाययामायिकोऽसु
रः ७० पतितवानरानीकंदृष्ट्वारामोतिदुःखितः उवाचमारुतिंशीघ्रंगत्वाक्षीरमहोदधिम् ७१ तत्रद्रोणगि
रिर्नामदिव्यौषधिसमुद्भवः तमानयद्रुतंगत्वासंजीवयमहामते ७२ वानरौघान्महासत्वान्कीर्तिस्तेसुस्थि
राभवेत् आज्ञाप्रमाणमित्युक्त्वाजगामानिलनंदनः ७३ आनीयचगिरिंसर्वान्वानरान्वानरर्षभः जीव-
यित्वापुनस्तत्रस्थापयित्वाययौद्रुतम् ७४ पूर्ववद्भैरवंनादंवानराणांबलौघतः श्रुत्वाविस्मयमापन्नोराव
णोवाक्यमब्रवीत् ७५

ण ६९ रामवाक्यंश्रुत्वाभीतः सजगाम माययाऽदृश्यः सन्नेवजगाम ७० ७१ दिव्यौषधिसमुद्भवः दिव्यौ
षधीनांसमुद्भवोऽस्मिन्नित्यर्थः संजीवयवानरौघानित्यन्वयः ७२ ७३ आयया विनिच्छेदः सिद्धसंकल्पस्यहनूमतएवएतत्कर्मनसंदेग्धव्य
म् ७४ ७५

मंत्रिणो येचबांधवास्ते सर्वेगच्छंतु यतस्तेमत्प्रियकांक्षिणः ७६ प्राणविप्लवात् प्राणनाशभयात् एवंच प्राणनाशे सर्वथाप्राप्तेयशोरक्षणा॰
यायुद्धार्थं गमनमेवन्याय्यइतिभावः ७७ ७८ ७९ वानराणामिदंवानरमार्षंतत्सैन्यंप्रविश्यममंथुरर्थात्तत्सैन्यमेव ८० भुशुंडभिंदिपा

राघवोमेमहान्शत्रुःप्राप्तोदैवविनिर्मितः हंतुंतंसमरेशीघ्रंगच्छंतुममयूथपाः ७६ मंत्रिणोबांधवाःशू-
रायेचमत्प्रियकांक्षिणः सर्वेगच्छंतुयुद्धायत्वरितंममशासनात् ७७ येनगच्छंतियुद्धायभीरवःप्राणवि
प्लवात् तान्हनिष्याम्यहंसर्वान्मच्छासनपराङ्मुखान् ७८ तच्छ्रुत्वाभयसंत्रस्तानिर्जग्मूरणकोविदाः
अतिकायःप्रहस्तश्चमहानादमहोदरौ ७९ देवशत्रुर्निकुंभश्चदेवांतकनरांतकौ अपरेबलिनःसर्वेय-
युर्युद्धायवानरैः ८० एतेचान्येचबहवःशूराःशतसहस्रशः प्रविश्यवानरंसैन्यंममंथुर्बलदर्पिताः
८१ भुशुंडैर्भिंदिपालैश्चबाणैरखड्गैःपरश्वधैः अन्यैश्चविविधैरस्त्रैर्निर्जघ्नुर्हरियूथपान् ८२ तेपाद-
पैःपर्वताग्रैर्नखदंष्ट्रैश्चमुष्टिभिः प्राणैर्विमोचयामासुःसर्वराक्षसयूथपान् ८३ रामेणनिहताःकेचि
त्सुग्रीवेणतथापरे हनूमताचांगदेनलक्ष्मणेनमहात्मना ८४ यूथपैर्वानराणांतेनिहताःसर्वराक्षसाः
रामतेजःसमाविश्यवानराबलिनोभवत् रामशक्तिविहीनानामेवंशक्तिःकुतोभवेत् ८५

लाआयुधविशेषाः ८१ ८२ ८३ ८४ रामतेजःसमाविश्यप्राप्यतत्तेजःसमावेशेनबलवत्वेहेतुमाह रामशक्तीति ८५

सर्वेश्वरः संकल्पमात्रेणसर्वसंहारसमर्थोपिमाययामनुष्यत्वविडंबनंतदनुकरणंतेनहेतुनातन्निर्वाहायसुद्धादिलीलारूपांमायांवित-
नोति ८६ इतिश्रीमत्सकलराजविपदुद्धरणसमर्थेत्यादिबिरुदावलीविराजमानस्यहिम्मतिवर्मणः पुत्रस्यश्रीरामवर्मणः कृतावध्यात्म

सर्वेश्वरः सर्वमयोविधातामायामनुष्यत्वविडंबनेन सदाचिदानंदमयोपिरामोयुद्धादिलीलांवितनोतिमाया
म् ८६ इतिश्रीमदध्यात्मरामायणेउमामहेश्वरसंवादेयुद्धकांडेपंचमः सर्गः ५ श्रुत्वायुद्धेबलंनष्टमति
कायमुखंमहत् रावणोदुःखसंतप्तः क्रोधेनमहतावृतः १ निधायेंद्रजितंलंकारक्षणार्थंमहाद्युतिः स्वयं
जगामयुद्धायरामेणसहराक्षसैः २ दिव्यंस्यंदनमारुह्यसर्वशस्त्रास्त्रसंयुतम् राममेवाभिदुद्रावराक्षसें
द्रोमहाबलः ३ वानरान्बहुशोहत्वाबाणैराशीविषोपमैः पातयामाससुग्रीवप्रमुखान्यूथनायकान् ४ ग-
दापाणिंमहासत्वंतत्रदृष्ट्वाबिभीषणम् उत्ससर्जमहाशक्तिंमयदत्तांबिभीषणे ५ तामापतंतीमालोक्यबि
भीषणविघातिनीम् दत्ताभयोयंरामेणवधार्होनायमासुरः ६ इत्युक्त्वालक्ष्मणोभीमंचापमादायवीर्यवान्
बिभीषणस्यपुरतःस्थितोकंपइवाचलः ७ रामायणेसेतौयुद्धकांडेपंचमः सर्गः ५ श्रुत्वेति अतिकायप्रमुखंतत्प्रधानं १
लंकारक्षणार्थमिंद्रजितंलंकायांनिधायस्थापयित्वा २३ आशीः सर्पास्तालुगताजिव्हाः दंतइत्यन्ये ४ महासत्वंमहाबलं मयदत्तांमंदोदरीपि
त्रादत्तां ५ बिभीषणविघातिनींतत्प्राणहरां रामदत्ताभयत्वादयमसुरएवासुरः वधार्होन शक्तिश्चमादृशातिरिक्तेषमोघेवेति ६ उक्त्वाविचार्यबि
षणंपुरतः तंपृष्ठतः कृत्वाशक्तिसंमुखेस्थितः ७ ७ ७

अमोघशक्तितः अमोघसामर्थ्यवत्त्वात् नन्वेवंकथंलक्ष्मणजीवनं तत्राह यावंत्यइति संभवंतिप्रकटीभवंति ८ ईश्वरचैतन्यसंबंधादेवजडा-
यांमायायांसर्वशक्तिप्रादुर्भावइतितासामाधारभूतोलक्ष्मणोतः सर्वशक्तिचालकस्यमायाशक्त्यामायानिर्मितयाशक्त्यानमृतिरितिभावः ९

साशक्तिर्लक्ष्मणतनुंविवेशामोघशक्तितः यावंत्यःशक्तयोलोकेमायायाःसंभवंतिहि ८ तासामाधारभूत-
स्यलक्ष्मणस्यमहात्मनः मायाशक्त्याभवेत्किंवाशेषांशस्यहरेस्तनोः ९ तथापिमानुषंभावमापन्नस्तद-
नुव्रतः मूर्छितःपतितोभूमौतमादातुंदशाननः १० हस्तेस्तोलयितुंशक्तोनबभूवातिविस्मितः सर्वस्य
जगतःसारंविराजंपरमेश्वरम् ११ कथंलोकाश्रयंविष्णुंतोलयेल्लघुराक्षसः गृहीतुकामंसौमित्रिंरावणं
वीक्ष्यमारुतिः १२ आजघानोरसिक्रुद्धोवज्रकल्पेनमुष्टिना तेनमुष्टिप्रहारेणजानुभ्यामपतद्भुवि १३आ
स्यैश्चनेत्रश्रवणैरुद्वमन्रुधिरंबहु विघूर्णमाननयनोरथोपस्थउपाविशत् १४ अथलक्ष्मणमादायहनूमा
न्रावणार्दितं आनयद्रामसामीप्यंबाहुभ्यांपरिगृह्यतम् १५

नन्वेवंमूर्छापिकुतस्तत्राह तथापीतितदनुव्रतः नटव
त् अन्यथारावणस्य ऽमनुष्यत्वज्ञानेतन्मृतिर्दुर्लभेत्याशयेनमूर्छादिनाटनमितिभावः १० तोलयितुंचालयितुमपिनशक्तोबभूव स्व-
तरामुत्थापयितुंतेनचातिविस्मितआसीत् तत्रहेतुमाह सर्वस्येति विराजंसर्वजगद्रूपेणभासमानं अतएवजगतःसारम् ११
१२ आपतत् रावणः १३ १४ १५

भक्त्यातस्यस्वभक्तत्वादितिभावः गुरूणां गरिष्ठानाम् १६ नारायणांशजं तत्वेनस्वाविषयंज्ञात्वा १७ बाणासनंधनुः १८ रावणंरथस्थंद
ष्ट्वा लोकदृष्ट्यातत्साम्यायहनूमंतमारुह्याभिदुद्राव १९ वज्रस्यनिष्पेषोनिर्घातः २० मेपुरतःस्थित्वाक्वगमिष्यसि सर्वत्रसमदर्शिनः तेने
तोगमनेपिमदृश्यविषयेगमनंनसंभावितमित्तिभावः किंच यद्यप्यहंसर्वत्रसमदर्शीतथापि अपराधंकृत्वाजीवनंदुर्लभं एतावदेवमेस

हनूमतःसुहृत्वेनभक्त्याचपरमेश्वरः लघुत्वमगमद्देवोगुरूणांगुरुरध्वजः १६ साशक्तिरपितंत्यक्त्वाज्ञात्वा
नारायणांशजम् रावणस्यरथंभागाद्रावणोपिशनैस्ततः १७ संज्ञामवाप्यजग्राहबाणासनमथोरुषा राम
मेवाभिदुद्रावदृष्ट्वारामोपितंक्रुधा १८ आरुह्यजगतांनाथोहनूमंतंमहाबलम् रथस्थंरावणंदृष्ट्वाअभि
दुद्रावराघवः १९ ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं वज्रनिष्पेषनिष्ठुरम् रामोगंभीरयावाचाराक्षसेंद्रमुवाचह २० रा-
क्षसाधमतिष्ठाद्य क्वगमिष्यसिमेपुरः कृत्वापराधमेवंमेसर्वत्रसमदर्शिनः २१ येनबाणेननिहताराक्षसा
स्तेजनालये तेनैवत्वांहनिष्यामितिष्ठाद्यममगोचरे २२ श्रीरामस्यवचःश्रुत्वारावणोमरुतात्मजम् वहं
तंराघवंसंरव्येशरैस्तीक्ष्णैरताडयत् २३

मदर्शित्वंयत्कर्मानुरूपफलदत्वं अन्यथा वैषम्य नैर्घृण्ये आपद्येतेइतिभावः २१ अन्यदपिसमदर्शित्वमाह येनेति ननुविषादि-
लिप्तादिभिरित्याशयः २२ राघवंवहंतंहनूमंतमताडयत् २३ ७ ७ ७ ७

स्वतेजसा स्वीयेन स्मृतरौद्रतेजसा तेजोभ्यवर्धत यद्वा रामः स्वतेजसा हनूमतस्तेजोभ्यवर्धत व्यवर्धयदित्यर्थः २४ २५ अंजसा शीघ्रं युगपदेवेतियावत् २६ पाकारिरिंद्रः २७ तं समीक्ष्य तादृशावस्थं रावणं समीक्ष्य २८ तादृशावस्थवीरस्य हनना नौचित्यं स्मृत्वा कार्यं

हतस्यापि शरैस्तीक्ष्णैर्वायुसूनोः स्वतेजसा व्यवर्धत पुनस्तेजो ननर्द च महाकपिः २४ ततो दृष्ट्वा हनूमंतं सव्रणं रघुसत्तमः क्रोधमाहारयामास कालरुद्र इवापरः २५ साश्वं रथं ध्वजं सूतं शस्त्रौघं धनुरंजसा छत्रं पताकं तरसा चिच्छेद सितसायकैः २६ ततो महाशरेणाशु रावणं रघुसत्तमः विव्याध वज्रकल्पेन पाकारिरिव पर्वतम् २७ रामबाणहतो वीरश्चचाल च मुमोह च हस्तान्निपतितश्चापस्तं समीक्ष्य रघूत्तमः २८ अर्धचंद्रेण चिच्छेद तत्किरीटं रविप्रभम् अनुजानामि गच्छ त्वमिदानीं बाणपीडितः २९ प्रविश्य लंकामाश्वास्य श्वः पश्यसि बलं मम रामबाणेन संविद्धो हतदर्पोथ रावणः ३० महत्या लज्जया युक्तो लंकां प्राविशदातुरः रामोपि लक्ष्मणं दृष्ट्वा मूर्छितं पतितं भुवि ३१ मानुषत्वमुपाश्रित्य लीलयानुशुशोच ह ततः प्राह हनूमंतं वत्स जीवय लक्ष्मणम् ३२ महौषधीः समानीय पूर्ववद्वानरानपि तथेति राघवेणोक्तो जगामाशु महाकपिः ३३

शेषं च विचार्य किरीटमेव चिच्छेद ततो रावणं प्रति उवाचेति शेषः तदेवाहानुजानामीति २९ लंकां प्रविश्याश्वास्य श्वो बलं पश्यसि त्वमिति शेषः ३० ३१ लीलयेत्यनेन वस्तुतः शोकाभाव उक्तः ३२ वानरान् अपि नालक्ष्मणम् ३३

क्षणात्महोदधिंतीर्त्वागत्वौषधीरानयामीतिप्रतिज्ञायेतिशेषः जगामेत्यनेनान्वयः प्रस्थातुमुद्यतइत्यर्थः ३४ नेतुंआनेतुं ३५ ३६ स्थितःकालने-मिः ३७ किमागमनकारणमितिरावणंपप्रच्छेतिशेषः ३८ कष्टमेवाह मयेति गतःयुद्धभूमेः प्रस्थितइत्यर्थः ४० कालात्ययः श्वस्तनसूर्योदयरूपः

हनुमान्वायुवेगेन क्षणात्तीर्त्वामहोदधिं एतस्मिन्नंतरेचारारावणायन्यवेदयन् ३४ रामेणप्रेषितोदेवहनूमान्क्षी-रसागरम् गतोनेतुंलक्ष्मणस्यजीवनार्थंमहौषधीः ३५ श्रुत्वातच्चारवचनंराजाचिंतापरोभवत् जगामरात्रावेकाकी कालनेमिगृहंक्षणात् ३६ गृहागतंसमालोक्यरावणंविस्मयान्वितः कालनेमिरुवाचेदंप्रांजलिर्भयविव्हलः अर्घ्या दिकंततःकृत्वारावणस्याग्रतःस्थितः ३७ किंतेकरोमिराजेंद्रकिमागमनकारणम् कालनेमिमुवाचेदंरावणोदुःखपी-डितः ३८ ममापिकालवशतःकष्टमेतदुपस्थितम् मयाशक्त्याहतोवीरोलक्ष्मणःपतितोभुवि ३९ तंजीवयितुमा नेतुमोषधीर्हनुमान्गतः यथातस्यभवेद्विघ्नंतथाकुरुमहामते ४० माययामुनिवेषेणमोहयस्वमहाकपिम् काला त्ययोयथाभूयात्तथाकृत्वेहिमंदिरम् ४१ रावणस्यवचःश्रुत्वाकालनेमिरुवाचतम् रावणेशवचोमेद्यशृणुधारय त्वतः ४२ प्रियंतेकरवाण्येवंनप्राणान्धारयाम्यहम् मारीचस्ययथथारण्येपुराभून्मृगरूपिणः ४३ तथैवमेनसंदे होभविष्यतिदशानन हताःपुत्राश्चपौत्राश्चबांधवाराक्षसाश्चते ४४

४१ हेईशरावणेतिच्छेदः धारयत्त्हृदयेइतिशेषः ४२ ४३ तथैवमेभविष्यतिमृत्युरेवभविष्यतीत्यर्थः ४५

असूकरकुलमिति छेदः किंकिंफलं जडात्मना जडस्वरूपेण ४५ एवंजीवितादौ वैराग्यमुपदिश्य कर्तव्यमुपदिशति सीतामिति रम्यत्वोपपादकं मु
निगणाश्रयमिति ४६ यत्रैवपद्मासनादौ स्थित्वा स्थाता सुखं लभते तत्सुखासनम् ४७ बहिः कृत्वेति शेषः दूरे कृत्वेत्यर्थः बहिः प्रवृत्तं बाह्यवि
षयेषु प्रवृत्तमक्षगणमिंद्रियगणम् प्रत्यक् प्रवाहय आत्मविषयं कुरु सर्वसहायस्य मनस आत्मविषयत्वकरणमिव सर्वेंद्रियाणामात्मविषयत्वकर

घातयित्वाऽसूकरकुलं जीवितेनापि किं तव राज्येन वा सीतया वा किं देहेन जडात्मना ४५ सीतां प्रयच्छ रामाय राज्यं दे
हि विभीषणे वनं याहि महाबाहो रम्यं मुनिगणाश्रयम् ४६ स्नात्वा ततः शुभजले कृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः न
त एकांतमाश्रित्य सुखासनपरिग्रहः ४७ विसृज्य सर्वतः संगमितरान्विषयान्बहिः बहिःप्रवृत्ताक्षगणं शनैः प्र
त्यक् प्रवाहय ४८ प्रकृतेर्भिन्नमात्मानं विचारय सदानघ चराचरं जगत्कृत्स्नं देहबुद्धींद्रियादिकम् ४९ आब्रह्म
स्तंबपर्यंतं दृश्यते श्रूयते च यत् सैषा प्रकृतिरित्युक्ता सैव मायेति कीर्तिता ५० सर्गस्थितिविनाशानां जगद्वृक्षस्य कार
णम् लोहितश्वेतकृष्णादि प्रजाः सृजति सर्वदा ५१ कामक्रोधादिपुत्राद्यान्हिंसातृष्णादिकन्यकाः मोहयत्यनिशं
देवमात्मानं स्वैर्गुणैर्विभुम् ५२

णं ४८ तदेवोपपादयति प्रकृतेरिति प्रकृतिस्वरूपमाह चराचरमिति एतदेव प्रकृतिरित्यर्थः ४९ किं विशेषेण दृश्यं सर्वमेव माये
त्याह आब्रह्मेति ५० सैव जगद्वृक्षस्य सर्गादिकारणं लोहितेत्यादि स्वस्य त्रिगुणात्मकत्वात् राजसा सात्विका तामसाः प्रजाः सृजति ५१ तथा कामक्रोधादीन्पु
त्रान् हिंसाद्याश्च कन्यकाः सृजति स्वसृष्टजगतो वृद्ध्यर्थमित्यर्थः एवं सृष्ट्वा आत्मानमात्मपदवाच्यं विभुं देवं स्वैर्गुणैः पदार्थैर्मोहयति तेष्वहंममेति बुद्धि
मंतं करोति ५२

स्वनिष्ठान् जगत्कर्तृत्वादीन् गुणान् सन्निधानेन तत्रारोप्य स्ववशं कृत्वा अहं कर्तेत्यादिबुद्धिमत्वकरणमेव तस्य वशीकरणम् ५३ शुद्धोप्ययं दर्शनादिविकारहीनोपि पश्यतीव बहिर्विषयान् स्वमात्मानं स्वस्वरूपम् विस्मरणे हेतुर्मायागुणविमोहितत्वम् ५४ तर्हि किं सर्वथा विस्मृतस्व स्वरूपस्य बंध एवेनेत्याह यदेति बोधरूपिणा ज्ञानस्वरूप एवाहमिति जानता जीवन्मुक्तेनेत्यर्थः निवृत्तदृष्टिः बहिर्विषयेभ्य इति शेषः आत्मानं शुद्धमुक्तबुद्धस्वभा

कर्तृत्वभोक्तृत्वसुखान् स्वगुणानात्मनीश्वरे आरोप्य स्ववशं कृत्वा तेन क्रीडति सर्वदा ५३ शुद्धोप्यात्मा यया युक्तो पश्यंतीव सदा बहिः विस्मृत्य च स्वमात्मानं मायागुणविमोहितः ५४ यदा सद्गुरुणा युक्तो बोध्यते बोधरूपिणा निवृत्तदृष्टिरात्मानं पश्यत्येव सदा स्फुटम् ५५ जीवन्मुक्तः सदा देही मुच्यते प्राकृतैर्गुणैः त्वमप्येवं सदात्मानं विचार्य नियतेंद्रियः ५६ प्रकृतेरन्यमात्मानं ज्ञात्वा मुक्तो भविष्यसि ध्यातुं यद्यसमर्थोसि सगुणं देवमाश्रयम् ५७ हृत्पद्मकर्णिके स्वर्णपीठे मणिगणान्विते मृदुश्लक्ष्णतरे तत्र जानक्यास ह संस्थितम् ५८ वीरासनं विशालाक्षं विद्युत्पुंजनिभांबरम् किरीटहारकेयूरकौस्तुभादिभिरन्वितम् ५९

वमात्मस्वरूपम् ५५ तादृशसद्गुरूपदेशान्निदिध्यासनसंपत्त्या जीवन्मुक्तिदशां प्राप्तः प्राकृतैर्गुणैः सुखदुःखादिभिर्मुच्यते अतो मदुपदेशाच्छुद्धमात्मानमेवं विचार्य मदुक्तात्मस्वरूपविचारेण दृढीकृत्य ५६ ध्यातुमिति मदुक्तप्रकारेण ध्यातुमित्यर्थः ५७ सगुणं ध्येयं रूपमाह हृत्पद्मेति तत्कर्णिकास्थे स्वर्णपीठे स्थितमित्यन्वयः श्लक्ष्णं स्निग्धम् ५८ वीरासनं वीरासनस्थं विद्युत्पुंजनिभां बरम् पीतांबरमित्यर्थः भातशो भायमानं धनुर्दक्षकरेण एकं स्वस्यैकं रामस्येति द्वयम् ५९७

सर्वहृदिस्थितमित्यनेन एवंभूतः सर्वप्रेरकत्वेन ध्येयः ६० वंहिसर्वस्यस्वतंत्रत्वाभावनिश्चये द्वेषादिहानिर्भवतीत्यर्थः ६१ भक्तैः कथ्यमानमि
तिशेषः कृतपूर्वाणि पूर्वकृतानि यथाग्नेः स्पर्शात्तूलराशयोनश्यंतित द्वत् ६२ वैरं वैरभावं निजभक्तियुक्तः अनन्यभक्तियुक्तः हृदाहृदयेनस
दाभावितंभावस्यसत्तारूपस्य ब्रह्मणोरूपं शुद्धबुद्धमुक्तस्वभावंयेनतम् वस्तुतः सएवब्रह्मेत्यादिना ६३ इतिश्रीम॰ युद्धकांडे षष्ठः ६

नूपुरैः कटकैर्भातंतथैववनमालया लक्ष्मणेनधनुर्द्वंद्वकरेणपरिसेवितम् ६० एवंध्यात्वासदात्मानंरामंसर्वहृ
दिस्थितम् भक्त्यापरमयायुक्तोमुच्यतेनात्रसंशयः ६१ शृणुवैचरितंतस्यभक्तैर्नित्यमनन्यधीः एवंचेत्कृतपू
र्वाणिपापानिचमहांत्यपि क्षणादेवविनश्यंतियथाग्नेस्तूलराशयः ६२ भजस्वरामंपरिपूर्णमेकंविहायवैरंनि
जभक्तियुक्तः हृदासदाभावितभावरूपमनामरूपंपुरुषंपुराणम् ६३ इतिश्री॰ युद्धकांडेषष्ठः सर्गः ६ का
लनेमिवचः श्रुत्वारावणोऽमृतसन्निभम् जज्वालक्रोधताम्राक्षः सर्पिरद्भिरिवाग्निमत् १ निहन्मित्वांदुरात्मानंम
च्छासनपराङ्मुखं परैः किंचिद्गृहीत्वात्वंभाषसेरामकिंकरः २ कालनेमिरुवाचेदंरावणंदेवकिंक्रुधा नरोचतेमे
वचनंयदिगत्वाकरोमितत् ३ इत्युक्त्वाप्रययौशीघ्रंकालनेमिर्महासुरः नोदितोरावणेनैवहनूमद्विघ्नकारणात् ४

अग्निमत् अतितप्तंसर्पिर्घृतंजलसंयोगाद्यथामहाज्वालावद्भवतितथाजज्वालेत्यर्थः १ परैर्दत्तंकिंचिद्गृहीत्वाधनलोभात्रामकिंकरतांप्राप्त इव
भाषसे २ यदिमेवचोनरोचतेतदागत्वातत्त्वदाज्ञप्तमेवकरोमि ३ रावणेनैवरावणेन स्वयमेवनोदित इत्यर्थः ४ ७ ७ ७

खलः अंतर्दुष्टः अतएवमुनिवेषधरोनतुमुनिः ५ गच्छतोवायुसूनोर्मार्गमासाद्य नदीयमार्गमध्येतपोवनमकल्पयदित्यर्थः ६ ७ मार्गोमेविभ्रंशितः त्यक्तमार्गांतरेआगतइतियावत् उतानाश्रमेआश्रमत्वभ्रमः अथवाकिमनेनविचारेणेत्याह यद्वेति मुनिमितिजातावेकवच-

सगत्वाहिमवत्पार्श्वेतपोवनमकल्पयत् तत्रशिष्यैःपरिवृतोमुनिवेषधरःखलः ५ गच्छतोमार्गमासाद्य वायुसूनोर्महात्मनः ततोगत्वाददर्शाथहनूमानाश्रमंशुभम् ६ चिंतयामासमनसाश्रीमान्पवननंदनःपुरानदृष्टमेतन्मेमुनिमंडलमुत्तमम् ७ मार्गोविभ्रंशितोवामेभ्रमोवाचित्तसंभवः यद्वादृश्याश्रमपदंदृष्ट्वा मुनिमशेषतः ८ पीत्वाजलंततोयामिद्रोणाचलमनुत्तमम् इत्युक्त्वाप्रविवेशाथसर्वतोयोजनायतम् ९ आश्रमंकदलीशालखर्जूरपनसादिभिः समावृतंपक्वफलैर्नम्रशाखैश्चपादपैः १० वैरभावविनिर्मुक्तंशुद्धंनिर्मललक्षणम् तस्मिन्महाश्रमेरम्येकालनेमिःसराक्षसः ११ इंद्रयोगंसमास्थायचकारशिवपूजनम् हनूमानभिवाद्याहगौरवेणमहासुरम् १२ तृषामांबाधतेब्रह्मन्नुदकंकुत्रविद्यते यथेच्छंपातुमिच्छामिकथ्यतांमेमुनीश्वर १३ तच्छ्रुत्वामारुतेर्वाक्यंकालनेमिस्तमब्रवीत् कमंडलुगतंतोयंममत्वंपातुमर्हसि १४

नम् अशेषतोमुनीन्दृष्ट्वेत्यर्थः ८ ९ उक्तगुणैःपादपैश्चसमावृतमाश्रमंप्रविवेशेत्यन्वयः १० वैरभावविनिर्मुक्तं यथाश्रमेहिनकुलादयोपिपरस्परवैरभावंत्यक्त्वातिष्ठंति तमित्याश्रमविशेषणम् ११ इंद्रयोगंकपटम् १२ १३ ममकमंडलुगतमित्यन्वयः १४

तदनंतरंजलपानानंतरंगमनेत्वरामास्त्व १५ १६ जलंजलाशयं १७ मायाविकल्पितंस्वमाययाकल्पितंबटुंशिष्यम् १८ अथहनूमंतं

भुंक्ष्वचेमानिपक्वानिफलानितदनंतरम् निवसस्वसुखेनात्रनिद्रामेहित्वरास्त्वमा १५ भूतंभव्यंभविष्यं
चजानामितपसास्वयम् उत्थितोलक्ष्मणःसर्ववानरागमवीक्षिता: १६ तच्छ्रुत्वाहनुमानाहकमंडलु
जलेनमे नशाम्यत्यधिकातृष्णाततोदर्शयमेजलम् १७ तथेत्याज्ञापयामासबटुंमायाविकल्पितम् ब
टोदर्शयविस्तीर्णवायुसूनोर्जलाशयम् १८ निमील्यचाक्षिणीतोयंपीत्वागच्छममांतिकम् उपदेक्ष्या
मितेमंत्रंयेनद्रक्ष्यसिचौषधीः १९ तथेतिदर्शितंशीघ्रंबटुनासलिलाशयम् प्रविश्यहनुमान्तोयमपि
बन्मीलितेक्षणः २० ततश्चागत्यमकरीमहामायामहाकपिम् अग्रसत्तंमहावेगात्मारुतिंघोररूपि
णी २१ ततोददर्शहनुमान्ग्रसतींमकरींरुषा दारयामासहस्ताभ्यांवदनंसाममारह २२ ततोंतरिक्षेदद
शेदिव्यरूपधरांगना धान्यमालीतिविख्याताहनूमंतमथाब्रवीत् २३ त्वत्प्रसादादहंशापाद्विमुक्तास्मि
कपीश्वर सप्ताहंमुनिनापूर्वमप्सराकारणांतरे २४ आश्रमेयस्त्वतेदृष्टः कालनेमिर्महासुरः रावणप्रहि
तोमार्गेविघ्नंकर्तुंतवानघ २५ मुनिवेषधरोनासौमुनिर्विप्रविहिंसकः जहिदुष्टंगच्छशीघ्रंद्रोणाचलमनुत्तमं २६

मत्याह निमील्यचेति १९ तथेति उक्तेतिशेषः अपिबदितिछेदः २० महामायाबहुमायावतीमकरीमकराकारा २१ २२ इतिविख्याताअप्स
राइतिशेषः २३ २४ २५ असौनमुनिः किंतुमुनिवेषधरः २६

२७ महताविलंबेनकिंकृतं अतिविलंबः किंकृतइत्यर्थः २८ २९ ३० महामायिकोरामः मायिनांदैत्यानां ३१ ३२ ३३ ३४ गृहीत्वा

गच्छाम्यहंब्रह्मलोकंत्वत्स्पर्शाद्धूतकल्मषा इत्युक्त्वासाययौस्वर्गंहनूमानप्ययथाश्रमम् २७ आगतंतं
समालोक्यकालनेमिरभाषत किंविलंबेनमहतातववानरसत्तम २८ गृहाणमत्तोमंत्रांस्त्वंदेहिमेगु
रुदक्षिणाम् इत्युक्तोहनुमान्मुष्टिंदृढंबध्वाहराक्षसम् २९ गृहाणदक्षिणामेतामित्युक्त्वानिजघा
नतम् विसृज्यमुनिवेषंसकालनेमिर्महासुरः ३० युयुधेवायुपुत्रेणनानामायाविधानतः महामायि
कदूतोसोहनूमान्मायिनांरिपुः ३१ जघानमुष्टिनाशीर्षेभिन्नमूर्धाममारसः ततःक्षीरनिधिंगत्वा
दृष्ट्वाद्रोणमहागिरिम् ३२ अदृष्ट्वाचौषधीस्तत्रगिरिमुत्पाट्यसत्वरः गृहीत्वावायुवेगेनगत्वारामस्य
सन्निधिम् ३३ उवाचहनुमान्राममानीतोयंमहागिरिः यदुक्तंकुरुदेवेशविलंबोनात्रयुज्यते ३४
श्रुत्वाहनूमतोवाक्यंरामःसंतुष्टमानसः गृहीत्वाचौषधीःशीघ्रंसुषेणेनमहामतिः ३५ चिकित्सांका
रयामासलक्ष्मणायमहात्मने ततःसुप्तोत्थितइवबुध्वाप्रोवाचलक्ष्मणः ३६ तिष्ठतिष्ठक्वगंतासिह
न्मीदानींदशानन इतिब्रुवंतमालोक्यमूर्ध्न्यवघ्रायराघवः ३७

तासांतेजोभिर्दृष्टयर्थंस्वयंगृहीत्वासुषेणस्य
वैद्यत्वात्तेनचिकित्सांकारयामास एतेनवैद्यकशास्त्राभिनिविष्टत्वेनप्रसिद्धस्यैवचिकित्साधिकार इतिसूचितम् ३५ बुध्वामोहंत्यक्त्वा
३६ ३७

ममभ्रातरमहंनिरामयंगतपीडंपश्यामीत्यन्वयः ३८ बिभीषणमतेनैव तस्यलंकाछिद्रज्ञत्वात् ३९ युद्धायाभिमुखाः युद्धंकर्तुं-
रिपूणामभिमुखाइत्यर्थः ४० मातंगोगजः ४१ राघवेणाभिभूतोऽगमत् गृहमितिशेषः समाविश्येतिउपविश्येत्यर्थः ४२ मृ-

मारुतिंप्राह वत्साद्यत्वत्प्रसादान्महाकपे निरामयंप्रपश्यामिलक्ष्मणंभ्रातरंमम ३८ इत्युक्त्वावानरैः
सार्धंसुग्रीवेणसमन्वितः बिभीषणमतेनैवयुद्धायसमवस्थितः ३९ पाषाणैःपादपैश्चैवपर्वताग्रैश्चवा
नराः युद्धायाभिमुखाभूत्वाययुःसर्वेयुयुत्सवः ४० रावणोविव्यथेरामबाणैर्विक्षोमहासुरः मातंग
इवसिंहेनगरुडेनेवपन्नगः ४१ अभिभूतोऽगमद्राजाराघवेणमहात्मना सिंहासनेसमाविश्यराक्ष
सानिदमब्रवीत् ४२ मानुषेणैवमेमृत्युमाहपूर्वंपितामहः मानुषोनहिमांहन्तुंशक्तोस्तिकश्चिकश्चन ४३
ततोनारायणःसाक्षान्मानुषोभून्नसंशयः रामोदाशरथिर्भूत्वामांहन्तुंसमुपस्थितः ४४ अनरण्येनय
सूर्यवंशप्रोहंराक्षसेश्वराः उत्पत्स्यतेचमद्वंशेपरमात्मासनातनः ४५ तेनत्वंपुत्रपौत्रैश्चबांधवैश्चसम
न्वितः हनिष्यसेनसंदेह इत्युक्त्वामांदिवंगतः ४६

त्युमेतदेहप्राणवियोगं ४३ समुपस्थितःलंकामागमत् इत्यर्थः ४४ ४५ हनिष्यसेइत्यंतःशापः नसंदेहइतितस्यैव
स्थिरीकरणंसचानरण्योमामित्युक्त्वादिवंगतइत्यन्वयः ४६ ७ ७ ७ ७ ७

मदर्थेमद्वधार्थेइत्यर्थः समांहनिष्यतिहनिष्यत्येवेतिस्वनिश्चयाभिलापः इदंज्ञानंरजस्तमोजन्यत्वान्नोत्तमायफलायेतिबोध्यम् मूढात्माअत्यं ततमःप्रकृतिःनिद्राप्रियत्वात् ४७ महासत्वंमहाबलम् ४८ निन्युःप्रापयामासुः ४९ ५० मृत्युकालेउपस्थितेइदानींमेकिंकर्तव्यंतद्वदेतिशेषः ५१

सएवरामःसंजातोमदर्थेमांहनिष्यति कुंभकर्णस्तुमूढात्मासदानिद्रावशंगतः ४७ तंविबोध्यमहासत्व मानयंतुममांतिकम् इत्युक्तास्तेमहाकायातूर्णंगत्वातुयत्नतः ४८ विबोध्यकुंभश्रवणंनिन्यूरावणसं न्निधिम् नमस्कृत्यसराजानमासनोपरिसंस्थितः ४९ तमाहरावणोराजाभ्रातरंदीनयागिरा कुंभ कर्णनिबोधस्त्वंमहत्कष्टमुपस्थितम् ५० रामेणनिहताःशूराःपुत्रपौत्राश्चबांधवाः किंकर्तव्यमिदा नींमेमृत्युकालउपस्थितः ५१ एषदाशरथीरामःसुग्रीवसहितोबली समुद्रंसबलस्तीर्त्वामूलंनःप रिकृंतति ५२ येराक्षसामुख्यतमास्तेहतावानरैर्युधि वानराणांक्षयंयुद्धेनपश्यामिकदाचन ५३ ना शयस्त्वमहाबाहोयदर्थंपरिबोधितः भ्रातुरर्थेमहासत्वकुरुकर्मसुदुष्करम् ५४ श्रुत्वातद्रावणेंद्रस्यवच नंपरिदेवितम् कुंभकर्णोजहासोच्चैर्वचनंचेदमब्रवीत् ५५

सबलःससैन्यः मूलंसेनाम् ५२ वानरानाशनीयाइतिचे त्तत्राह वानराणांयुद्धेक्षयंनाशंनपश्यामि अनंतत्वाद्धनूमतौषध्यानयनेनजीवनाच्च ५३ अतस्तद्वानराणांबलंहनुमत्सहितंनाशयस्व ५४ रावणेंद्रस्यसर्वश्रेष्ठस्यरावणस्येत्यर्थः यद्वालोकरावणश्रेष्ठस्यपरिदेवितंपरिदेवनरूपंवचनम् ५५ ७ ७ ७

यत्पापस्यकर्मणःफलम्भावित्वेनतेमयागदितम् तदद्योपगतंप्राप्तम् ५६ रामोनारायणइति पूर्वमेवप्रोक्तःकथितः तवेतिशेषः एवमनेक प्रकारैः रामस्यनारायणत्वंनबुध्यसेतस्यैतत्फलमागतमितिशेषः ५७ ननुत्वयेदंकथंज्ञातंतत्राह एकदेति सानौपर्वतशिखरेविशा लायांशिलायामिति शेषः विशालायांनगर्यामित्यर्थः इत्यन्ये ५८ कुतोगंतासि कुतआगतोसीत्यर्थे आर्षदेवानांमंत्रणे देवानांविचा॰

पुरामंत्रविचारेतेगदितंयन्मयानृप तदद्यत्वामुपगतंफलंपापस्यकर्मणः ५६ पूर्वमेवमयाप्रोक्तोरा॰ मोनारायणःपरः सीतान्वयोगमायेति बोधितोपिनबुध्यसे ५७ एकदाहंवनेसानौविशालायांस्थितो॰ निशि दृष्टोमयामुनिःसाक्षान्नारदोदिव्यदर्शनः ५८ तमब्रुवंमहाभागकुतोगंतासिमेवद इत्युक्तोना रदःप्राहदेवानांमंत्रणेस्थितः ५९ तत्रोत्पन्नमुदंतंतेवक्ष्यामिशृणुतत्त्वतः युवाभ्यांपीडितादेवाः सर्वे विष्णुमुपागताः ६० ऊचुस्तेदेवदेवेशंस्तुत्वाभक्त्यासमाहिताः जहिरावणमक्षोभ्यंदेवत्रैलोक्यकंटकम् ६१ मानुषेणमृतिस्तस्यकल्पिताब्रह्मणापुरा अतस्त्वंमानुषोभूत्वाजहिरावणकंटकम् ६२ तथेत्याह॰ महाविष्णुःसत्यसंकल्पईश्वरः जातोरघुकुलेदेवोरामइत्यभिविश्रुतः ६३

रस्थानेइत्यर्थः तत्रस्थितोहं तत॰ आगतइति प्राहेत्यन्वयः ५९ युवाभ्यां रावणकुंभकर्णाभ्याम् ६० अक्षोभ्यंकेनाप्यप्रापणीयक्षोभम् जहीत्यत्रहेतुगर्भंविशेषण म् त्रैलोक्यकंटकमिति ६१ रावणकंटकं रावणरूपंकंटकम् ६२ विष्णोरीश्वरत्वसूचकंसत्यसंकल्पत्वम् ६३ ७ ७

६४ माययामनुष्यशरीरंनत्वसौवस्तुतोमानुषःकश्चिज्जीवइत्यर्थः भजतइतिद्वितीयाबहुवचनांतम् ६५ भक्तान्प्रसीदतीत्यस्योप-
पत्तयेभक्तेरुत्कर्षमाह भक्तिरिति ज्ञानजनकत्वादेवतस्यामोक्षदत्वं किंबहुनाकर्मभक्तिहीनंकृतम् असत्समंअकृततुल्यंफलाज
नकमित्यर्थः ६६ सर्वावतारेष्वयंमुख्योवतारइत्याहावताराइति लीलानुकारिणस्तत्तज्जातिचेष्टानुकरणशीलाः ६७ येनिपुणारामं-

सहनिष्पतिवःसर्वानित्युक्त्वाप्रययौमुनिः अतोजानीहिरामंत्वंपरंब्रह्मसनातनम् ६४ त्यजवैरंभज-
स्वाद्यमायामानुषविग्रहम् भजतोभक्तिभावेनप्रसीदतिरघूत्तमः ६५ भक्तिर्जनित्रीज्ञानस्यभक्तिर्मो
क्षप्रदायिनी भक्तिहीनेनयत्किंचित्कृतंसर्वमसत्समम् ६६ अवताराःसंतिबहवोविष्णोर्लीलानुकारि
णः तेषांसहस्रसदृशोरामोज्ञानमयःशिवः ६७ रामंभजंतिनिपुणामनसावचसानिशम् अनाया
सेनसंसारंतीर्त्वायांतिहरेःपदम् ६८ येराममेवसततंभुविशुद्धसत्वाध्यायंतितस्यचरितानिपठंतिसं-
तः मुक्तास्तएवभवभोगमहाहिपाशैःसीतापतेःपदमनंतसुखंप्रयांति ६९ इतिश्रीमदध्यात्म-
रामायणेउमामहेश्वरसंवादेयुद्धकांडेसप्तमःसर्गः ७

भजंतितेसंसारंतीर्त्वाहरेःपदंयांति ६८ शुद्धसत्वाःशुद्धांतःकर-
णाःभवःसंसारोभोगःशरीरंयस्यतादृशोयोमहानहिःकालस्तदीयैःपाशबंधनैर्मुक्ताः सीतापतेरनंतसुखंपदंशुद्धंब्रह्मयांतिप्राप्नुवंति-
६९ इतिश्रीमत्सकलराजविपदुद्धरणसमर्थेत्यादि० अध्यात्मरामायणसेतौयुद्धकांडेसप्तमःसर्गः ७

उत्पतन्निवक्रोधादितिशेषः १ समीकृत्यअंगीकृत्यमत्समव्यवहारोभूत्वा २ ३ ४ अभिनादयन्स्वनादप्रतिध्वनियुतंकुर्वन् ५ कालयामासपीडयामास ६ कालांतकमिव कालमिवांतकमिवच्चतंदृष्ट्वादुद्रुवुरित्यर्थः मुद्गरेणयुतमितिशेषः ७ पाणिपादैश्चस्वीयैश्चूर्णयं

कुंभकर्णवचःश्रुत्वाप्रकुदीविकटाननः दशग्रीवोजगादेदमासनादुत्पतन्निव १ त्वमानीतोनमेज्ञानबोधनायसुबुद्धिमान् मयाकृतंसमीकृत्ययुध्यस्वयदिरोचते २ नोचेद्गच्छकुरुष्वस्यर्थंनिद्रात्वांबाधतेधुना रावणस्यवचःश्रुत्वाकुंभकर्णोमहाबलः ३ रुष्टोयमितिविज्ञायतूर्णंयुद्धायनिर्ययौ सलंघयित्वाप्राकारंमहापर्वतसन्निभः ४ निर्ययौनगरात्तूर्णंभीषयन्हरिसैनिकान् सननादमहानादंसमुद्रमभिनादयन् ५ वानरान्कालयामासबाहुभ्यांभक्षयन्रुषा कुंभकर्णंतदादृष्ट्वासपक्षमिवपर्वतम् ६ दुद्रुवुर्वानराःसर्वेकालांतकमिवाखिलाः भ्रमंतंहरिवाहिन्यांमुद्गरेणमहाबलम् ७ कालयंतंहरीन्वेगाद्भक्षयंतंसमंततः चूर्णयंतंमुद्गरेणपाणिपादैरनेकधा ८ कुंभकर्णंतदादृष्ट्वागदापाणिर्बिभीषणः ननामचरणौतस्यभ्रातुर्ज्येष्ठस्यबुद्धिमान् ९ बिभीषणोहंभ्रातर्मेदयांकुरुमहामते रावणस्तुमयाभ्रातर्बहुधापरिबोधितः १०

तंएकत्वाभावआर्षः एवमनेकप्रकारेणचूर्णयंतम् ८ बुद्धिमान् सर्वास्वव्यवस्थासुज्ज्येष्ठोनंतव्यइति सदाचाराभिज्ञः ९ १० ध ध ध ध ध ध

परिबोधनप्रकारमाह सीतामित्यादि इतिबोधितस्तन्नशृणोतिनश्रुतवान् विपरीतंखड्गमुद्यम्यहंतुमुद्यतइतिशेषः ततःकथंचिन्निवृ
त्तोमांपदाहत्वाउक्तवांश्च ११ किमुक्तवान्तदाह धिक्त्वांगच्छेति ततोहंचतुर्भिर्मंत्रिभिरिति १२ समालिंग्यचाहेतिशेषः तदेवाह व
त्सत्वंइति १३ ननुमेजीवनंकथंसंभाव्यतेतत्राह महाभागवतोसीति भगवद्भक्तस्यतेनाशःकथमपिनसंभाव्यइतिभावः १४ यतोहंमदे

सीतांदेहीतिरामायरामःसाक्षाज्जनार्दनः नशृणोतिचमांहंतुंखड्गमुद्यम्यचोक्तवान् ११ धिक्त्वांगच्छेतिमांहत्वाप
दापापिभिराहतः चतुर्भिर्मंत्रिभिःसार्धंरामंशरणमागतः १२ तच्छ्रुत्वाकुंभकर्णोपिज्ञात्वाभ्रातरमागतं समालिं
ग्यचवत्सत्वंजीवरामपदाश्रयः १३ कुलसंरक्षणार्थायराक्षसानांहितायच महाभागवतोसित्वंपुरामेनारदाच्छ्रु
तं १४ गच्छतातममेदानींदृश्यतेनचकिंचन मदीयोवापरोवापिमदमत्तविलोचनः १५ इत्युक्तोश्रुमुखोभ्रा
तुश्चरणावभिवंद्यसः रामपार्श्वमुपागत्यचिंतापरउपस्थितः १६ कुंभकर्णोपिहस्ताभ्यांपादाभ्यांपेषयन्हरीन्
चचारवानरींसेनांकालयन्गंधहस्तिवत् १७ दृष्ट्वातंराघवःक्रुद्धोवायव्यंशस्त्रमादरात् चिक्षेपकुंभकर्णायतेन
चिच्छेदरक्षसः १८ समुद्गरंदक्षहस्तंतेनघोरंननादसः सहस्तःपतितोभूमावनेकानर्दयन्कपीन् १९

नमत्तनेत्रस्ततोमयास्वीयपरविभागेनकिमपिनदृश्यतेततस्त्वंगच्छकदाचित्त्वय्यपिप्रहारसंभवात् १५ चिंतापरःकुंभकर्णःकथंनाशमेष्य
तीतिचिंतापरः १६ यस्यगंधंसमाघ्रायान्येगजाःपलायंतेसगंधगजःसयथाक्षुद्रपशून्कालयन्चरनितद्वत्संचचार १७ वायव्यंशस्त्रं
वायव्यास्त्राभिमंत्रितंशस्त्रम् १८

१९ पर्यंतमाश्रितायुद्धभूमध्येस्थिताहस्तपातभयात्तत्प्रांतमाश्रिता इत्यर्थः २० २१ २२ २३ वडवामुखंनामसमुद्रेशतयोजनविस्तीर्णं वाडवाग्निवासस्थानं २४ २५ २६ स शरः तत्शिरः २७ शिरोलंकाद्वारिपतितम् कायोमहोदधोपतितइतिशेषः २८ अस्याशि

पर्यंतमाश्रिताः सर्वेवानराभयवेपिताः रामराक्षसयोर्युद्धंपश्यंतःपर्यवस्थिताः २० कुंभकर्णश्छिन्नहस्तःशालमुद्यम्यवेगतः समरेराघवंहंतुंदुद्रावतमथोछिनत् २१ शालेनसहितंरामहस्तमैंद्रेणराघवः छिन्नबाहुमथायांतंनर्दंतंवीक्ष्यराघवः २२ द्वावर्धचंद्रौनिशितावादायास्यपदद्वयम् चिच्छेदपतितौपादौलंकाद्वारिमहास्वनौ २३ निकृत्तपाणिपादोपिकुंभकर्णोतिभीषणः वडवामुखवद्वक्त्रं व्यादायरघुनंदनम् २४ अभिदुद्राववनिनदन्राहुश्चंद्रमसंयथा अपूरयत्तस्यतीग्रैश्वसायकैस्तद्रघूत्तमः २५ शरपूरितवक्त्रोसौचुक्रोशातिभयंकरः अथसूर्यप्रतीकाशमैंद्रंशरमनुत्तमम् २६ वज्राशनिसमंरामश्चिक्षेपाशुरमृत्यवे सतत्पर्वतसंकाशंस्फुरत्कुंडलदंष्ट्रकम् २७ चकर्तरक्षोधिपतेःशिरोवृत्रमिवाशनिः तच्छिरःपतितंलंकाद्वारिकायोमहोदधौ २८ शिरोस्यरोधयत्द्वारंकायोनक्राद्यचूर्णयत् ततोदेवाःसऋषयोगंधर्वाःपन्नगाः खगाः २९

रोद्वारंरोधयत् अरुंधदित्यर्थः अडभावआर्षः निवृत्तप्रेषणात्णिच् नक्रादिसमुद्रेकायपातात् खगाःपक्षिणः २९ ७ ७

अप्सरोभिः सहेतिशेषः ईडिरेतुष्टुवुः कुसुमासारैरामंवर्षंत अभिवदंतोबभूवुरितिशेषः ३० ३१ ऐंद्रास्त्रेणयुक्तोबाहुर्यस्यतम् ३२
३३ देवानांहिरण्यगर्भादीनामपिदेवपूज्यपरमात्मन् सर्वेजीवाअंशायस्य तादृशाअतएवसनातन सदाभवनित्येत्यर्थः नारंजीव·

सिद्धायक्षागुह्यकाश्चअप्सरोभिश्चराघवम् ईडिरेकुसुमासारैर्वर्षंतश्चाभिनंदिताः ३० आजगाम
तदारामंद्रष्टुंदेवमुनीश्वराः नारदोगगनात्तूर्णंस्वभासाभासयन्दिशः ३१ राममिंदीवरश्याममुदा
रांगंधनुर्धरम् ईषत्ताम्रविशालाक्षमैंद्रास्त्रांचितबाहुकम् ३२ दयार्द्रदृष्ट्यापश्यंतंवानरान्शरपीडिता
न् दृष्ट्वागद्गदयावाचाभक्त्यास्तोतुंप्रचक्रमे ३३ नारदउवाच देवदेवजगन्नाथपरमात्मन्सना
तन नारायणाखिलाधारविश्वसाक्षिन्नमोस्तुते ३४ विशुद्धज्ञानरूपोपित्वंलोकानतिवंचयन् मा·
ययामनुजाकारोसुखदुःखादिमानिव ३५ त्वंमाययागुह्यमानःसर्वेषांहृदिसंस्थितः स्वयंज्योतिः
स्वभावस्त्वंव्यक्तएवामलात्मनाम् ३६

समूहस्तस्यायन अखिलाधार जगदुत्पत्तिस्थितिनाशकारण विश्वसाक्षिन् अंतर्यामितयेतिभावः ३४ अतिवंचयन् स्वस्वरूपगो
पनेनसंसारपातिनः कुर्वन् एतदपिमायाकृतमेवतत्वतस्तत्रारोपितंबोध्यं ३५ सर्वेषांहृदिस्थितोपिस्वप्रकाशोपित्वंमाययागूह्यमानो·
भवसितर्हितादृशत्वेकिंमानमित्यतआह अमलात्मनांव्यक्तएवेति तदनुभवएवतव तादृशत्वेप्रमाणमितिभावः ३६ ७ ७

उन्मीलयन्निति तव निमेषोन्मेषावेव सृष्टिप्रलयाविति भावः ३७ यस्मिन्निति यदाधारत्वादिदं भातीति व्यवहारविषयः भानस्य त्व-
द्रूपत्वादिति भावः यत एतच्चराचरं जायते यस्मिंल्लीयते येन तिष्ठति चेत्यर्थः सार्वविभक्तिकस्तसिः यस्मादधिकं न किंचित्तस्मै ब्रह्म
रूपिणे नम इत्यर्थः ३८ यं प्रकृतिं जानंति शक्तिशक्तिमतोरभेदात् यं पुरुषं जानंति अंशांशिनोरभेदात् ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सना

उन्मीलयन्सृजस्येतत् नेत्रे राम जगत्त्रयम् उपसंह्रियते सर्वं त्वया चक्षुर्निमीलनात् ३७ यस्मिन्सर्वमि
दं भाति यतश्चैतच्चराचरम् यस्मान्न किंचिल्लोकेस्मिन् तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ३८ प्रकृतिं पुरुषं कालं व्यक्ताव्य
क्तस्वरूपिणम् यं जानंति मुनिश्रेष्ठास्तस्मै रामाय ते नमः ३९ विकाररहितं शुद्धं ज्ञानरूपं श्रुतिर्जगौ त्वां
सर्वजगदाकारमूर्तिं चाप्याह सा श्रुतिः ४० विरोधो दृश्यते देव वैदिको वेदवादिनाम् निश्चयं नाधिगच्छं
ति त्वत्प्रसादं विना बुधाः ४१ मायया क्रीडतो देव न विरोधो मनागपि रश्मिजालं रवेर्यद्वद्दृश्यते जलविभ्रमा
त् ४२

तन इति गीतोक्तेः व्यक्तस्वरूपः कालो निमेषादिः अव्यक्तः क्षणरूपस्तदुभयं रूपं कालं यं त्वां जानंनि तस्मै नमः ३९ ४०
विकाररहितत्ववादसर्वाकारवादयोरापाततो विरोधो दृश्यते जगतो विकाररूपत्वात् ४१ त्वत्प्रसादलभ्यं निश्चयमाह मायये ति एवं
च जगदाकाररूपत्वं मायिकमिति न विरोधः मायिकत्वज्ञानं च जगति त्वत्प्रसादं विना दुर्लभमिति भावः ननु मायिकत्वेपि जगतस्तद्रूप-
त्वे भगवतः कथमित्यत्राह रश्मिजालमिति यथा तत्र मरुदेशावच्छिन्ने रविरश्मिजाले जलभ्रमो मृगाणाम् ४२

तथात्वयिजगत्भ्रांतिज्ञानात् शुक्तौरजतमिवप्रकल्प्यतेजनैः माययापिनिरधिष्ठानकभ्रमोत्पादनासंभवात् अतस्त्वंतद्रूपइत्युच्यसे य
त्तुतेवास्तवंनिर्गुणंरूपंतन्मनसः श्रवणमनननिदिध्यासनादिसंस्कृतस्यमनसोविषयः दृश्यतेपरयाबुध्येतिश्रुतेः ४३ तत्तवनिर्गुणंरूपं
दृश्यंचक्षुरादिविषयःकथंभवेत् दृश्याभावेदृश्यत्वाभावेकथंभजेत्सेवेत् अतःतज्ज्ञानासंभवात् तद्रूपाविचारेणावताररूपाणिभजंति

भ्रांतिज्ञानात्तथाराम त्वयिसर्वंप्रकल्प्यते मनसोविषयोदेवरूपंतेनिर्गुणंपरम् ४३ कथंदृश्यंभवेद्देव
दृश्याभावेभजेत्कथम् अतस्तवावतारेषुरूपाणिनिपुणाभुवि ४४ भजंतिबुद्धिसंपन्नास्तरंत्येवभवार्ण
वम् कामक्रोधादयस्तत्रबहवःपरिपंथिनः ४५ भीषयंतिसदाचेतोमार्जारामूषकंयथा त्वन्नामस्मरतां
नित्यंत्वद्रूपमपिमानसे ४६ त्वत्पूजानिरतानांतेकथामृतपरात्मनाम् त्वद्भक्तसंगिनांराम संसारोगोष्पदा
यते ४७ अतस्तेसगुणंरूपंध्यात्वाहंसर्वदाहृदि मुक्तश्चराभिलोकेषुपूज्योहंसर्वदेवतैः ४८ ७

तावत्तेवभवार्णवंतरंत्येव ४४ ४५ भीषयंतित्वद्ध्यानान्निवर्तयंति ध्यानदार्ढ्योपायमाह त्वन्नामस्मरतांपुंसांत्वद्रूपमपिमानसेभवतीति
शेषः नामस्मरणमेवभगवद्रूपध्यानेदृढउपायइतिभावः ४६ सगुणसेवापिमोक्षदेत्याह त्वत्पूजेत्यादिगोः पदायतेइत्यनेनतस्यशक्यतरण
त्वंसूच्यते ४७ अतोनिर्गुणसेवायादुष्करत्वात्सगुणसेवायाअपिमोदत्वाच्चेत्यर्थः मुक्तःसंसारक्लेशान्मुक्तावस्थत्वंस्वस्यसूचितम् अतएव
सर्वदेवतैःपूज्यः ४८

एवंसुरव्यरूपेणस्कत्वाप्रकृतकर्मणापस्तोति रामेति गतःगतप्रायः ४९ श्वइति इदंतद्वधस्यासन्नकालता द्योतकं वाल्मीक्युक्त्याअ
ग्निवंशोत्त्याच्चदिनत्रयेणेंद्रजितोवधः प्रतीयते अग्रेऽत्रापिवक्ष्यति अहोरात्रैस्त्रिभिर्वीरः कथंचिद्विनिपातितइति एवंपरश्वइत्यपि
आग्निवेश्यरामायणे अष्टादशाहानिरामरावणयोर्द्वंद्वयुद्धस्योक्तेः ५० नभोगतः नभः शब्देनभूलोकोर्ध्वलोकास्तदन्यतमस्थितः स

शमत्वयामहत्कार्यंकृतंदेवहितेच्छया कुंभकर्णवधेनाद्यभूभारोयंगतःप्रभो ४९ श्वोहनिष्यतिसौमित्रि
रिंद्रजेतारमाहवे हनिष्यसेथरामत्वंपरश्वोदशकंधरम् ५० पश्यामिसर्वदेवेशास्थितःसहनभोगतः अ
नुगृह्णीष्व मांदेवगमिष्यामिसुरालयम् ५१ इत्युक्त्वाराममामंत्र्यनारदोभगवानृषिः ययौदेवैःपूज्य
मानोब्रह्मलोकमकल्मषम् ५२ भ्रातरंनिहतंश्रुत्वाकुंभकर्णंमहाबलम् रावणःशोकसंतप्तोरामेणाक्लि
ष्टकर्मणा ५३ मूर्छितःपतितोभूमावुत्थायविललापह पितृव्यंनिहतंश्रुत्वापितरंचातिविक्लवम् ५४
इंद्रजित्प्राहशोकार्तंत्यजशोकंमहामते मयिजीवतिराजेंद्रमेघनादेमहाबले ५५

र्वंयुद्धवृत्तांतंपश्यामिसाक्षात्करोमित्वद्भक्तिजनितज्ञानोत्कर्षणज्ञानप्रतिबंधकस्यसर्वेंद्रियतमसोनिवर्तनात् अनेनगमनानुज्ञार्थसु
क्तम् युद्धदर्शनार्थंस्थेयमित्यस्यावसरोनिराकृतः ५१ ५२ रामेणनिहतंश्रुत्वाइत्यन्वयः ५३ पितरंचातिविक्लवं दृष्ट्वेतिशेषः ५४
शोकार्तंरावणंप्राह त्यजेत्यादि ५५

देवांतकेति देवनाशकस्यमनुष्यमात्रात् दुःखावसरः क्वेत्यर्थः ५६ समीकरिष्यामितदीयमुख्यहननेनात्मीयंसर्वंदुःखंदुःखेनसमंक-
रिष्यामीत्यर्थः तदेवाहहनिष्यामीति तदुपायमाहगत्वेति ५७ लब्ध्वेत्यस्ययोत्स्यामीतिशेषः तस्माद्रथादिलाभात् अजेयः युद्धेइ-
तिशेषः निर्दिष्टमुक्तंहवनस्थलं गत्वा हवनायोपचक्रमे इत्यन्वयः ५८ ५९ दुरात्मनः इंद्रजितः तदाअजेयइतिछेदः ६० ६१

दुःखस्यावसरः कुत्रदेवांतकमहामते ब्येतुतेदुःखमखिलंस्वस्थोभवमहीपते ५६ सर्वंसमंकरिष्यामिह-
निष्यामिचवैरिपून् गत्वानिकुंभिलांसद्यस्तर्पयित्वाहुताशनम् ५७ लब्ध्वारथादिकंतस्माद्जेयोहंभवा-
म्यरेः इत्युक्त्वात्वरितंगत्वा निर्दिष्टंहवनस्थलम् रक्तमाल्यांबरधरोरक्तगंधानुलेपनः ५८ निकुंभिलास्थ-
लेमौनीहवनायोपचक्रमे बिभीषणोथतच्छ्रुत्वामेघनादस्यचेष्टितम् ५९ प्राहरामायसकलंहोमारंभं
दुरात्मनः समाप्यतेचेद्धोमोयंमेघनादस्यदुर्मतेः तदाजेयोभवेद्रामममेघनादः सुरासुरैः ६० अतःशी-
घ्रंलक्ष्मणेनघातयिष्यामिरावणिम् आज्ञापयमयासार्धंलक्ष्मणंबलिनांवरम् ६१ हनिष्यतिनसंदेहोमे-
घनादंतवानुजः श्रीरामउवाच अहमेवागमिष्यामिहंतुमिंद्रजितंरिपुम् आग्नेयेनमहास्त्रेण
सर्वराक्षसघातिना ६२ बिभीषणोपितंप्राहनासावन्यैर्निहन्यते यस्तुद्वादशवर्षाणि निद्राहारविवर्जितः ६२

शीघ्रंहोमसमाप्तेः प्रागेव ६२ बालोलक्ष्मणः कथंतंहन्यादितिनसंदेहोमास्त्वित्याह हनिष्यतीति रामोमायामानुष्यंनाटयन्नाहाहमेवे-
ति ६२ ६३

लक्ष्मणस्तुतादृशइत्याह लक्ष्मणस्त्विति त्वयासहयस्त्वभृत्यायात् ६४ तदादिनिद्रादीनि नजानातिनस्मरति अनुश्चानंतुदूरा
पास्तमित्यर्थः तत्यागेहेतुः सेवार्थंतवेति ६५ मयासहेतिशेषः ६६ तस्यशेषत्वमेवदार्ढ्यायपुनराहत्वमेवेति जगतोनि-

तेनैवमृत्युर्निर्दिष्टोब्रह्मणास्यदुरात्मनः लक्ष्मणस्तुअयोध्यायानिर्गम्यायात्वयासह ६४ तदादिनिद्रा-
हारादिन्नजानातिरघूत्तमः सेवार्थंतवराजेंद्रज्ञातंसर्वमिदंमया ६५ तदाज्ञापयदेवेशलक्ष्मणंत्वर-
यामया हनिष्यतिनसंदेहः शेषःसाक्षाद्धराधरः ६६ त्वमेवसाक्षाज्जगतामधीशोनारायणोलक्ष्म
णएषशेषः युवांधराभारनिवारणार्थंजातौजगन्नाटकसूत्रधारौ ६७ इतिश्रीमदध्यात्मरामायणेउ
मामहेश्वरसंवादेयुद्धकांडेअष्टमःसर्गः ८ बिभीषणवचःश्रुत्वारामोवाक्यमथाब्रवीत् जानामितः
स्यरौद्रस्यमायांकृत्स्नांबिभीषण १ सहिब्रह्मास्त्रविच्छूरोमायावीचमहाबलः जानामिलक्ष्मण-
स्यापिस्वरूपंममसेवनम् २ ७ ७ ७ ७ ७

र्माणादिरूपंनाटकंतस्यसूत्रधारौसुख्यकारणौ ६७ इतिश्रीमत्सकलराजविपदुद्धरणसमर्थेत्यादिबिरुदावलीविराजमानस्यहि
म्मतिवर्मणः पुत्रस्यश्रीरामवर्मणःकृतावध्यात्मरामायणेयुद्धकांडेअष्टमःसर्गःसमाप्तः ८ बिभीषणेतितस्यइंद्रजितःरौद्र
स्यअनितामसस्य १ ममसेवनंमत्सेवाकरणंनिद्रादिराहित्यरूपम् २ ७ ७ ७ ७

पूर्ववनवाससमये ऽहंतस्यनिद्राऽहारादिराहित्यंज्ञात्वापिभविष्यतः कार्यस्येंद्रजिद्वधरूपस्यगुरुत्वात् तूष्णीमासं ततनिषिद्धवानित्य

त्तातो वासमहं तूष्णींभविष्यत्कार्यगौरवात् इत्युक्त्वालक्ष्मणंप्राहरामोज्ञानवतांवरः ३ गच्छलक्ष्मणसैन्येनमहताजहि
रावणिम् हनूमत्प्रमुखैः सर्वैर्यूथपैः सहलक्ष्मण ४ जांबवानृक्षराजोयंसहसैन्येनसंवृतः विभीषणश्चसचिवैः सहत्वा
मभियास्यति ५ अभिज्ञस्तस्यदेशस्यजानातिविवराणिसः रामस्यवचनंश्रुत्वालक्ष्मणः सविभीषणः ६ जग्राहकार्मु
कंश्रेष्ठमन्यद्भीमपराक्रमः रामपादांबुजेस्पृश्यसंहृष्टः सौमित्रिरब्रवीत् ७ अद्यमत्कार्मुकान्मुक्ताः शरानिर्भिद्यरावणिम्
गमिष्यंतिहिपातालंस्नातुंभोगावतीजले ८ एवमुक्त्वाससौमित्रिः परिक्रम्यप्रणम्यतं इंद्रजिन्निधनाकांक्षीययौत्वरि
तविक्रमः ९ वानरैर्बहुसाहस्रैर्हनुमान्पृष्ठतोन्वगात् विभीषणश्चसहितोमंत्रिभिस्त्वरितंययौ १० जांबवत्प्र
मुखाऋक्षाः सौमित्रिंत्वरयान्वगुः। गत्वानिकुंभिलादेशंलक्ष्मणोवानरैः सह ११

र्थः इत्युक्त्वाविभीषणमितिशेषः ३ लक्ष्मणेतिद्विः संबोधनमादरपूर्वमन्यासाध्यत्वसूचनाय ४ ससैन्यसंवृतऋक्षराजः सचिवसहि
तोविभीषणश्चत्वामभियास्यतिअनुयास्यति ५ विभीषणस्यानुगमनेकार्यसाधकमित्याहाभिज्ञइतितस्यइंद्रजिद्धननदेशस्यविव
राणिरिपूणांछिद्राणी ६ स्पृश्यस्पृष्ट्वा ७ भोगावतीपातालगंगा ८ सः स्मृतात्मरूपः स्मृतस्वनिवासश्चतंरामं ९ १० ११

बलं संघातं इंद्रजिद्रक्षणार्थं स्थितं राक्षससंकुलं राक्षसव्याप्तं १२ अंगदेन वीरेण जांबवान् यत्तोऽभूदित्यनुकर्षः राक्षसाधिपस्तु उत्तरार्धस्थ विभीषणान्वयी राक्षसान् इंद्रजिद्रक्षकान् १३ १४ अस्मिन् रक्षोनीके भिन्ने त्वच्छरभेदेन पलायिते एतत्कर्म इंद्रजिद्धवनकर्म १५ १६ राक्षसेंद्रस्कंतं प्रति तत्सेनां प्रतीत्यर्थः १७ ते राक्षसाः १८ शब्दः शूराणां सिंहनादरू

अपश्यद्बलसंघातं दूराद्राक्षससंकुलम् धनुरादाय सौमित्रिर्यत्तोऽभूद्भूरिविक्रमः १२ अंगदेन च वीरेण जांबवान् राक्षसाधिपः तदा बिभीषणः प्राह सौमित्रिं पश्य राक्षसान् १३ यदेतद्राक्षसानीकं मेघश्यामं विलोक्यते अस्यानीकस्य महतो भेदने यत्नवान् भव १४ राक्षसेंद्रसुतोऽप्यस्मिन् भिन्ने दृश्यो भविष्यति अभिद्रवाशु यावद्वै नैतत्कर्म समाप्यते १५ जहि वीर दुरात्मानं हिंसापरमधार्मिकम् बिभीषणवचः श्रुत्वा लक्ष्मणः शुभलक्षणः १६ ववर्ष शरवर्षाणि राक्षसेंद्रस्कंतं प्रति पाषाणैः पर्वताग्रैश्च वृक्षैश्च हरियूथपाः १७ निजघ्नुः सर्वतो दैत्यान् ते पि वानरयूथपान् परश्वधैः शितैर्बाणैरसिभिर्यष्टितोमरैः १८ निजघ्नुर्वानरानीकं तदा शब्दो महानभूत् स संप्रहारस्तुमुलः संजज्ञे हरिरक्षसाम् १९ इंद्रजित्स्वबलं सर्वमर्द्यमानं विलोक्य सः निकुंभिलां च होमं च त्यक्त्वा शीघ्रं विनिर्गतः २०

पः १९ निकुंभिलां च होमं चेति केवलं कर्म त्याग एव न किंतु तद्देशत्याग ओपीत्यर्थः २०

महता क्रोधेन युतोऽभ्युत्थाय सौमित्रिं लक्ष्मणं मारयित्वा रणमूर्धनि रणाग्रमध्यभागं अगमत् त्रासः लब भाव आर्षः २१
समाह्वयन्नेवाह सौमित्रे इति निष्ठुरभाषणं निष्ठुरवाक्यम् २२ परभृत्सत्वमागत रसस्येदर्शत्वांधिगितिशेषः २३ दुह्यसि

रथमारुह्य सधनुः क्रोधेन महतागमत् समाह्वयित्वा सौमित्रिं युद्धाय रणमूर्धनि २१ सौमित्रे मेघनादोऽहं मया
जीवं न मोक्ष्यसे तत्र कृष्णापितव्यं स प्राह निष्ठुरभाषणं २२ इहैव जातः संवृद्धः साक्षाद्भ्राता पितुर्मम यस्त्वं स्व
जनमुत्सृज्य परभृत्यत्वमागतः २३ कथं द्रुह्यसि पुत्राय पापीयानसि दुर्मतिः इत्युक्त्वा लक्ष्मणं दृष्ट्वा हनुमत्प
ष्ठतः स्थितं २४ उद्यदायुधनिस्त्रिंशे रथे महति संस्थितः महाप्रमाणमुद्यम्य घोरं विस्फारयन्धनुः २५
अद्य वो मामका बाणाः प्राणान्पास्यंति वानराः ततः शरं दाशरथिः संधायामित्रकर्षणः २६ ससर्ज राक्ष
सेंद्राय क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् इंद्रजिद्रक्तनयनो लक्ष्मणं समुदैक्षत २७

मदीयं छिद्रं शत्रुभ्यो दर्शयिंनि स्यर्थः पृष्ठतः सार्वविभक्तिकस्तसिः पृष्ठे इत्यर्थः २४ उद्यंति प्रकाशं स्थितानि आयु
धानि निस्त्रिंशाश्च यस्मिन् तादृशे रथे इत्यर्थः महाप्रमाणं सार्धसप्तवितस्ति २५ भो वानराः युष्माकं प्राणान् मम बाणाः पा

स्यंति ह्रस्ववद् इति शेषः दाशरथिर्लक्ष्मणः २६ इंद्रजित्क्रोधाद्रक्तनयनो बाणपातसमकालं लक्ष्मणमपश्यत् २७
ततः शरेणाहतः पीडितो मूढः मूर्छितोऽभवत् प्रत्यागतेंद्रियः प्राप्तेंद्रियज्ञानः पुनर्व्यपगतमूर्छो भवदिति यावत् २८
सौमित्रिमभिचक्राम तत्क्षणं पुरं जगाम स समर्थः २९ ३० ३१ संप्रमुक्तेन धनुषः सकाशात्प्रेरितेन ३२ ३३ रुक्सं विध्वंसकृतरां सम्यक्विद्धं

शक्राशनिसमस्पर्शैर्लक्ष्मणेनाहतः शरैः मुहूर्तमभवन्मूढः पुनः प्रत्यागतेंद्रियः २९ ददर्शावस्थितं वीरं
वीरो दशरथात्मजम् सोऽभिचक्राम सौमित्रिं क्रोधसंरक्तलोचनः ३० शरान्धनुषि संधाय लक्ष्मणं चेदम
ब्रवीत् यदि ते प्रथमे युद्धे न दृष्टो मे पराक्रमः ३१ अद्य त्वां दर्शयिष्यामि तिष्ठेदानीं व्यवस्थितः इत्युक्त्वा
सप्तभिर्बाणैरभिविव्याध लक्ष्मणं ३१ दशभिश्च हनूमंतं तीक्ष्णधारैः शरोत्तमैः ततः शरशतेनैव सम्यगायुक्तके
न वीर्यवान् ३२ क्रोधाद्द्विगुणसंरब्धो निर्बिभेद बिभीषणं लक्ष्मणोपि तथा शत्रुं शरवर्षैरवाकिरत्[33] तस्य बाणैः सु
संविद्धं कवचं कांचनप्रभं व्यशीर्यत रथोपस्थे तिलशः पतितं भुवि ३४ ततः शरसहस्रेण संक्रुद्धो रावणात्मजः बिभे
द समरे वीरं लक्ष्मणं भीमविक्रमं ३५ व्यशीर्यत पपात दिव्यं कवचं लक्ष्मणस्य च कृतप्रतिकृतान्योन्यं बभूवतुरभिद्रुतौ ३६
अभीक्ष्णं निश्वसंतौ तौ युद्धेतां तुमुलं पुनः शरसंकृत्तसर्वांगौ सर्वतो रुधिरोक्षितौ ३७ सुदीर्घकालं तौ वीरावन्यो
न्यं निशितैः शरैः अयुध्येतां महासत्वौ जयाजयविवर्जितौ ३८

रथमध्ये विस्तीर्णं तत्र पुनर्बाणैस्तिलशः खंडितं भुवि पतितं ३४ ३५ दिव्यमपि लक्ष्मणस्य कवचं तद्बाणैर्व्यशीर्यत पपात च अ
न्योन्यं कृतप्रतिकृतौ कृते प्रतिकृतं याभ्यां तादृशौ संधिः आर्षः ३६ तुमुलं अत्याश्चर्येण द्रष्टृभिर्विशिष्य ज्ञातुमशक्यं च ३७ जयाजयविव
र्जितौ विलंबेन न समयुध्यतां का ३८

३९ ४० ४१ ४२ ऐंद्रं ऐंद्रास्त्राभिमंत्रितम् यद्वा अगस्त्यद्वारा इंद्रदत्तं तूणीराद्रामेण दत्तमित्यर्थः ४३ ४४ ४५ तं बाणं ऐंद्रं बाणं ४६

एतस्मिन्नंतरे वीरो लक्ष्मणः पंचभिः शरैः रावणेः सारथिं साश्वं रथं च समचूर्णयत् ३९ चिच्छेद कार्मुकं तस्य दर्शयन्हस्तलाघवम् सोन्यत्तु कार्मुकं भद्रं सज्यं चक्रे त्वरान्वितः ४० तच्चापमपि चिच्छेद लक्ष्मणस्त्रिभिराशुगैः तमेवं छिन्नधन्वानं विव्याधानेकसायकैः ४१ पुनरन्यत्समादाय कार्मुकं भीमविक्रमः इंद्रजिल्लक्ष्मणं बाणैः शतैरादित्यसन्निभैः ४२ बिभेद वानरान्सर्वान्बाणैरापूरयन्दिशः तत ऐंद्रं समादाय लक्ष्मणो रावणिं प्रति ४३ संधायाकृष्य कर्णांतं कार्मुकं दृढनिष्ठुरम् उवाच लक्ष्मणो वीरः स्मरन्रामपदांबुजम् ४४ धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि त्रिलोक्यामप्रतिद्वंद्वस्तदेनं जहि रावणिम् ४५ इत्युक्त्वा बाणमाकर्णाद्विकृष्य तमजिह्मगं लक्ष्मणः समरे वीरः ससर्जेंद्रजितं प्रति ४६ स शरः सशिरस्त्राणं श्रीमज्ज्वलितकुंडलम् प्रमथ्येंद्रजितः कायात्पातयामास भूतले ४७ ततः प्रमुदिता देवाः कीर्तयंतो रघूत्तमम् ववर्षुः पुष्पवर्षाणि स्तुवंतश्च मुहुर्मुहुः ४८ जहर्ष शक्रो भगवान्सह देवैर्महर्षिभिः आकाशेपि च देवानां शुश्रुवे दुंदुभिस्वनः ४९ विमलं गगनं चासीत्स्थिराभूद्विश्वधारिणी निहतं रावणिं दृष्ट्वा जयजल्पसमन्वितः ५०

४७ रघूत्तमं कीर्तयंतः तद्गुणान्कीर्तयंतः नैरेव स्तुवंतश्चेत्यर्थः ४८ ४९ स्थिराभूत्तावत्पर्यंतं राक्षसभारेण कंपमानेवासीदिति व्यंग्यं जयजल्प,
सृष्टो जयशब्दः ५०

५१ गतश्रमाआसन्निति शेषः स्तुवद्भिर्लक्ष्मणमिति शेषः ५२ राक्षसोविभीषणः ५३ ५४ लक्ष्मणात्तत् इंद्रजिन्निधनंश्रुत्वेत्यर्थः ५५

गतश्रमःससौमित्रिः शंखमापूरयद्रणे सिंहनादंततः कृत्वाज्याशब्दमकरोद्विभुः ५१ तेननादेनसं
त्दृष्टावानराश्चगतश्रमाः वानरेंद्रश्चसहितःस्तुवद्भिर्हृष्टमानसैः ५२ लक्ष्मणःपरितुष्टात्मादद्दर्शाभ्ये
त्यराघवम् हनुमद्राक्षसाभ्यांचसहितोविनयान्वितः ५३ ववंदेभ्रातरंरामंज्येष्ठंनारायणंविभुम् त्व
त्प्रसादाद्रघुश्रेष्ठहतोरावणिराहवे ५४ श्रुत्वातल्लक्ष्मणाद्धृत्त्यातमालिंग्यरघूत्तमः मूर्ध्न्यवघ्रायमुदि
तःसस्नेहमिदमब्रवीत ५५ साधुलक्ष्मणतुष्टोस्मिकर्मतेदुष्कृतंकृतम् मेघनादस्यनिधनेजितंसर्वम-
रिंदम ५६ अहोरात्रैस्त्रिभिर्वीरःकथंचिद्विनिपातितः निःसपत्नःकृतोस्म्यद्यनिर्यास्यतिहिरावणः ५७
पुत्रशोकान्मयायोद्धुंतंहनिष्यामिरावणम् मेघनादंहतंश्रुत्वालक्ष्मणेनमहाबलम् ५८ रावणःपतितो-
भूमौमूर्छितःपुनरुत्थितः विललापातिदीनात्मापुत्रशोकेनरावणः ५९ पुत्रस्यगुणकर्माणिसंस्मरन्
पर्यदेवयत् अद्यदेवगणाःसर्वेलोकपालामहर्षयः ६० हतमिंद्रजितंज्ञात्वासुखंस्वप्स्यंतिनिर्भयाः
इत्यादिबहुशःपुत्रलालसोविललापह ६१

सर्वराक्षसकुलम् ५६ ५७ मयायोद्धुंनिर्यास्यतीत्यन्वयः ५८ ५९

पर्यदेवयत्शोकंकृतवानित्यर्थः ६० पुत्रलालसःपुत्रेलालसाप्रीतिर्यस्यसः ६१

सर्वान्राक्षसान्निनाशयिषुर्नाशयितुमिच्छुरुवाच युद्धायगच्छध्वमितीतिशेषः ६२ बुध्यासंवीक्ष्यसीतानाशेरामनाशइतिविचार्येत्य
र्थः ६३ ६४ ६५ हेदशग्रीववैश्रवणानुजत्वादिभिर्ननुनामअतिशयेनप्रसिद्धः कथंस्त्रीवधमिच्छसीत्यन्वयः ६६ ६७ इतिसु

ततःपरमसंक्रुद्धोरावणोराक्षसाधिपः उवाचराक्षसान्सर्वान्निनाशयिषुराहवे ६२ सपुत्रवधसंतप्तः
शूरःक्रोधवशंगतः संवीक्ष्यरावणोबुध्याहंतुंसीतांप्रदुद्रुवे ६३ खड्गपाणिमथायांतंक्रुद्धंदृष्ट्वादशान-
नं राक्षसीमध्यगासीताभयशोकाकुलाभवत् ६४ एतस्मिन्नंतरेतस्यसचिवोबुद्धिमान्शुचिः सुपा-
र्श्वोनाममेधावीरावणंवाक्यमब्रवीत् ६५ ननुनामदशग्रीवसाक्षाद्वैश्रवणानुजः वेदविद्याव्रतस्ना-
तः स्वकर्मपरिनिष्ठितः ६६ अनेकगुणसंपन्नःकथंस्त्रीवधमिच्छसि अस्माभिःसहितोयुद्धेहत्वारा
मंचलक्ष्मणम् ६७ प्राप्स्यसेजानकींशीघ्रमित्युक्तःसन्यवर्तत ततोदुरात्मासुहृदानिवेदितंवचःसुध-
र्म्यंप्रतिगृह्यरावणः गृहंजगामाशुशुचाविमूढधीःपुनःसभांचप्रययौसुहृद्वृतः ६८ इतिश्रीमद
ध्यात्मरामायणेउमामहेश्वरसंवादेयुद्धकांडेनवमःसर्गः ९ सविचार्यसभामध्येराक्षसैःसहमंत्रिभिः
निर्ययोयेवशिष्टास्तेराक्षसैःसहराघवम् १ पार्श्वेनोक्तःसरावणोन्यवर्ततनिवृत्तः शुचाशोकेनविमूढधीः सभागमन-
मेवतदवसरेयुक्तं तत्रगृहगमनंविमोहः ६८ इतिश्रीमत्स० हिम्मतिव० श्रीरामवर्मणाः कृताध्यात्मरामायणेसेतौयुद्धकांडे नवमःसर्गः ९ १

२ ३ चापिपादपूरणे मारुतेश्चपौरुषंदृष्ट्वेत्यनुकर्षः ४ एवंप्रकारेणराक्षसयूथपैःसहलंकाविनाशितेत्यन्वयः ५ तदेवाह महादैत्याइ
त्यादिदुःखसंदोहोदुःखसमूहः ६ ७ ८ तूणीरसायकाः तूणीरस्थिताःसायकाइत्यर्थः संभविष्यंतित्वांसम्यक्प्राप्स्यंति ९ १०

शलभाःशलभैर्युक्तःप्रज्वलंतमिवानलम् ततोरामेणनिहताःसर्वेतेराक्षसायुधि २ स्वयंरामेणनिह-
तस्तीक्ष्णबाणेनवक्षसि व्यथितस्त्वरितंलंकांप्रविवेशदशाननः ३ दृष्ट्वारामस्यबहुशःपौरुषंचाप्य-
मानुषम् रावणोमारुतेश्चैववशीघ्रंशक्रांतिकंययौ ४ नमस्कृत्यदशग्रीवःशक्रंप्रांजलिरब्रवीत् भग
वन्राघवेणैवलंकाराघवयूथपैः ५ विनाशितामहादैत्यानिहताःपुत्रबांधवाः कथंमेदुःखसंदोहस्त्व
यितिष्ठतिसद्गुरौ ६ इतिविज्ञापितोदैत्यगुरुःप्राहदशाननम् होमंकुरुप्रयत्नेनरहसित्वंदशानन ७
यदिविघ्नोनचेद्धोमेतर्हिहोमानलोत्थितः ८ महान्रथश्चवाहाश्चचापस्तूणीरसायकाः संभविष्यंति
तैर्युक्तस्त्वमजेयोभविष्यसि ९ गृहाणमंत्रान्मद्दत्तान्गच्छहोमंकुरुद्रुतम् इत्युक्तस्त्वरितंगत्वाराव
णोराक्षसाधिपः १० गुहांपातालसदृशींमंदिरेस्वेचकारह लंकाद्वारकपाटादिबध्वासर्वत्रयत्नतः ११
होमद्रव्याणिसंपाद्ययान्युक्तान्याभिचारिके गुहांप्रविश्यचैकांतेमौनीहोमंप्रचक्रमे १२

सर्वत्रसर्वदिक्षुआदिनाअन्यान्यपिच्छिद्राणि ११ १२ ७ ७ ७ ७ ७ ७

रावणानुजोविभीषणः १३ समारभत् आरब्धवान् अजेयइति छेदः १४ १५ १६ १७ बिभीषणस्यभार्यासरमानामहस्तसंज्ञया·

उत्थितंधूममालोक्यमहांतंरावणानुजः रामायदर्शयामास होमधूमंसमाकुलः १३ पश्यरामदशग्रीवो
होमंकर्तुंसमारभत् यदिहोमःसमाप्तःस्यात्तदाजेयोभविष्यति १४ अतोविघ्नायहोमस्यप्रेषयाशुहरी·
श्वरान् तथेतिरामःसुग्रीवसंमतेनांगदंकपिम् १५ हनुमत्प्रमुखान्वीरान्आदिदेशमहाबलान्
प्राकारंलंघयित्वातेगत्वारावणमंदिरम् १६ दशकोट्यःप्लवंगानांगत्वामंदिररक्षकान् चूर्णयामासुरश्वाश्वगजांश्चन्यहल्क्षणात् १७ ततश्चसरमानामप्रभातेहस्तसंज्ञया बिभीषणस्यभार्यासाहोम·
स्थानमसूचयत् १८ गुहापिधानपाषाणमंगदःपादघट्टनैः चूर्णयित्वामहासत्वःप्रविवेशमहागुहाम्
१९ दृष्ट्वादशाननंतत्रमीलिताक्षंदृढासनम् ततोंगदाज्ञयासर्वेवानराविविशुर्द्रुतम् २० तत्रकोलाह·
लंचक्रुस्ताडयंतश्चसेवकान् संभारांश्चिक्षिपुस्तत्रहोमकुंडेसमंततः २१ स्रुवमाच्छिद्यहस्ताच्चरावण
स्यबलाद्रुषा तेनैवसंजघानाशुहनूमान्प्लवगाग्रणीः २२ घ्नंतिदंतैश्चकाष्ठैश्चवानरास्तमितस्ततः न
जहौरावणोध्यानंहतोपिविजिगीषया २३

होमस्थानमसूचयत् ज्ञापितवती १८ पादघट्टनैःपादघातैः १९ २० संभारान्होमसाधनानि २१ हनूमान्स्रुवमाछिद्यतेनैकजघान२२२३

अ॰ रा॰ २४ विददारनखैर्बिदीर्णं कृतवान् २५ ततः कंचुकान्विमुक्ता विभक्ता मुक्ताः रत्नसंचयैस्ततो विभक्तैः सह भूमौ पतिता इत्यर्थः त्रुटितं चान यु॰ कां॰

३६ राणामाकर्षणेन भग्नं २६ तस्य रावणस्य पश्यत एवेत्यर्थः २७ नीता रावणाहोमस्थानमिति शेषः २८ करुणं यथा स्यात्तथा क्रोशंती

प्रविश्यांतःपुरे देशमन्यंगदो वेगवत्तरः समानयत्केशबंधे धृत्वा मंदोदरीं शुभाम् २४ रावणस्यैवपुरतो
विलपंतीमनाथवत् विददारांगदस्तस्याः कंचुकं रत्नभूषितम् २५ मुक्ता विमुक्ताः पतिताः समंताद्रत्न-
संचयैः श्रोणिसूत्रं निपतितं त्रुटितं रत्नचित्रितम् २६ कटिप्रदेशाद्विस्रस्ता नीवी तस्यैव पश्यतः भूष-
णानि च सर्वाणि पतितानि समंततः २७ देवगंधर्वकन्याश्च नीता हृष्टैः प्लवंगमैः मंदोदरी रुरोदाथ राव
णस्याग्रतो भृशम् २८ क्रोशंती करुणं दीना जगाद दशकंधरम् निर्लज्जोऽसि परैरेवं केशपाशे विकृष्यते
२९ भार्या तवैव पुरतः किंनु ह्रोषि न लज्जसे हन्यते पश्यतो यस्य भार्या पापैश्च शत्रुभिः ३० मर्तव्यं तेन तत्
त्रैकजीवितान्मरणं वरम् हा मे घनाद ते माता क्लिश्यते बत वानरैः ३१ त्वयि जीवति मे दुःखमीदृशं च कथं
भवेत् भार्यालज्जा च संत्यक्ता भर्त्रा मे जीविताशया ३२

जगादेत्यन्वयः त्वं निर्लज्जोऽसि यत्तव भार्या तवैवाग्रे परैर्वान
रैः केशपाशे धृत्वा विकृष्यते च २९ अतः किंनु ह्रोषि किं न लज्जसे तदेवाह हन्यते पश्य इत्यादि ३० ३१ त्वयि जीवति ईदृशं दुःखं भवेत् न भा ३६
वेदेव त्वन्नाशात्तु मे इदं दुःखं प्राप्तं च पादपूरणे मे भर्त्रा जीविताशया भार्यालज्जा चेत्युभयमपि त्यक्तमित्यर्थः ३२ ७ ७ ७

३३ ततोत्सृज्य ततउत्सृज्येति छेदः आर्षः संधिः महत् महाफलजनकं हवनमित्यर्थः ३४ ३५ जीवता प्राणिना किंन दृश्यते असंभावितम पि दृश्यत इत्यर्थः ततो मम दृश्यचस्येति शोकं त्यज ज्ञानं भाविदुर्लभ्यमिति ज्ञानम् ३६ अज्ञानकृतस्य वस्तुतो ज्ञानेनाश इति चेत् सर्वमिद मज्ञानकृतमेवेत्याह अज्ञानेति अतएतत्कर्तव्याकर्तव्यविषयज्ञाननाशकोतः सर्वथाज्ञानालंबेनसंत्यक्तुं शक्य इति भावः किं बहुनासर्वैः

श्रुत्वा तद्देवितं राजा मंदोदर्या दशाननः उत्तस्थौ खड्गमादाय त्यज देवीमिति ब्रुवन् ३३ जयानांगद्मव्यग्रः कृ द्दिष्टो दशाननः ततोत्सृज्य ययुः सर्वे विध्वंस्य हवनं महत् ३४ रामपार्श्वमुपागम्य तस्थुः सर्वे प्रहर्षिताः रावण स्ततो भार्यामुवाच परिसांत्वयन् ३५ देवाधीनमिदं भद्रे जीवता किन्न दृश्यते त्यज शोकं विशालाक्षि ज्ञान मालंब्य निश्चितम् ३६ अज्ञानप्रभवः शोकः शोको ज्ञानविनाशकृत् अज्ञानप्रभवाहंधीः शरीरादिष्वना त्मसु ३७ तन्मूलः पुत्रदारादिसंबंधः संसृतिस्ततः हर्षशोकभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः ३८ अज्ञानप्र भवा ह्येते जन्ममृत्युजरादयः आत्मा तु केवलः शुद्धो व्यतिरिक्तो ह्यलेपकः ३९

संसार एवाज्ञानमूलकस्तन्मूलस्य शरीरा दिष्वहंज्ञानस्याज्ञानप्रभवत्वादित्याह अज्ञानप्रभवेति ३७ पुत्रदारादिसंबंधः एते मदीया इत्यध्यासः ततः संसृतिः बंधकर्मोत्पत्तिः एवं हर्षा दयो जन्माद्याश्चाज्ञानमूलाः तत्तज्जनककर्मणामज्ञानजन्यत्वात् इदं लब्धमिति हर्षजनकस्येदं मे नष्टमिति शोकजनकस्यायं मेहंतेत्यादि भयादिजनकज्ञानस्याज्ञानमूलकत्वाच्च ३८ आत्मना तु वास्तवो न केनापि संबंध इत्याह आत्मात्विति बहुशो व्याख्यातमेतत् ३९

सर्वभावैः स्रवदुःखैर्विवर्जितः तदेवाह नसंयोगइति तद्बुद्धिरेवमुख्यनया हर्षशोकादिकारणमितिभावः ४० ४१ दारयिष्यतिदारणेन
नाशयिष्यतीत्यर्थः वज्रकल्पैःसायकैर्दारयिष्यतीत्यन्वयः ततस्तत्सदंसर्वोत्तमंस्थानंवैकुंठंगमिष्यामि ४२ सीतांहत्वात्वयामेक्रिया-
सपिंडीकरणांताकर्तव्यापुत्राभावेतुपत्नीस्यादितिस्मृतेः यद्वामयासार्धंपावकंप्रवेक्ष्यसिसत्यामिच्छायामितिशेषः ४३ सत्यंवाक्यंशृ-

आनंदरूपोज्ञानात्मासर्वभावविवर्जितः नसंयोगोऽन्ययोगोवाविद्यतेकेनचित्सतः ४० एवंज्ञात्वास्वमात्मानं
त्यजशोकमनिंदिते इदानीमेवगच्छामिहत्वारामंसलक्ष्मणम् ४१ आगमिष्यामिनोचेन्मांदारयिष्यति-
सायकैः श्रीरामोवज्रकल्पैश्चततोगच्छामितत्पदम् ४२ तदात्वयामेकर्तव्याक्रियामच्छासनात्प्रिये सी-
तांहत्वामयासार्धंत्वंप्रवेक्ष्यसिपावकम् ४३ एवंश्रुत्वावचस्तस्यरावणस्यातिदुःखिता उवाचनाथमेवा-
क्यंशृणुसत्यंतथाकुरु ४४ शक्योनराघवोजेतुंत्वयाचान्यैःकदाचन रामोदेववरःसाक्षात्प्रधानपुरु-
षेश्वरः ४५ मत्स्योभूत्वापुराकल्पेमनुंवैवस्वतंप्रभुः ररक्षसकलापन्द्योराघवोभक्तवत्सलः ४६ रामः
कूर्मोभवत्पूर्वंलक्षयोजनविस्तृतः समुद्रमथनेपृष्ठेदधारकनकाचलम् ४७

णुतथाकुरुच तद्वाक्यार्थमनुतिष्ठेत्यर्थः ४४ प्रधानस्यप्रकृतेःपुरुषाणांजीवानांचेश्वरःनियंता ४५ तदेवबोधयंतीतदवतारानाह
भक्तस्यइतिपुराणेप्रसिद्धं ४६ ४७ छ छ छ छ छ छ छ

क्रोडरूपेण वाराहरूपेण ४८ ४९ जगत्त्रयमाक्रम्यपादैरिनिशेषः ५० रामः परशुरामः मुनेः कश्यपस्य ५१ भवदर्थे भवन्नाशार्थे ५२ ५३ र-
घूत्तमेतत्समीपमित्यर्थः ५४ ५५ राघवेण घातयित्वा कथंजीवामि जीवने प्रियताबुद्धिं करोमि मरणस्यसन्निहितत्वाद्विपरीतबुद्धिं रावणस्या

हिरण्याक्षोतिदुर्वृत्तोहतोनेनमहात्मना क्रोडरूपेणवपुषाक्षोणीमुद्धरताक्वचित् ४८ त्रिलोककटकंदैत्यं-
हिरण्यकशिपुंपुरा हतवान्नारसिंहेनवपुषारघुनंदनः ४९ विक्रमैस्त्रिभिरेवासौबलिंबध्वाजगत्त्रयम्
आक्रम्यादात्सुरेंद्रायभृत्यायरघूत्तमः ५० राक्षसाःक्षत्रियाकाराजाताभूमेर्भरावहाः तान्हत्वाब-
हुशोरामोभुवंजित्वात्यदान्मुनेः ५१ सएवसांप्रतंजातोरघुवंशेपरात्परः भवदर्थेरघुश्रेष्ठोमानुषत्वमु-
पागतः ५२ तस्यभार्याकिमर्थंवात्वहृतासीतावनाद्बलात् ममपुत्रविनाशार्थंस्वस्यापिनिधनायच ५३
इतःपरंवावैदेहींप्रेषयस्वरघूत्तमे विभीषणायराज्यंतुदत्वागच्छामहेवनम् ५४ मंदोदरीवचःश्रु
त्वारावणोवाक्यमब्रवीत् कथंभद्रेरणेपुत्रान्भ्रातॄन्राक्षसमंडलम् ५५ घातयित्वाराघवेणजीवामिव
नगोचरः रामेणसहयोत्स्यामिरामबाणैःसुशीघ्रगैः विदार्यमाणोयास्यामितद्विष्णोःपरमंपदम् ५६
जानामिराघवंविष्णुंलक्ष्मींजानामिजानकीम् ज्ञात्वैवजानकीसीतामयानीतावनाद्बलात् ५७ ॐ

ह रामेणसहेत्यादि जानामिराघवमितिच ५६ ५७ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

रामेणनिधनंप्राप्य परंपदंयास्यामीतिज्ञात्वैवजानकीबलादानीतेत्यन्वयः हेप्रियेत्वांविमुच्यत्यक्त्वासंसारात् ल्यप्लोपेपंचमी यास्यामि संसारंसंत्यज्यमृतैर्बंधुभिःसहगमिष्यामि ५८ गम्यतेप्राप्यतेसागतिःस्थानंपरानंदमयीदुःखराहित्यात् ब्रह्मलोकैकदेशवैकुंठरूपा शुद्धारजस्तमोस्पृष्टशुद्धसत्त्वमयीयामुमुक्षुभिःसेव्यतेहराद्युपासनाभिःप्राप्यतेरामेणसंयुगेहतस्तांगतिंगमिष्यामि ५९ इहकल्मषाणिराक्षसदेहेनकृतानिपापानि अंतकालेरामनामस्मरणाद्रामसूर्तिदर्शनाच्चप्रक्षाल्यदूरीकृत्यमुक्तिंयास्यामि क्लेशादीति

रामेणनिधनंप्राप्ययास्यामीतिपरंपदम् विमुच्यत्वांतुसंसाराद्गमिष्यामिसहप्रिये ५८ परानंदमयी शुद्धासेव्यतेयामुमुक्षुभिः तांगतिंतुगमिष्यामिहतोरामेणसंयुगे ५९ प्रक्षाल्यकल्मषाणीहमुक्तिंयास्यामिदुर्लभाम् क्लेशादिपंचकतरंगयुगभ्रमाढ्यंदारात्मजाप्तधनबंधुझषाभियुक्तम् और्वानलाभनिजरोषमनंगजालंसंसारसागरमतीत्यहरिंव्रजामि ६० इतिश्रीमद० संवादेयुद्धकांडेदशमःसर्गः १०

अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाःपंचक्लेशाइतियोगशास्त्रोक्ताः तत्राविद्याअनित्याशुचिःदुःखरूपानात्मसुनित्यशुचिसुखात्मत्वख्यातिः शुक्तिरजतादिज्ञानानिच अस्मिताशरीराद्व्यतिरिक्तआत्मानास्तीत्येवंप्रत्ययः रागद्वेषौप्रसिद्धौ अभिनिवेशोमरणादित्रासः तज्जन्याःस्थूलवृत्तयःआदिपदग्राह्याः यासांध्यानहेयत्वंयोगशास्त्रेउक्तंतद्रूपतरंगायत्रतंचेमंयुगंतत्परिवृत्तिरूपभ्रमेणाढ्यंदारादिरूपैर्झषग्राहैर्युक्तं तत्तत्प्राणिनांरोषएवौर्वानलाभोयत्रशोषकत्वात्तंअनंगःकामएवजालंबंधकत्वाद्यत्रतंकामेनहितत्तद्विषयेजनोबध्यते ६० इतिश्री० यणे० दशमःसर्गः १०

इत्युक्त्वेति १ वरूथोरथगुप्तिः २ उपस्करोयुद्धसामग्री ३ रणकर्कशंअतिनिर्दयं ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ समवेताः अग्रेइतिछेदः संधि

इत्युक्त्वावचनंप्रेम्णाराज्ञींमंदोदरींतदा रावणःप्रययौयोद्धुंरामेणसहसंयुगे १ दृढंस्यंदनमास्थायवृ-
तोघोरैर्निशाचरैः चक्रैःषोडशभिर्युक्तंसवरूथंसकूबरं २ पिशाचवदनैर्घोरैःखरैर्युक्तंभयावहं सर्वा-
स्त्रशस्त्रसहितंसर्वोपस्करसंयुतम् ३ निश्चक्रामाथसहसारावणोभीषणाकृतिः आयांतंरावणंदृष्ट्वा
भीषणंरणकर्कशम् ४ संत्रस्ताभूत्तदासेनावानरीरामपालिता ५ हनूमानथचोत्प्लुत्यरावणंयोद्धुमाय-
यौ आगत्यहनुमानूरक्षोवक्षस्यतुलविक्रमः ६ मुष्टिबंधंदृढंबध्वाताडयामासवेगतः तेनमुष्टिप्रहारे
णजानुभ्यामपतद्रथे ७ मूर्छितोथमुहूर्तेनरावणःपुनरुत्थितः उवाचचहनूमंतंशूरोसिममसंमतः
८ हनूमानाहतंधिङ्मांयस्त्वंजीवसिरावण त्वंतावन्मुष्टिनावक्षोममताडयरावण ९ पश्चान्मयाह-
तःप्राणान्मोक्ष्यसेनात्रसंशयः तथेतिमुष्टिनावक्षोरावणेनापिताडितः १० विघूर्णमाननयनःकिंचित्क
श्मलमाययौ संज्ञामवाप्यकपिराड्रावणंहंतुमुद्यतः ११ ततोन्यत्रगतोभीत्यारावणोराक्षसाधिपः हनू
मानंगदश्चैवनलोनीलस्तथैवच १२ चत्वारःसमवेताग्रेदृष्ट्वाराक्षसपुंगवान् अग्निवर्णंतथासर्परोमाणं
खड्गरोमकम् १३ तथावृश्चिकरोमाणंनिर्जघ्नुःक्रमशोसुरान् चत्वारश्चतुरोहत्वाराक्षसान्भीमविक्रमान् १४

सर्गः १३ १४

पृथक्सिंहनादंकृत्वा प्रत्येकंसिंहनादंकृत्वेत्यर्थः दशनच्छदंओष्ठं १५ विवृत्य क्रोधवशाद्विस्तार्य १६ तोयदोधाराभिरिवपर्वतमिति शेषः विव्यथेव्यथयामास अंतर्भावितण्यर्थः १७ १८ १९ ममकार्यंरामस्यरथेनयोजनरूपम् २० हरितैः हरितवर्णैः २१ उपच

सिंहनादंपृथक्कृत्वारामपार्श्वमुपागताः ततःक्रुद्धोदशग्रीवःसंदश्यदशनच्छदं १५ विवृत्यनयनेक्रूरो रामभेवान्वधावत दशग्रीवोरथस्थस्तुरामंवज्रोपमैःशरैः १६ आजघानमहाघोरैर्धाराभिरिवतोयदः रामस्यपुरतःसर्वान्वानरानपिविव्यथे १७ ततःपावकसंकाशैःशरैःकांचनभूषणैः अभ्यवर्षद्रणेरा मोदशग्रीवंसमाहितः १८ रथस्थंरावणंदृष्ट्वाभूमिष्ठंरघुनंदनम् आहूयन्मातलिंशक्रोवचनंचेदमब्र वीत् १९ रथेनममभूमिष्ठंशीघ्रंयाहिरघूत्तमम् त्वरितंभूतलंगत्वाकुरुकार्यंममानघ २० एवमुक्तो थतंनत्वामातलिर्देवसारथिः ततोहयैश्वसंयोज्यहरितैःस्यंदनोत्तमैः २१ स्वर्गाज्जयार्थंरामस्यरथमु पचक्रामसमातलिः अब्रवीच्चततोराममप्रतर्क्यरथेस्थितः २२ प्रांजलिर्देवराजेनप्रेषितोऽस्मिरघूत्तम २२ रथोयंदेवराजस्यविजयायतवप्रभो प्रेषितश्चमहाराजधनुरैंद्रंचभूषितम् २३ अभेद्यंकवचंखड्गंदि व्यंतूणीयुगंतथा आरुह्यचरथंरामरावणंजहिराक्षसम् २४

क्राम रामसमीपमाजगामेत्यर्थः अप्रतर्क्यरथेऽन्यैःसर्वैरदृश्यरथेप्रांजलिरब्रवीदित्यन्वयः किमब्रवीत्तदाह देवराजेनेत्यादि २२ अयंदेवराजस्यरथइतिरूपबोधनंसचतवविजयायतेनप्रेषितः ऐंद्रंत्वीयंधनुश्चतेनप्रेषितं २३ २४

२५ लोकान् लक्ष्म्यानियोजयन् रावणवधस्याल्पकालावशिष्टत्वबोधनेनानंदयन्नित्यर्थः २६ २७ २८ २९ अनलमग्निं ३० पुरः रावण

मयासारथिनादेववृत्रंदेवपतिर्यथा इक्ष्वाकुस्तंपरिक्रम्यनमस्कृत्यरथोत्तमम् २५ आरुरोहरथंरा
मोलोकान्लक्ष्म्यानियोजयन् ततोभवन्महायुद्धंभैरवंरोमहर्षणम् २६ महात्मनोराघवस्यरावणस्य-
चधीमतः आग्नेयेनचआग्नेयंदैवंदैवेनराघवः २७ अस्त्रंराक्षसराजस्यजघानपरमास्त्रवित् ततः
स्तुससृजेघोरंराक्षसंचास्त्रमस्त्रवित् २८ क्रोधेनमहताविष्टोरामस्योपरिरावणः रावणस्यधनुर्मु-
क्ताः सर्पाभूत्वामहाविषाः शराःकांचनपुंखाभाराघवंपरितोऽपतन् २९ तैःशरैःसर्पवदनैर्वमद्भिर
नलंमुखैः दिशश्चविदिशश्चैवव्याप्तास्तत्रतदाभवन् ३० रामःसर्पांस्ततोदृष्ट्वासमंतात्सरिपूरितान्
सौपर्णमस्त्रंतद्घोरंपुरःप्रावर्तयद्रणे ३१ रामेणमुक्तास्तेबाणाभूत्वागरुडरूपिणः चिच्छिदुःसर्पबा
णांस्तान्समंतात्सर्पशत्रवः ३२ अस्त्रेप्रतिहतेयुद्धेरामेणदशकंधरः अभ्यवर्षत्ततोरामंघोराभिःश-
रवृष्टिभिः ३३ ततःपुनःशरानीकैःराममक्लिष्टकारिणम् अर्दयित्वातुघोरेणमातलिंप्रत्यविध्यत
३४ पातयित्वारथोपस्थेरथकेतुंचकांचनम् ऐंद्रानश्वानभ्यहनद्रावणःक्रोधमूर्छितः ३५ संमुखे ३१ ३२ ३३

घोरेणबाणेनेतिशेषः ३४ रथोपस्थेरथकेतुंपातयित्वेत्यनेनतस्यवेनसादिवत्शनैर्नम्रीकरणंविवक्षितम् क्रोधमूर्छितःउच्छ्रितक्रोधइत्य-
र्थः ३५

आर्ताकारं आर्तसदृशाकारं अभिनीततदाकारंनतु वस्तुतस्तदाकारं ३६ ३७ ३८ सदृशंकोपं देवेंद्रधनुर्वर्षाकाले दृश्यमानमिंद्र-
धनुरितिख्यातंतत्सदृशम् ३९ ४० कालरूपीरामस्तद्रूपमनुसंधाय प्रचक्रमे रावणवधार्थमितिशेषः ४१ ४२ ४३ ४४ लो

विषेदुर्देवगंधर्वाश्चारणाःपितरस्तथा आर्ताकारंहरिंदृष्ट्वाव्यथिताश्चमहर्षयः ३६ व्यथितावानरेंद्रा-
श्चबभूवुःसबिभीषणाः दशास्योविंशतिभुजःप्रगृहीतशरासनः ३७ ददृशेरावणस्तत्रमैनाकइवपर्व-
तः रामस्तुभृकुटीबध्वाक्रोधसंरक्तलोचनः ३८ कोपंचकारसदृशंनिर्दहन्निवराक्षसम् धनुरादायदेवेंद्र-
धनुराकारमद्भुतम् ३९ गृहीत्वापाणिनाबाणंकालानलसमप्रभम् निर्दहन्निवचक्षुर्भ्यांददृशेरिपुमंतिके
४० पराक्रमंदर्शयितुंतेजसाप्रज्वलन्निव प्रचक्रमेकालरूपीसर्वलोकस्यपश्यतः ४१ विकृष्यचापंराम-
स्तुरावणंप्रतिविध्यच हर्षयन्वानरानीकंकालांतकइवाबभौ ४२ क्रुद्धंरामस्यवदनंदृष्ट्वाशत्रुंप्रधावतः
तत्रसुः सर्वभूतानिचचालचवसुंधरा ४३ रामंदृष्ट्वामहारौद्रंसुतांश्चसुदारुणान् त्रस्तानिसर्वभूतानि-
रावणंचाविशद्भयम् ४४ विमानस्थाःसुरगणाःसिद्धगंधर्वकिन्नराः ददृशुस्तेमहायुद्धंलोकसंवर्तको-
पमम् ४ऐद्रमस्त्रंसमादाय रावणस्यशिरोच्छिनत् ४५

कसंवर्तकोपमम् सर्वलोकेप्रलयकृद्दाडीबकादियुद्धसदृशम् ४५

मूर्धानः रामबाणकृंताइतिशेषः ४६ नदिनमित्यादि अनेनानेकदिनं रामरावणयोर्निरंतरंयुद्धंप्रवृत्तमितिसूचयति तद्रूपंछिन्नमस्तकराव
णरूपंपुनःपुनःशिरःप्रादुर्भावात् ४७ तदेवाह ततइति एकवर्चसांतुल्यतेजसाम् ४८ शांतोगतचेष्टः ४९ ५० निष्फलत्वंयाताः मा·

मूर्धानोरावणस्याथबहवोरुधिरोक्षिताः गगनात्प्रपतंतिस्मतालादिवफलानिहि ४६ नदिनंनचवैरात्रि·
र्नसंध्यानदिशोपिवा प्रकाशंतेनतद्रूपंदृश्यतेतत्रसंगरे ४७ ततोरामोबभूवाथविस्मयाविष्टमानसः
शतमेकोत्तरंछिन्नंशिरसांचैकवर्चसाम् ४८ नचैवरावणःशांतोदृश्यतेजीवितक्षयात् ततःसर्वास्त्र
विद्वीरःकौशल्यानंदवर्धनः ४९ अस्त्रैश्चबहुभिर्युक्तश्चिंतयामासराघवः यैर्यैर्बाणैर्हतादैत्यामहा·
सत्वपराक्रमाः ५० तएतेनिष्फलंयातारावणस्यनिपातने इतिचिंताकुलेरामेसमीपस्थोबिभीषणः
५१ उवाचराघवंवाक्यंब्रह्मदत्तवरोह्यसौ विछिन्नाबाहवोप्यस्यविच्छिन्नानिशिरांसिच ५२ उत्पत्स्यं
तिपुनःशीघ्रमित्याहभगवानजः नाभिदेशेमृतंतस्यकुंडलाकारसंस्थितम् ५३ तच्छोषयानलास्त्रेणत
स्यमृत्यस्ततोभवेत् बिभीषणवचःश्रुत्वारामःशीघ्रपराक्रमः ५४ पावकास्त्रेणसंयोज्यनाभिंविव्या
धरक्षसः अनंतरंचचिच्छेदशिरांसिचमहाबलः ५५

ताः निष्फलाजाताइति क्वचित्पाठः ५१ ५२ कुंडलाकारेगर्तेसंस्थितम् ५३ अनलास्त्रेणाग्नेयास्त्रेण ५४ ५५

५६ ५७ तेजोपगमाच्चम्लानरूपोबभूव ५८ मुख्यशिरसेत्यनेनान्यानियुद्धादिकालेएवप्रादुर्भवंतीतिसूचितम् ५९ ६० ६१ प्र

बाहूनपिचसंरब्धोरावणस्यरघूत्तमः ततोघोरांमाहाशक्तिमादायदशकंधरः ५६ बिभीषणवधार्थाय
चिक्षेपक्रोधविह्वलः चिच्छेदराघवोबाणैस्तांछितैर्हेमभूषितैः ५७ दशग्रीवशिरच्छेदात्तदातेजो
विनिर्गतम् म्लानरूपोबभूवाथछिन्नैःशीर्षैर्भयंकरैः ५८ एकेनमुख्यशिरसाबाहुभ्यांरावणोबभौ
रावणस्तुपुनःक्रुद्धोनानाशस्त्रास्त्रवृष्टिभिः ५९ ववर्षरामस्तंरामस्तथाबाणैर्ववर्षच तयोर्युद्धमभू
द्घोरंतुमुलंलोमहर्षणं ६० अथसंस्मारयामासमातलीराघवंतदा विसृजास्त्रंवधायास्यब्राह्मंशीघ्रं
रघूत्तम ६१ विनाशकालःप्रथितोयःसुरैःसोद्यवर्तते उत्तमांगंनचैतस्यछेत्तव्यंराघवत्वया ६२ नै
वशीर्ष्णिप्रभोवध्योवध्यएषहिमर्मणि ततःसंस्मारितोरामस्तेनवाक्येनमातलेः ६३ जग्राहसशरंदी
प्तंनिःश्वसंतमिवोरगम् यस्यपार्श्वेतुपवनःफलेभास्करपावकौ ६४ शरीरमाकाशमयंगौरवेमेरु
मंदरौ पर्वस्वपिचविन्यस्तालोकपालामहौजसः ६५ जाज्वल्यमानंवपुषाभातंभास्करवर्चसा तमु
ग्रमस्त्रंलोकानांभयनाशनमद्भुतम् ६६ थितःकथितःउत्तमांगंशिरः ६२ मर्मणिउरस्थलरूपे ६३ ६४ आकाशमयमित्य
नेनातिमहत्वंसूचितम् आकाशपदेनव्यापकत्वाद्धिरण्यगर्भोवागौरवेमेरुमंदरौयस्यतादृशावितिशेषः ६५ भास्करवर्चसाभातं तत्त
स्यतेजःप्रकाशंअस्त्रशब्दोर्धर्चादिःशस्त्रपर्यायोत्र ६६

वेदप्रोक्तेन ब्रह्मास्त्रविधिना अभिमंत्र्येत्यन्वयः ६७ ६८ भृशमतिशयेन ६९ वज्रपाणिनात्यक्तोवज्रइव स बाणोरावणोरसिन्यपतत् ७०
७१ वेगवशाद्रावणप्राणहरणोत्तरं भूमौ प्रविश्यपुनः स्वाधिष्ठातृदेवतातेजोवशाद्रामतूणीरं प्रविष्टः ७२ भ्रमिवेगेन शरपतनकालजा-

अभिमंत्र्यततोरामस्तंमहेषुंमहाभुजः वेदप्रोक्तेनविधिनासंदधेकार्मुकेबली ६७ तस्मिन्संधीयमानेतु-
राघवेणशरोत्तमे सर्वभूतानिवित्रेसुश्चचालचवसुंधरा ६८ सरावणायसंक्रुद्धोभृशमानम्यकार्मुकं
चिक्षेपपरमायत्तस्तमस्त्रंब्रह्मघातिनम् ६९ सवज्रइवदुर्धर्षोवज्रपाणिविसर्जितः कृतांतइवघोरा
स्योन्यपतद्रावणोरसि ७० सनिमग्नोमहाघोरःशरीरांतकरःपरः बिभेदहृदयंतूर्णंरावणस्यमहास्वनः
७१ रावणस्याहरत्प्राणान्विवेशधरणीतले सशरोरावणंहत्वारामतूणीरमाविशत् ७२ तस्यहस्ता
त्पपाताशुसशरंकार्मुकंमहत् गतासुर्भ्रमिवेगेनराक्षसेंद्रोपतद्भुवि ७३ तंदृष्ट्वापतितंभूमौहतशेषा
श्चराक्षसाः हतनाथाभयत्रस्तादुद्रुवुःसर्वतोदिशम् ७४ दशग्रीवस्यनिधनंविजयंराघवस्यच त-
तोविनेदुःसंहृष्टावानराजितकाशिनः ७५ वदंतोरामविजयंरावणस्यचतद्वधम् अथांतरिक्षेव्यनद
त्सौम्यस्त्रिदशदुंदुभिः ७६

तद्भ्रमिवेगेन ७३ ७४ दशग्रीवनिधनं रामविजयंच दृष्ट्वाविदुद्रुवुरित्यन्वयः ७५ त-
तो रामजयं रावणस्य तद्वधं ततो रामाद्वधं च वदंतो विनेदुरनेनान्वयः सिंहनादांश्चक्रुरित्यर्थः ७६ ७ ७ ७

७७ सूर्यतुल्यंरावणस्यदेहोत्थंतेजोरघुश्रेष्ठंप्रविवेशतंप्रविश्यतदाजयोवैकुंठलोकंजगामेतिबोध्यं ७८ ७९ वयंत्विति वयंदेवाअपिते-
जसाद्योतमानाअपिसात्विकाअपिसत्वप्रधानाअपिविष्णोर्भगवतः करुणापात्रभूताअपिभयदुःखादिव्याप्ताःपुनःपुनःसंसारभाजश्च

पपातपुष्पवृष्टिश्चसमंताद्राघवोपरि तुष्टुवुर्मुनयःसिद्धाश्चारणाश्चदिवौकसः ७७ अथांतरिक्षेननृ
तुःसर्वतोप्सरसोमुदा रावणस्यचदेहोत्थंज्योतिरादित्यवत्स्फुरन् ७८ प्रविवेशरघुश्रेष्ठंदेवानांपश्य-
तांसताम् देवाऊचुरहोभाग्यंरावणस्यदुरात्मनः ७९ वयंतुसात्विकादेवाविष्णोःकारुण्यभाजनाः भ
यदुःखादिभिर्व्याप्ताःसंसारेपरिवर्तिनः ८० अयंतुराक्षसःक्रूरोब्रह्महातीवतामसः परदाररतोविष्णु
द्वेषीतापसहिंसकः ८१ पश्यत्स्वसर्वभूतेषुराममेवप्रविष्टवान् एवंब्रुवत्सुदेवेषुनारदःप्राहसुस्मि
तः ८२

८० अयंराक्षसः क्रूरोपिब्रह्महापिअत्यंततामसोपि परदाररतत्वादिगुणोपि ८१ रामंप्रविष्टवान् तत्प्रवेशेनमोक्षद्वारंलब्धवा-
न् वैकुंठंगतानांप्रतिसंचरेमुक्तिश्रवणात् इत्याश्चर्यमित्यर्थः ८२ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

रावणो द्वेषसंयुतोपि भृत्यैः सह रामचरित्रं शुकसारणादिभ्यः श्रुत्वा तत् द्वेषादेवानिशं तं हृदि भावयन् अश्रुत्वाभावयन्नित्यनेन श्रवणमन ननिदिध्यासनसंपदुक्ता मननमपि अर्थाक्षिप्तं बोध्यम् तथा रामात्स्वनिधनं श्रुत्वा भयात्सर्वत्र राघवं पश्यन् इदं फलं लब्धवानिति शे षः तस्य च दर्शनस्य सार्वकालिकत्वमाह अनुदिनं स्वप्नेपि राममेव पश्यति अनेन साक्षात्कार उक्तः एवं सगुणविषयत्वादेषां वैकुंठ लोकप्राप्तिद्वारा मोक्षजनकत्वं दहराद्युपासनावदिति बोध्यं ८३ ८४ उपसंहरति क्रोधोपीति अपि नायः प्रीत्याह एवमाचरेत् त

शृणुतात्र स्फुरायूयं धर्मतत्त्वविचक्षणाः रावणो राघवद्वेषादनिशं हृदि भावयन् ८३ भृत्यैः सह सदा रामचरि त्रं द्वेषसंयुतः श्रुत्वा रामात्स्वनिधनं भयात्सर्वत्र राघवम् प्रपश्यन्ननुदिनं स्वप्ने राममेवानुपश्यति क्रोधोपि राव णस्याशु गुरुबोधाधिकोभवत् ८५ रामेण निहतश्चांते निर्धूताशेषकल्मषः रामसायुज्यमेवाप रावणो मुक्तबं धनः ८६ पापिष्ठो वा दुरात्मा परधनपरदारेषु सक्तो यदि स्यान्नित्यं स्नेहाद्भयाद्वा रघुकुलतिलकं भावयन् संपरेतः भूत्वाशुद्धांतरंगो भवशतजनितानेकदोषैर्विमुक्तः सद्यो रामस्य विष्णोः सुरवरविनुतं याति वैकुंठमाद्यं ८७ स्यमुक्तिः सर्वथे

ति ध्वनितं गुरुबोधः गुरुसेवाजन्यो बोधस्तद्वदधिकः सर्वधर्माधिको भवदित्यर्थः ८५ भगवतो हस्तान्मृत्युरप्येवं फलक इत्याह रामेणेति सह समाने देशे यु ज्यते स सयुक् तस्य भावः सायुज्यं समानलोकवास इत्यर्थः तदेवाभिप्रेत्याग्रे वक्ष्यति वैकुंठं यातीति ८६ दुरात्मा परानिष्टार्दिचिंतकः पापिष्ठत्वं कायिकपापवत्त्वं तदेव स्फुटयति परधनपरदारेत्यादि स्नेहाद्भयाद्वेत्यनेनोभयोस्तुल्यफलत्वं स्नेहाद्गोप्यादि भयाद्रावणादिः तत्र स्नेहवतामेहलौकिकसुखाधिक्यं विशेष इति बोध्यं पार लौकिकं तु फलं तुल्यमित्याशयेन वा शब्दः अंतरंगं अंतःकरणं तत् शुद्धं यस्य सः सुरवरो ब्रह्मा ८७ ७ ७

त्रिभुवनस्य विषमंदुःखदंशरैर्दलितंविदारितंवपुर्यस्यसः बंधुरांगः यथोचितंनतोन्नतांगः एवंध्यातॄणांसर्वभयापहमितितंत्रेषुप्रसिद्धं ९८
इतिश्रीमत्सकलराज० हिम्मतिवर्मणःपु० सेतौ० एकादशःसर्गः ११ रामइति १ तेषांवीराणामुत्साहार्थंवाक्यमाह भवतामि-

हत्वायुद्धेदशास्यंत्रिभुवनविषमंवामहस्तेनचापंभूमौविष्टभ्यतिष्ठन्नितरकरधृतंभ्रामयन्बाणमेकम् ॥
आरक्तोपांतनेत्रःशरदलितवपुःसूर्यकोटिप्रकाशोवीरोश्रीबंधुरांगस्त्रिदशपतिनुतःपातुमांवीररामः ९८
इतिश्रीमद०युद्धकांडेएकादशःसर्गः ११ रामोबिभीषणंदृष्ट्वाहनूमंतंतथांगदं लक्ष्मणंकपिराजंच
जांबवंतंतथापरान् १ परितुष्टेनमनसासर्वानेवाब्रवीद्वचः भवतांबाहुवीर्येणनिहतोरावणोमया २ की-
र्तिःस्थास्यतिवःपुण्यायावच्चंद्रदिवाकरौ कीर्तयिष्यंतिभवतांकथांत्रैलोक्यपावनीं ३ मयोपेतांकलिहः
रांयास्यंतिपरमांगतिम् एतस्मिन्नंतरेदृष्ट्वारावणंपतितंभुवि ४ मंदोदरीमुखाःसर्वाःस्त्रियोरावणपालिताः
पतितारावणस्याग्रेशोचंत्यःपर्यदेवयत् ५ बिभीषणःऋशोचार्तोशोकेनमहताद्युतः पतितोरावण-
स्याग्रेबहुधापर्यदेवयत् ६

ति एवंविधवाक्येनबोधितावीराःरणेप्राणव्ययेनापिस्वाभीष्टंसाधयंतीतिसूचितम्
२ अथपारितोषिकंददाति कीर्तिरिति किंचययाकीर्त्यासंयुक्तामिमांभवतांविजयकथांयेकीर्तयिष्यंतितेपरमांगतिंयास्यं-
ति ३ ४ ५ पर्यदेवयन्शोकेनविललापेत्यर्थः ६ ६ ६ ६ ६ ६

बोधयस्वशोकापनयवाक्यैः संसारानित्यत्वं बोधयेत्यर्थः ७ ८ मृतकस्यरावणस्यसमीपेमृतकतुल्यतयानिश्चेष्टंपातितम् ९ अयंतवकः
आत्मनः शुद्धबुद्धस्वभावत्वान्नकेनापिसंबंधइतिभावः १० किंच सृष्टेःपुरातवास्यकश्चित्संबंधोनैवासीत् एवमितःपरमिदानीं
चनकश्चित्संबंधः पूर्वापरकालयोः संबंधाभावेनमध्येपिनवास्तवः संबंधः कित्वाभिमानीएकएवेतिभावः तदेवदृष्टांतेनाह यद्वदि-
ति तोयौघेपतिताः सिकताः जलवेगाहताः किंचिद्दूरंमिलितायांति ततः कश्चिद्गुरुतयाअधस्तिष्ठंति लघुतयाविलीयं तेवाअपरा

रामस्तुलक्ष्मणंप्राहबोधयस्वविभीषणं करोतुभ्रातृसंस्कारं किंविलंबेनमानद ७ स्त्रियोमंदोदरीमुख्याः
पतिताविलपंतिच निवारयंतुताः सर्वाः राक्षसीरावणप्रियाः ८ एवमुक्तोथरामेणलक्ष्मणोऽगाद्विभीष
णम् उवाचमृतकोपांतेपतितंमृतकोपमं ९ शोकेनमहताविष्टं सौमित्रिरिदमब्रवीत् यंशोचसित्वंदुःखेन-
कोयंतवविभीषण १० त्वंवास्यकतमः सृष्टेःपुरेदानीमतःपरम् यद्वत्तोयौघपतिताः सिकतायांतितद्दशाः
११ संयुज्यंतेवियुज्यंतेतथाकालेनदेहिनः यथाधानासुवैधाना भवंतिनभवंतिच १२

गच्छंति तासांयथा नकश्चित् संबंधः ११ एवंदेहिनः कालेतद्वेगेनसंयुज्यंते वियुज्यंतेच वस्तुतश्चतेषांनकश्चित्संबंधइत्यर्थः
दृष्टांतांतरमाह यथेतिधानाभृष्टयवास्तासुऊर्ध्वाधरभावेनकाश्चिद्धानाः क्षणंभवंतिततःपुनस्तासांस्निग्धत्वात्ततोनभवं-
तिवियुज्यंते १२

एवमीशमाययाप्रेरितानिभूतानिभूतेषुसंयुज्यंतेनचेत्यर्थः एवमयंसंयोगोवियोगश्चतवैवेति नकिंतुसर्वेषामस्माकंतुल्यइत्याह -
त्वंचेमेवयमित्यादि अस्माकमप्येवंवियोगोभावीतिभावः १३ यदायस्मिन्कालेयस्मात्जन्ममृत्यू कर्मसहकृतभगवताकल्पितौ
तदातस्मिन्कालेतेभविष्यतः एवनत्वन्यथेत्यर्थः यथाबालोनपेक्षोपिबाल्यस्वभावादेवस्वसृष्टैर्मृण्मयादिभिश्चित्रैः स्वनिर्मितानि तादृशानिसृजति द्वेस्त्रीपुरुषाकारेकृता तृतीयमेकंनिर्माय तइदंजातमनयोरपत्यमितिव्यवहरनिपरस्पराभिघातेननाश-

एवंभूतेषुभूतानिप्रेरितानीशमायया त्वंचेमेवयमन्येचतुल्याःकालवशोद्भवाः १३ जन्ममृत्यूयदायस्मात्तदातस्माद्भविष्यतः ईश्वरःसर्वभूतानिभूतैःसृजतिहंत्यजः १४ आत्मसृष्टैरस्वतंत्रैरनपेक्षोपिबालवत् देहेनदेहीनोजीवोदेहाद्देहोभिजायते १५

यतिचैवमीश्वरःअनपेक्षोपिसर्जनजन्यफलानपेक्षोपि आत्मसृष्टैरेव भूतैःप्राणिभिःस्त्रीपुरुषग्राम्यव्यवहारद्वारापराणिसृजतिततःकेनचित्कंचिद्धंतिच नतुतेषामेवतत्रकर्तृत्वमस्तित्यत्राहास्वतंत्रैरितितृणमात्रचालनेपिस्वातंत्र्यरहितैः ननुतर्हिकिंसृज्यमानदेहएवजीवोनेत्याह देहेनेतिजीवास्तेनदेहेनदेहीनोनतुदेहात्मानएवते ननुदेहःकिमपिकारणंएवनेत्याह देहादिति कर्मद्वारेतिशेषः १४ १५

अस्यव्यवहारस्यानादित्वेदृष्टांतमाह बीजादेवेति सच्चदेहादन्यइव अन्य एवेत्यर्थः भेदकंधर्ममाह शाश्वतइति तेननित्यत्वानित्यत्वा
भ्यांदेहदेहिनोर्भेदेदेहिनोभेदउक्तः वस्तुतस्तस्यदेहिव्यवहारप्रयोजकोदेहसंबंधोपिकल्पितएवेत्याह देहीति अविवेककृतःअंतः
करणेनात्मनोविवेकात् अहंममेत्यादिबुद्धिरितिभावः एवंचदेहेएवममताबुद्धेरवास्तवत्वेभ्रात्रादौममत्वबुद्धिः सुतरामवास्तवी-
तिसूचितम् १६ वस्तुतोभ्रात्रादौस्वातिरिक्तत्वबुद्धिर्नाशादिबुद्धिश्चसर्वंमिथ्यैवशुक्तिरजतादिबुद्धिवदित्याह नानात्वमिति ना-

बीजादेवयथाबीजंदेहान्यइवशाश्वतः देहिदेहविभागोयमविवेककृतःपुरा १६ नानात्वंज-
न्मनाशश्चक्षयोवृद्धिःक्रियाफलम् द्रष्टुरात्मंतधर्माययथाग्नेर्दारुविक्रियाः १७ तइमेदेहसं-
योगादात्मन्याभात्यसद्ग्रहात् प्रथायथातथाचान्यत् ध्यायतोसत्सदाग्रहात् १८

नात्वंभेदक्रियाफलंसुखदुःखेएतेअतद्धर्माअनात्मधर्माद्रष्टुस्तद्वृत्तित्वेनभांतिअंतःकरणतत्कार्यधर्माएवैतेतदविवेकात् आत्म-
निभांतियथादारुगतवक्रत्वादिनातद्गताग्नेर्वक्रत्वादीतिभावः १७ तइमेनानात्वादयःदेहसंयोगाद्देहपदेनांतःकरणमप्युपलक्ष्यतेअ
सद्ग्रहोहंममताबुद्धिःयथासदसद्वान्यत्किंचिद्वस्तुआग्रहात् ध्यायतोभृंगिकीटन्यायेनतथाप्रथाभवतिध्यायमानवस्तुसदसत्वाभ्यां-
ध्यातुरपिसदसत्वप्रथाभवतितद्वत् अनेनवास्तवतानाशादीनांनिराकृताएवंचशोकोनिरालंबइतितात्पर्यं १८ ७ ७

ज्ञानाद्दुःखनिवृत्तिरित्याह प्रसुप्तस्येति यथा प्रसुप्तस्याहंभावाभावात्संसृतिर्नभाति प्रस्वापोत्र सुषुप्तिः तथा विमुक्तस्य तत्त्वज्ञाना-
ज्जीवन्मुक्तस्य जीवतोपि अनहंकृतेरहंकाराभावात्तथा संसारभावाज्जन्यदुःखशोकाद्यभाव इत्यर्थः १९ उपसंहरति तस्मादिति मा
यामनोधर्मं मायापरिणामं मनोधर्मं अहंममताभ्रमं जहि अन्यधर्मस्यान्यनिष्ठत्वेन ग्रहाद्भ्रमत्वं मायापरिणामित्वेन मनसो जडत्व-
मुक्तं मनोमात्रांतःकरणं आत्मनीश्वरे इत्यनेन तस्यैव मुख्यमात्मत्वमन्येतत्प्रतिबिंबत्वादात्मव्यवहारमिति भावः २० उक्तमेवपु

प्रसुप्तस्यानहंभावात्तदाभाति न संसृतिः जीवतोपि तथा तद्वद्विमुक्तस्यानहंकृतेः १९ तस्मान्मायाम
नोधर्मं जह्यहंममताभ्रमम् रामभद्र भगवति मनो देह्यात्मनीश्वरे २० सर्वभूतात्मनि परे मायामा-
नुषरूपिणि बाह्येंद्रियार्थसंबंधात्त्याजयित्वा मनः शनैः २१ तत्र दोषान्दर्शयित्वा रामानंदे नियो-
जय देहबुध्या भवेद्भ्राता पिता माता सुहृत्प्रियः २२ विलक्षणं यदा देहाज्ज्ञात्वात्मानमात्मना त-
दा कः कस्य वा बंधुर्भ्राता माता पिता सुहृत् २३

नराह सर्वभूतात्मनीति बाह्येंद्रियविषयसंबंधात् मनो-
दूरीकृत्य भगवति नियोजय तत्संबंधत्यागोपायमाह तत्र दोषानिति ननु भगवति तदुपसंधानेपि कथं संसाराहानिस्तत्राह
देहबुध्येति देहेंतःकरणादावात्मबुध्येत्यर्थः भगवतो मनसानुसंधानेन तत्प्रसादाद्देहभिन्नात्मप्रतीतौ तदविवेककृतसंसारस्य
स्वत एव हानिरिति भावः २१ २२ २३ छ छ छ छ छ छ

तदेवपुनर्दर्शयन्नाह मिथ्येति अगारंगृहं २४ अज्ञानस्याजस्त्रंपरिणामस्वभावतयातज्जन्यानांक्षणसंगमभंगुरत्वं २५ प्रारब्धभोगंविनादुस्त्यजमितिबुध्याराज्यादिभुंजन्ननुवर्तस्वतत्पालनेयतस्व २६ भूतंभविष्यच्चाभजन् कथमिदंगतं कथमग्रेभविष्यतीत्यविचारय

मिथ्याज्ञानवशाज्जातादारागारादयः सदा शब्दादयश्चविषयाविविधाश्चैवसंपदः २४ बलंकोशो भृत्यवर्गोराज्यंभूमिःसुतादयः अज्ञानजत्वात्सर्वेतेक्षणसंगमभंगुराः २५ अथोत्तिष्ठत्हृदारामंभावयन्भक्तिभावितम् अनुवर्तस्वराज्यादिभुंजन्प्रारब्धमन्वहम् २६ भूतंभविष्यदभजन्वर्तमानमथाचरन् विहरस्वयथान्यायंभवदोषैर्नलिप्यसे २७ आज्ञापयतिरामस्त्वांयद्भ्रातुःसांपरायिकं तत्कुरुष्वयथाशास्त्रंरुदंतीश्चापियोषितः २८ निवारयमहाबुद्धेलंकांगच्छतुमाचिरम् श्रुत्वायथावद्वचनंलक्ष्मणस्यबिभीषणः २९ त्यक्त्वाशोकंचमोहंचरामपार्श्वमुपागमत् विमृश्यबुध्याधर्मज्ञोधर्मार्थसहितंवचः ३० रामस्यैवानुवृत्त्यर्थमुत्तरंपर्यभाषत् नृशंसमनृतंक्रूरंत्यक्तधर्मव्रतंप्रभो ३१ नार्होसिदेवसंस्कर्तुंपरदाराभिमर्शिनम् श्रुत्वातद्वचनंप्रीतोरामोवचनमब्रवीत् ३२ मरणांतानिवैराणि निर्वृत्तंनप्रयोजनम् क्रियतामस्यसंस्कारोममाप्येषयथातव ३३

न्एवंभवनभवदोषैर्नलिप्यसे २७ २८ यथावद्वचनं यथोक्तंवचनम् २९ विमृश्य भगवच्छत्रोः क्रियाकरणेभगवतोदुःखंस्यादितिविचार्य ३० ३१ ३२ निर्वृत्तंनिष्पन्नंयथातवभ्रातातथाममापि मरणेनविरोधस्यापगमात् ३३

सांत्ववाक्यैः शोकापनोदकवाक्यैः ३४ ३५ आहिताग्नेरग्निहोत्रिणो यथा कार्यं योग्यं तथैवौर्ध्वदैहिकमकरोत् ३६ विधियुक्तं मंत्रादियुक्तं
३७ ३८ प्रदाय चोदकं तस्मै इति शकुंजलंकरकादिपात्रेऽश्वत्थशाखायां तदुद्देशेन बध्वेत्यर्थः अनुनयामास विगतशोकाश्चकार ३९

रामाज्ञां शिरसा धृत्वा शीघ्रमेव बिभीषणः सांत्ववाक्यैर्महाबुद्धिं राज्ञीं मंदोदरीं तदा ३४ सांत्वयामास धर्मात्मा धर्मबुद्धिर्बिभीषणः त्वरयामास धर्मज्ञः संस्कारार्थं स्वबांधवान् ३५ चितायां निवेश्य विधिवत्पितृमेधविधानतः आहिताग्नेर्यथा कार्यं रावणस्य बिभीषणः ३६ तथैव सर्वमकरोद्बंधुभिः सह मंत्रिभिः ददौ च पावकं तस्य विधियुक्तं बिभीषणः ३७ स्नात्वा चैवार्द्रवस्त्रेण तिलान्दर्भविमिश्रितान् उदकेन च संमिश्रान् प्रदाय विधिपूर्वकम् ३८ प्रदाय चोदकं तस्मै मूर्ध्ना चैनं प्रणम्य च ताः स्त्रियोऽनुनयामास सांत्वमुक्त्वा पुनः पुनः ३९ गम्यतामिति ताः सर्वाः विविशुर्नगरं तदा प्रविष्टासु च सर्वासु राक्षसीषु बिभीषणः ४० रामपार्श्वमुपागम्य तदातिष्ठद्विनीतवत् रामोपि सह सैन्येन ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ४१ हर्षं लेभे रिपून्हत्वा यथा वृत्रं शतक्रतुः मातलिश्च तदा रामं परिक्रम्याभिवंद्य च ४२ अनुज्ञातश्च रामेण ययौ स्वर्गं विहायसा ततो हृष्टमना रामो लक्ष्मणं चेदमब्रवीत् ४३

गम्यतामिति बिभीषणेनोक्ता इति शेषः

४० युद्धमूर्ध्नि हतस्य सद्यः शौचत्वात्तद्दहरेव सर्वं प्रेतकृत्यं समाप्य रामसमीपमागमनं ४१ ४२ ४३ ६२ ६३

४४ ४५ लंकांजगामेत्यन्वयः ततः स्वर्णकलशैराक्षसेंद्रस्याभिषेकंप्रचक्रमे ४६ उपायनपुरस्कृतोग्रेकृतमुपायनंयेनसः आहिताग्न्या
दित्वात्परनिपातः ४७ आगत्यदंडप्रणामंदंडवत्प्रणामं ४८ कृतकृत्यमिवप्रतिज्ञानार्थसिध्येतिभावः ४९ महानूदेवैरपिदुर्जेयः

बिभीषणायमेलंकाराज्यंदत्तंपुरैवहि इदानीमपिगत्वात्वंलंकामध्येबिभीषणम् ४४ अभिषेचयविप्रै
श्चमंत्रवद्विधिपूर्वकम् इत्युक्तोलक्ष्मणस्तूर्णंजगामसहवानरैः ४५ लंकांसुवर्णकलशैःसमुद्रजलसं
युतैः अभिषेकंशुभंचक्रेराक्षसेंद्रस्यधीमतः ४६ ततःपौरजनैःसार्धंनानोपायनपाणिभिः बिभीष
णःससौमित्रिरुपायनपुरस्कृतः ४७ दंडप्रणाममकरोद्रामस्याक्लिष्टकर्मणः रामोबिभीषणंदृष्ट्वाप्रा
प्तराज्यंमुदान्वितः ४८ कृतकृत्यमिवात्मानममन्यतसहानुजः सुग्रीवंचसमालिंग्यरामोवाक्यमथाब्र
वीत् ४९ सहायेनत्वयावीरजितोमेरावणोमहान् बिभीषणोपिलंकायामभिषिक्तोमयानघ ५० त
तःप्राहहनूमंतंपार्श्वस्थंविनयान्वितं बिभीषणस्यानुमतेगच्छत्वंरावणालयं ५१ जानक्यैसर्वमा
ख्याहिरावणस्यवधादिकं जानक्याःप्रतिवाक्यंमेशीघ्रमेवनिवेदय ५२ एवमाज्ञापितोधीमान्रामे
णपवनात्मजः प्रविवेशपुरींलंकांपूज्यमानोनिशाचरैः ५३

बिभीषणःपूर्वंप्रतिज्ञातःअभिषेकः ५० बिभीषणस्यानुमतेलंकाधीशत्वात्तदाज्ञांगृहीत्वा ५१ ५२ ५३

अनिंदितां रावणतिरस्काराद्प्राप्तनिंदां ५४ ५५ भक्त्येति प्रकृत्वादेदेहे हेतुकथनं पूर्वस्मृतिं पूर्वमागतोयः स एवायमिति स्मृतिं स्मरणं
ययौ प्राप्तवती ५६ भवत् अभवदित्यर्थः अडभाव आर्षः ५७ रामस्य प्रियभाषितं संदेशम् ५८ वानराणां सैन्यैः सहैव लक्ष्मणश्च

प्रविश्य रावणगृहं शिंशपामूलमाश्रितां दद्दर्श जानकीं तत्र कृशां दीनामनिंदिताम् ५४ राक्षसीभिः प
रिवृतां ध्यायंतीं राममेव हि विनयावनतो भूत्वा प्रणम्य पवनात्मजः ५५ कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रह्वो भक्त्या
ग्रतः स्थितः तं दृष्ट्वा जानकी तूष्णीं स्थित्वा पूर्वस्मृतिं ययौ ५६ ज्ञात्वा तं रामदूतं सा हर्षात्सौम्यमुखी भवत्
सीतां सौम्यमुखीं दृष्ट्वा तस्याः पवननंदनः ५७ रामस्य भाषितं सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ५८ देवि रामः
ससुग्रीवो बिभीषणसहायवान् कुशली वानराणां च सैन्यैश्च सहलक्ष्मणः ५९ रावणं सकुलं हत्वा स
बलं सह मंत्रिभिः त्वामाह कुशलं रामो राज्ये कृत्वा बिभीषणम् ६० श्रुत्वा भर्तुः प्रियं वाक्यं हर्षगद्गदया
गिरा किं ते प्रियं करोम्यद्य न पश्यामि जगत्त्रये ६१ समं ते प्रियवाक्यस्य रत्नान्याभरणानि च एवमुक्तस्तु
वैदेह्या प्रत्युवाच प्लवंगमः ६२ रत्नौघाद्विविधाद्वापि देवराज्याद्विशिष्यते हतशत्रुं विजयिनं रामं पश्या
मि सुस्थिरम् ६३ कुशलि सर्वे कुशलिन इत्यर्थः ५९ राज्ये बिभीषणं कृत्वा इत्यनेन निरवशेषसर्वकृत्यसिद्धिरुक्ता ६० ते प्रिय
वाक्यस्य समं रत्नादिषु न किंचित्पश्यामि ६१ ६२ देवराज्यात् देवराज्यादपीत्यर्थः प्राप्तजयस्य रामस्य सर्वतोप्यधिकं निरवधिकं निरवधिफल
दातृत्वादिति भावः ६३

सौम्याः सोमवत्चंद्रवत् प्रियदर्शनाः शोभमाना इतियावत् सौम्यसोमवत्प्रियदर्शन ६४ ६५ कर्मणांयुद्धादीनां फलोदयरूपांतांदेवी
मित्यन्वयः ६६ ६७ अनलेऽग्नौस्थितांजानकीमादातुंमनसाध्यात्वा निश्चित्यप्राहेत्यन्वयः ६८ विरजवस्त्राणि निर्मलवस्त्राणितदाढ्यां

तस्यतद्वचनंश्रुत्वामैथिलीप्राहमारुतिम् सर्वेसौम्याःगुणाःसौम्यत्वय्येवपरिनिष्ठिताः ६४ रामंद्रष्टुमि-
च्छामि शीघ्रंमामाज्ञापयतुराघवः तथेतितांनमस्कृत्यययौद्रष्टुंरघूत्तमम् ६५ जानक्याभाषितंसर्वंरामस्या-
ग्रेन्यवेदयत् यन्निमित्तोयमारंभःकर्मणांचफलोदयाम् ६६ तांदेवींशोकसंतप्तांद्रष्टुमर्हसिमैथिलीं
एवमुक्तोहनुमतारामोज्ञानवतांवरः ६७ मायासीतांपरित्यज्यजानकीमनलेस्थितां आदातुंमनसा-
ध्यात्वारामःप्राहबिभीषणम् ६८ गच्छराजन्जनकजामानयाश्रममांतिकम् स्नातांविरजवस्त्राढ्यां
सर्वाभरणभूषिताम् ६९ बिभीषणोपितच्छ्रुत्वाजगामसहमारुतिः राक्षसीभिःसुवृद्धाभिः स्नाप-
यित्वातुमैथिलीम् ७० सर्वाभरणसंपन्नामारोप्यशिबिकोत्तमे याष्टिकैर्बहुभिर्गुप्तांकंचुकोष्णीषिभिः
शुभां ७१ तांद्रष्टुमागताःसर्वेवानराजनकात्मजां तान्वारयंतोबहवःसर्वतोवेत्रपाणयः ७२ कोलाह-
लंप्रकुर्वंतोरामपार्श्वमुपाययुः दृष्ट्वातांशिबिकारूढांदूरादथरघूत्तमः ७३

तैःशोभिताम् ६९ सहमारुतिः समा-
सेप्यैकल्पिकत्वात्समासाभावः ७० शिबिकोत्तमे सर्वशिबिकाभ्यउत्तमेशिबिकारूपेवाहने याष्टिकैः आचारवशाद्यष्टिहस्तैरक्षकैः षंढैः
र्बहुभिर्गुप्ताम् ७१ ७२ ७३

तेयाष्टिकाः ७४ सायासूर्यचंद्रादिभिरपितत्त्वतोज्ञातानादर्शीं वानराः स्त्ररवेनपश्यंत्वित्याशयः शिबिकात् शिबिकायाः लिंगव्य- त्ययआर्षः ७५ ७६ अवाच्यवादान्वक्तुमनर्हवचनानिपरुषग्रहस्थितासिधिकृत्वामित्यादीनि ७७ प्रत्ययायविश्वासाय ७८

बिभीषणकिमर्थंतेवानरान्वारयंतिहि पश्यंतुवानराः सर्वेमैथिलींमातरंयथा ७४ पादचारेणसाया तुजानकीममसन्निधिम् श्रुत्वातद्रामवचनंशिबिकादवरुह्यसा ७५ पादचारेणशनकैरागताराम- सन्निधिम् रामोपिदृष्ट्वातांमायासीतांकार्यार्थंनिर्मितां ७६ अवाच्यवादान्बहुशः प्राहतांरघुनंद नः अमृष्यमाणासासीतावचनंराघवोदितम् लक्ष्मणंप्राहमेशीघ्रंप्रज्वालयहुताशनम् विश्वासा र्थंहिरामस्यलोकानांप्रत्ययायच ७८ राघवस्यमतंज्ञात्वालक्ष्मणोपितदैवहि महाकाष्ठचयंकृत्वा ज्वालयित्वाहुताशनं ७९ रामपार्श्वमुपागम्यतस्थौतूष्णीमरिंदमः ततः सीतापरिक्रम्यराघवंभक्ति संयुता ८० पश्यतांसर्वलोकानांदेवराक्षसयोषितां प्रणम्यदेवताभ्यश्चब्राह्मणेभ्यश्चमैथिली ८१ बद्धांजलिपुटाचेदमुवाचाग्निसमीपगा यथामेहृदयंनित्यंनापसर्पतिराघवात् ८२ तथालोकस्य साक्षीमांसर्वतः पातुपावकः एवमुक्त्वातदासीतापरिक्रम्यहुताशनम् ८३

७९ ८० ८१ ८२ सर्वतः पातुशीतोभवत्वित्यर्थः ८३

८४ सर्वज्ञोपिरामः कथंसीतामत्यजत् वन्हिप्रवेशमनुज्ञातवानितिभाहुः ८५ इतिश्रीमत्सकल० समर्थेत्यादि० सेतौयु० द्वादशः सर्गः
१ २ ३ साक्षीअंतर्यामितयासर्वद्रष्टा अथसर्वात्म्यमाह वसूनामित्यादि ४ आदिकर्तासृष्टेः प्रथमकर्ता विराड्रूपमाहाशिवनावित्या-

विवेशज्वलनंदीप्तंनिर्भयेनहृदासती ८४ दृष्ट्वाततोभूतगणाः ससिद्धाःसीतांमहावन्हिगतांभृशार्ताः
परस्परंभाहुरहोससीतांरामः प्रियांत्वांकथमत्यजद्धि ८५ इतिश्रीमदध्यात्मरामायणेउमामहेश्व
रसंवादेयुद्धकांडेद्वादशः सर्गः १२ ततःशक्रःसहस्राक्षोयमश्ववरुणस्तथा कुबेरश्चमहातेजाः
पिनाकीवृषवाहनः १ ब्रह्माब्रह्मविदांश्रेष्ठोमुनिभिःसिद्धचारणैः पितरोऋषयःसाध्यागंधर्वाप्स
रसांगणाः २ एतेचान्येविमानाग्र्यैराजग्मुर्यत्रराघवः अब्रुवन्परमात्मानंरामंप्रांजलयश्चते ३ दे
वाऊचुः कर्तात्वंसर्वलोकानांसाक्षीविज्ञानविग्रहः वसूनामष्टमोसित्वंरुद्राणांशंकरोभवान् ४
आदिकर्तासिलोकानांब्रह्मात्वंचतुराननः अश्विनौघ्राणभूतौतेचक्षुषीचंद्रभास्करौ ५ लोकानामा
दिरंतोसिनित्यएकःसदोदितः सदाशुद्धःसदाबुद्धः सदामुक्तोगुणोद्वयः ६

दि इदंपुराणांतरोक्तस्यसर्वस्योपलक्षणम् ५ आदिरुत्पत्तिकृत् अंतोनाशकृत् सदोदितः रात्रिदिनव्यवहारहीनः शुद्धः माया
गुणास्पृष्टः अतएवसदाबुद्धः ज्ञानस्वरूपः अतएवमुक्तोसंसारी अगुणोऽद्वयइतिच्छेदः ६ ७ ७

त्वन्मायासंवृतानां संवृतज्ञानानां चिदात्मकः शुद्धज्ञानस्वरूपः ७ तेजसा सह स्थानं हृतं तेजोपि हृतं स्थानं चेत्यर्थः ८ ९ अशेषस्य स्थितिकारणं अध्यात्मज्ञानिन आत्मविषयतत्वज्ञानवंतः हेयेदुःखस्करवेतत्साधने तद्रूपद्वंद्वविहीनं कूटस्थत्वात् सत्तामात्रं सर्वस्य हृदि तिष्ठतीति व्यवहारनियामकं दृशिर्ज्ञानं इक् कृष्णादिभ्य इति इक् प्रत्ययः १० निश्चयबुध्या हठयोगेनावश्यं भगवंतं ज्ञास्यामीत्येवंरूपे

त्वन्मायासंवृतानां त्वं भासि मानुषविग्रहः त्वन्नामस्मरतां राम सदा भासि चिदात्मकः ७ रावणेन हृतं स्थानमस्माकं तेजसा सह त्वयाद्य निहतो दुष्टः पुनः प्राप्तं पदं स्वकम् ८ एवं स्तुवत्सु देवेषु ब्रह्मा साक्षात्पितामहः अब्रवीत्प्रणतो भूत्वा रामं सत्यपथे स्थितम् ९ ब्रह्मोवाच वंदे देवं विष्णुमशेषस्थितिहेतुं त्वामध्यात्मज्ञानिभिरंतर्हृदि भाव्यं हेयाहेयद्वंद्वविहीनं परमेकं सत्तामात्रं सर्वहृदिस्थं दृशिरूपम् १० प्राणापानौ निश्चयबुध्या हृदि रुध्वा छित्वा सर्वं संशयबंधं विषयौघान् पश्यंतीशं यं गतमोहा यतयस्तं वंदे रामं रत्नकिरीटं रविभासम् ११

णकुंभकेन हृदि प्राणापानौ रुध्वा संचारहीनौ कृत्वा तत्र प्राण ऊर्ध्वसंचारी अपानोधश्चारी श्रवणादिभिरीश्वरविषयं संशयबंधं ईश्वरोस्ति न वा ज्ञानरूपो वा शरीरी वेत्यादि संशयरूपं बंधनं एवं संशयस्यैव संसारमूलकारणत्वात् विषयौघांश्च छित्वा ततोंतःकरणं विमुखं कृत्वा तत्रेश्वरविषयसंदेहस्य श्रवणादिना छेदः विषयाणां चानित्यत्वानुचिंतनप्रतिसंधानेन त्यागः गतमोहास्त्यक्ततमसः यं पश्यंति तं रामं वंदे इत्यन्वयः ११ ७ ७ ७

मायातीतं तद्गुणास्पृष्टं आद्यमित्यस्यैव विवरणम् जगदादिमिति मानातीतं देशकालरूपपरिच्छेदशून्यं मोहविनाशं सेवकानां मोहनाश-
कम् योगविधानं योगविधातारं योगमार्गप्रवर्तकम् १२ भावाभावप्रत्ययहीनं संसारे मिथ्यात्वात् न तस्य भावप्रत्ययो नाप्यभावप्रत्ययो दृश्यत्वा
त्तेनानिर्वचनीयत्वज्ञानविषयस्तस्य इति सूचितम् यद्वा ज्ञानाभावाभावप्रत्ययाविषयं शास्त्रतः सत्त्वात्प्रत्यक्षेणानुपलंभाच्च तत्त्वं यद्वा भावो
दृश्यमभावस्तुच्छं तद्विषयज्ञानाविषयम् अदृश्यत्वादतुच्छत्वाच्च भोगासक्तैर्भोगेष्वसक्तैस्त्यक्तभोगैर्भवमुख्यैः शिवादिभिः पूजितञ्च

मायातीतं माधवमाद्यं जगदादिं मानातीतं मोहविनाशं मुनिवंद्यं योगिध्येयं योगविधानं परिपूर्णं वंदे रामं रंजि
तलोकं रमणीयम् १२ भावाभावप्रत्ययहीनं भवमुख्यैर्भोगासक्तैरर्चितपादांबुजयुग्मं नित्यं शुद्धं बुद्धमनंतं प्र
णवाख्यं वंदे राममवीरमशेषासुरदावम् १३ त्वं मे नाथो नाथितकार्याखिलकारी मानातीतो माधवरूपोऽखि
लधारी भक्त्यागम्यो भावितरूपोऽखिलहारी योगाभ्यासैर्भावितचेतःसहचारी १४ रणकमलं नित्यं कालत्रयाबाध्यम्

शुद्धं मायादोषास्पृष्टं बुद्धं ज्ञानस्वरूपं अनंतं देशाद्यपरिच्छेद्यं प्रणव आख्या नाम यस्य तं प्रणवाख्यं तस्य वाचकः प्रणव इति पातंजलसूत्रात् अ-
शेषासुरदावं सर्वदैत्यनाशकमित्यर्थः १३ मे ब्रह्मणस्त्वं नाथः नाथत्वमेवोपपादयति नाथितकार्याखिलकारी प्रार्थितसकलकार्यकर्ता अखि
लस्य परनिपात आर्षः मानातीतः देशतः कालतो रूपतश्चेत्येवं त्रिविधपरिच्छेदशून्यः मा लक्ष्मीस्तस्याः पतिः भक्त्यानन्यशरणत्वरूपया गम्यः प्रा
प्यः भावितरूपः सन् भवस्य संसारस्य हारी हर्ता योगाभ्यासैर्भावितं विहीनदोषं तथा शुद्धं यच्चेतोऽन्तःकरणं तत्र सहचारी तद्वृत्तिविषय इत्यर्थः दृ
श्यते त्वग्र्यया बुद्ध्येति श्रुतेः १४

लोकततीनांतत्परंपराणां आद्यंतं सृष्टिनाशहेतुं लोकानां परमीशं पालनहेतुं लौकिकमानैर्लौकिकैः प्रमाणैर्न अधिगम्यं अज्ञेयं शास्त्रैकगम्य मित्यर्थः भक्तिः परमेश्वरेतत्पूजादौ प्रीतिः श्रद्धा तनः फलावश्यंभावनिश्चयः तद्रूपैर्भावैश्चित्तधर्मैर्युक्तैः पुरुषैः सेव्यं १५ हेमाधवभ्रतिमानं सर्वतोपिव्यापकं गतमानं स्वगतेयत्तया ऽपरिछेद्य ईदृशं त्वां ज्ञातुं मानासक्तः मानेषु प्रमाणेषु इंद्रियेषासक्तः कोवाशक्तः कोवासमर्थः कृष्णावतारे वृंदारण्ये स्थित्वाभायया वंदितं नमस्कृतं वृंदारकाणां देवानां वृंदं येन भवसुरव्यैः शिवादिभिर्वंद्यं सुरवकंदं सुरवजनकं त्वां वंदे १६ नाना

त्वामाद्यंतं लोकततीनां परमीशं लोकानां नो लौकिकमानैरधिगम्यं भक्तिश्रद्धाभावसमेतैर्भजनीयं वंदे रामं सुंदर मिंदीवरनीलम् १५ कोवा ज्ञातुं त्वामतिमानं गतमानं मानासक्तो माधवशक्तो मुनिमान्य वृंदारण्ये वंदित वृंदारक वृंदं वंदे रामं भवसुरववंद्यं सुरवकंदं १६ नानाशास्त्रैर्वेदकदंबैः प्रतिपाद्यं नित्यानंदं निर्विषयज्ञानमनादिं मत्स्येवार्थे मानुषभावं प्रतिपन्नं वंदे रामं मरकतवर्णं मथुरेशं १७ श्रद्धायुक्तो यः पठतीमं स्तवमाद्यं ब्राह्मं ब्रह्मज्ञानविधानं भुविमर्त्यः रामं श्यामं कामितकामप्रदमीशं ध्यात्वा ध्याता पातकजालैर्विगतः स्यात् १८

शास्त्रैः निर्णीतार्था ये वेदकदंबा वेदसमूहास्तैः प्रतिपाद्यं निर्विषयज्ञानं निर्विकल्पकज्ञानविषयम् बाह्यविषयाविषयकज्ञानविषय मित्यर्थः मत्स्येवार्थे रावणादिवधेन मत्स्येवार्थे मथुरेशं भग्रेशत्रुघ्नाय मथुराराज्यदानात्तत्वं कृष्णावताराभिप्रायेण च तत्त्वं १७ ब्राह्मं ब्रह्मकृतं ब्रह्मज्ञानविधानं तज्जनकं कामितेकामप्रदम् अभीष्टवस्तुदातारं तादृशं ध्यात्वा यः पठति स ध्याता पुरुषः पातकजालैर्विगतः हीनः स्यात् १८ ॐ ॐ ॐ

विभावसुरग्निः दिव्यविभूषणान्वितांतद्युक्तां १९ जगतांसाक्षीतत्पुण्यपापद्रष्टा मय्येवरोपितांस्थापितां २० मायाजनकात्मजांमायारूपांतां जनकात्मजासदृशींमाययाविधायनिर्माय्येतियावत् पुरामय्यवरोपितामितिपूर्वेणान्वयः इदानींतन्निर्माणकृत्यस्यजातत्वान्मायानिर्मिता-मय्यिलीनेत्याह हतइति अनेनदशास्यवधेन २१ प्रतिबिंबरूपिणीसीताप्रतिबिंबरूपायदर्थंसाकृतानिर्मितातद्विषयनः कृतकृत्यतांग

श्रुत्वास्तुतिंलोकगुरोर्विभावसुः स्वांकेसमादायविदेहपुत्रिकां विभ्राजमानांविमलारुणद्युतिंरक्तांबरांदिव्यविभूषणान्वितां १९ प्रोवाचसाक्षीजगतांरघूत्तमंप्रपन्नसर्वार्तिहरंहुताशनः गृहाणदेवींरघुनाथजानकींपुरात्वयामय्यवरोपितांवने २० विधायमायांजनकात्मजांहरेदशाननप्राणविनाशनायच हतोदशास्यःसहपुत्रबांधवैर्निराकृतोनेनभरोभुवःप्रभो २१ तिरोहितासाप्रतिबिंबरूपिणीकृतायदर्थंकृतकृत्यतांगता ततोतिहृष्टांपरिगृह्यजानकींरामःप्रहृष्टःप्रतिपूज्यपावकम् २२ स्वांकेसमावेश्यसदानपायिनींश्रियंत्रिलोकीजननींश्रियःपतिः दृष्ट्वाथरामंजनकात्मजायुतंश्रियास्फुरंतंसुरनायकोमुदा २३ भक्त्यागिरागद्गदयासमेत्यकृतांजलिःस्तोतुमथोपचक्रमे इंद्रउवाच भजेहंसदारामभिंदीवराभंभवारण्यदावानलाभाभिधानं भवानीहृदाभावितानंदरूपंभवाभावहेतुंभवादिप्रपन्नम् २४

तातास्तिरोहितालीना २२ सुरनायकइंद्रः २३ भक्त्यासमेत्यभक्तियुक्तोभूत्वाइंदीवरंनीलोत्पलंतदाभंतत्कांतिम् भवारण्यस्यसंसारारण्यस्यदावानलाभंतत्तुल्यंतन्नाशकत्वादभिधानंनामयस्यतं भवानीहृदापार्वतीहृदयेनभावितंध्यातमानंदरूपंयस्यतं भवाभावहेतुंसंसारनाशकरणंभवादिभिः प्रपन्नंसेवितम् २४

खरसमूहस्ययोदुःखौघः दुःखसमूहस्तन्नाशस्यमुख्यकारणंनराकारदेहंभायर्येतिशेषः वस्तुतोनिराकारईड्यः स्तुत्यः परेषांब्रह्मादीनामपी-
शंवरेण्यंश्रेष्ठंभारनाशंभूभारनाशंशरणागतानामखिलानंददातारंप्रपन्नंभक्तेरितिशेषः २५ प्रपन्नानामार्तीनांनिःशेषंयथाभवतितथा
नाशंनाशकृत् अभिधानंनामयस्यतपसाशमदमादिनायोगोयेषांतादृशैर्योगीशैर्भाविनसत्तयातद्रूपेणाभिभाव्यंध्येयंकपीशःसुग्रीवः

खरानीकदुःखौघनाशैकहेतुंनराकारदेहंनिराकारमीड्यं परेशंपरानंदरूपंवरेण्यंहरिंराममीशंभजेभारना
शम् २५ प्रपन्नाखिलानंददोहंप्रपन्नंप्रपन्नार्तिनिःशेषनाशाभिधानम् तपोयोगयोगीशभावाभिभाव्यं
कपीशादिमित्रंभजेराममित्रम् २६ सदाभोगभाजांसुदूरेविभांतंसदायोगभाजामदूरेविभांतम् चिदा-
नंदकंदंसदाराघवेशंविदेहात्मजानंदरूपंप्रपद्ये २७

आदिनाबिभीषणस्तन्मित्रंराममित्रंराममरूपंसूर्यप्र २६ भोगभाजांभोगिनांसंसारिणांसुदूरेविभांतं तज्ज्ञानाविषयमितियावत् योगिनांस-
दादूरेविभांतम् तेषांसर्वदाआत्मत्वेनज्ञानविषयमित्यर्थः चिदानंदकंदंचितश्चैतन्यस्यानंदस्यकंदं सर्वचेतनानांतन्मूलकत्वात् अस्यैवान-
दस्यसर्वेमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः राघवेशंरघुवंशस्वामिनंविदेहात्मजानंदरूपंजानक्याआनंदरूपंसर्वानंदप्रदम् २७ ७

महेति महतीयोगमायातद्विशेषैः सत्वादिभिरनुयुक्तः यथाजपाकुसुमयुक्तः स्फटिकोरक्तोभातितथातद्नुयोगात्लीलयानराकारावृत्तिश्चेष्टा यस्यतादृशोविभासि तवयाआनंदेनलीलास्तत्कथाभिःपूर्णाः कर्णायेषांते सदाआनंदरूपाइहलोकेभवंति २८ अहंमानोहंकारस्तद्रूपं पानंसुरादिकर्मल्युडंतस्तेनाभितोमत्तो न एवप्रकर्षेणमत्तः अखिलाईशाभूम्यादेस्तदभिमानेनतुल्योभिमानोयस्य तादृशोहंत्वांन वेदजानामि त्रिलोकेयदाधिपत्यंतत्प्रयुक्तोमानोविनष्टोगतः २९ स्फुरद्रत्नकेयूरहारैरभिरामंजनमनोहरंधरायाः पृथ्व्याभारभूता·

महायोगमायाविशेषानुयुक्तोविभासीशलीलानराकारवृत्तिः त्वदानंदलीलाकथापूर्णकर्णाः सदानंदरूपा भवंतीहलोके २८ अहंमानपानाभिमत्तःप्रमत्तोनवेदाऽखिलेशाभिमानाभिमानः इदानींभवत्पादपद्म· प्रसादात्त्रिलोकाधिपत्याभिमानोविनष्टः २९ स्फुरद्रत्नकेयूरहाराभिरामंधराभारभूतासुरानीकदावं शरच्चंद्रवक्त्रंलसत्पद्मनेत्रंदुरावारपारंभजेराघवेशम् ३० सुराधीशनीलाभ्रनीलांगकांतिंविराधादिरक्षोवधाल्लोकशांतिम् किरीटादिशोभंपुरारातिलाभंभजेरामचंद्रंरघूणामधीशम् ३१

येसुरादेत्यास्तदनीकस्य दावाग्नितुल्यंदुरापःदुःखेनप्राप्यः आवारपारोयस्यतंपृषोदरादित्वाद्वर्णलोपः ३० सुराधीशनीलइंद्रनीलमणिरभ्रंचतद्वन्नीलाअंगकांतिर्यस्यतम् लोकशांतिंलोकानांशांतिःसुखंयस्मात्तं किरीटादिभिः शोभायस्यतम् पुराराते· र्लाभभूतम्यत्प्राप्यनिध्यादिसदृशम् ३१ ५ ५ ५ ५

लसच्चंद्रकोटिप्रकाशादियत्र तादृशेपीठेउक्तविशेषणांसीतामंकेसमाधाय गृहीत्वासमासीनं निवृत्तेआर्ततंद्रेदुःखालस्येयस्मात्तंसदाप्रका
शरूपमित्यर्थः ३२ भवःशिवः नभःस्थलेआकाशेविमानेस्थितः सन्प्रोवाचेत्यन्वयः ३३ अस्यतवदेहस्यपितरंजनपितारं ३४ सहा

लसच्चंद्रकोटिप्रकाशादिपीठेसमासीनमंकेसमाधायसीतां स्फुरद्धेमवर्णांतडित्पुंजभासांभजेरामचंद्रंनिवृत्ता
र्तितंद्रम् ३२ ततःप्रोवाचभगवान्भवान्यासहितोभवः रामंकमलपत्राक्षंविमानस्थोनभस्थले ३३ आगमि
ष्याम्ययोध्यायांदृष्टस्त्वंराज्यसत्कृतम् इदानींपश्यपितरमस्यदेहस्यराघव ३४ ततोपश्यद्विमानस्थंरामोद॰
शरथंपुरः ननामशिरसापादौमुदाभ्रात्रासहानुजः ३५ आलिंग्यमूर्ध्न्यवघ्रायरामंदशरथोब्रवीत् तारि॰
तोस्मित्वयावत्ससंसाराद्दुःखसागरात् ३६ इत्युक्त्वापुनरालिंग्ययर्यौरामेणपूजितः रामोपिदेवराजंतंदृष्ट्वा
प्राहकृतांजलिं ३७ मत्कृतेनिहतान्संख्येवानरान्पतितान्भुवि जीवयाशुसुधावृष्ट्यासहस्राक्षममाज्ञया ३८
तथेत्यमृतवृष्ट्यातान्जीवयामासवानरान् येयेमृतामृधेपूर्वंतेतेसुप्तोत्थिताइव पूर्ववद्बलिनोहृष्टारामपार्श्वमु॰
पाययुः ३९ नोत्थिताराक्षसास्तत्रपीयूषस्पर्शनादपि मृताजीवंतिपीयूषान्नतुमोक्षगताःक्वचित् विभीषणस्तुसाष्टांगं
प्रणिपत्याब्रवीद्वचः ४०

नुजःसलक्ष्मणः पादौस्पृष्ट्वाशिरसाननामेत्यन्वयः ३५ ३६ ३७ ३८ पूर्ववदिति ३९ राक्षसानांतुनोत्थानंसत्यसंकल्पस्यभग
वतःशरैर्दग्धानामुत्थापनेमृतस्यापिसामर्थ्याभावाच्छरपातकालेपुनर्जीवनस्यैवभगवतासंकल्पनात् केचित्तुरक्षसांगणनार्थंरावणेनसमुद्रेप्रक्षेपान्नोत्था
नं यद्वारावणदाहकालेसर्वेषांरक्षसांतत्संबंधिभिर्दाहकरणेनभस्मनश्चसमुद्रेप्रक्षेपेणनोत्थानमित्याहुः ४०

यदेति यदीत्यर्थे ४१ गमिष्यामहेअयोध्यायामितिशेषः ४२ शब्दब्रह्मप्रणवः तत्रसमाहितः शब्दतोर्थतश्चतद्ध्यानवान् ४३ सुग्रीवोमुख्योयेषांता-

देवमामनुगृण्हीष्वमयिभक्तिर्यदातव मंगलस्नानमद्यत्वंकुरुसीतासमन्वितः ४१ अलंकृत्यसहभ्रात्राश्वो-
गमिष्यामहेवयम् बिभीषणवचःश्रुत्वाप्रत्युवाचरघूत्तमः ४२ सुकुमारोतिभक्तोमेभरतोमामवेक्षते ज-
टावल्कलधारीसशब्दब्रह्मसमाहितः ४३ कथंतेनाविनास्नान मलंकारादिकंमम अतःसुग्रीवमुख्यांस्त्वं-
पूजयाशुविशेषतः ४४ पूजितेषुकपींद्रेषुपूजितोहंनसंशयः ४४ इत्युक्तोराघवेणाशुस्वर्णरत्नांबराणिच
ववर्षराक्षसश्रेष्ठोयथाकामंयथारुचि ४५ ततस्तान्पूजितान्दृष्ट्वारामोरत्नेश्चयूथपान् अभिनंद्यय-
थान्यायंविससर्जहरीश्वरान् ४६ बिभीषणसमानीतंपुष्पकंसूर्यवर्चसम् आरुरोहततोरामस्तद्वि-
मानमनुत्तमम् ४७ अंकेनिधायवैदेहींलज्जमानांयशस्विनीम् लक्ष्मणेनसहभ्रात्राविक्रांतेनधनुष्म-
ता ४८ अब्रवीच्चविमानस्थःश्रीरामःसर्ववानरान् सुग्रीवंहरिराजंचअंगदंचबिभीषणम् ४९ मित्रका-
र्यंकृतंसर्वंभवद्भिःसहवानरैः अनुज्ञातामयासर्वे यथेष्टंगंतुमर्हथ ५०

न्कपींद्रानितिशेषः ४४ ४५ ४६ अनुत्त-
मंनविद्यतेउत्तमंयस्मात्तत् ४७ लज्जमानांतामिवजनाग्रेभर्तृसमीपावस्थानात्तदाभिनयः विक्रांतेनपराक्रमशालिना ४८ ४९ स्वयंविमा-
नमारुह्यभूमिष्ठान्सर्ववानरादीनाह मित्रकार्यमिति वानरैःसहभवद्भिः सर्वकार्यंकृतमित्यन्वयः ५० ७ ७ ७

हे विभीषण मम भक्तः सन् स्वराज्ये लंकायां वसेत्यन्वयः ५१ ननु पूर्वविरोधेन देवा मां पीडयिष्यंति तत्कथमत्रावस्थितिरत आह नत्वामिति ५२

सुग्रीव प्रतियात्वाशु किष्किंधां सर्वसैनिकैः स्वराज्ये वस लंकायां मम भक्तो बिभीषण ५१ न त्वां धर्षयितुं शक्ताः सेंद्रा अपि दिवौकसः अयोध्यां गंतुमिच्छामि राजधानीं पितुर्मम ५२ एवमुक्तास्तु रामेण वानरास्ते महाबलाः ऊचुः प्रांजलयः सर्वे राक्षसश्च बिभीषणः ५३ अयोध्यां गंतुमिच्छामस्त्वया सह रघूत्तम दृष्ट्वा त्वामभिषिक्तं तु कौसल्यामभिवाद्य च ५४ पश्चाद्वृणीमहे राज्यमनुज्ञां देहि नः प्रभो रामस्तथेति सुग्रीव वानरैः सबिभीषणः ५५ पुष्पकं सहनूमांश्च शीघ्रमारोह सांप्रतम् ततस्तु पुष्पकं दिव्यं सुग्रीवः सह सेनया ५६ बिभीषणश्च सामात्यः सर्वे चारुरुहुर्द्रुतम् तेष्वारूढेषु सर्वेषु कौबेरं परमासनं ५७ राघवेणाभ्यनुज्ञातमुत्पपात विहायसा बभौ तेन विमानेन हंसयुक्तेन भास्वता ५८ प्रहृष्टश्च तदा रामश्चतुर्मुख इवापरः ५८ ततो बभौ भास्कर बिंबतुल्यं कुबेरयानं तपसानुलब्धं रामेण शोभां नितरां प्रपेदे सीतासमेतेन सहानुजेन ५९ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे त्रयोदशः सर्गः १३

५३ ५४ वृणीमहे संभजिष्याम इत्यर्थः रामस्तथेत्युक्त्वा हे सुग्रीव सबिभीषणः सहनूमान्वानरैः सह शीघ्रमारोह ५५ ५६ ५७ ५८ चतुर्मुख इवेत्यतस्य हंसवाहनत्वात् ५९ इति श्रीमत्सकल॰ हिम्मतिवर्मणः पुत्रस्य श्रीरामवर्मणः॰ युद्धकांडे त्रयोदशः सर्गः १३

पातयित्वेति १ कर्दमोत्यंतार्द्रद्रव्यंपंकईषदार्द्रइतिभेदः २ वैशसनंकदनंमहायुद्धमितियावत् मेमयात्वत्प्रियेण ३ ४ ५ ६ ७ रामा

पातयित्वाततश्चक्रुः सर्वतोरघुनंदनः अब्रवीन्मैथिलींसीतांरामःशशिनिभाननां १ त्रिकूटशिखराग्रस्थांपश्यलंकांमहाप्रभां एतांरणभुवंपश्यमांसकर्दमपंकिलाम् २ असुराणांप्लवंगानामत्रवैशसनंमहत् अत्रमेनिहतःशेतेरावणोराक्षसेश्वरः ३ कुंभकर्णेंद्रजिन्मुख्याःसर्वेचात्रनिपातिताः एषसेतुर्मेयाबद्धः सागरेसलिलाशये ४ एतच्चदृश्यतेतीर्थंसागरस्यमहात्मनः सेतुबंधमितिख्यातंत्रैलोक्येनच पूजितम् ५ एतत्पवित्रपरमंदर्शनात्पातकापहम् अत्ररामेश्वरोदेवोमयाशंभुःप्रतिष्ठितः ६ अत्रमांशरणंप्राप्तोमंत्रिभिश्चबिभीषणः एषासुग्रीवनगरीकिष्किंधाचित्रकानना ७ ततोरामाज्ञयातारा प्रमुखाहरियोषितः आनयामाससुग्रीवःसीतायाःप्रियकाम्यया ८ ताभिःसहोत्थितंशीघ्रंविमानंप्रेक्ष्यराघवः प्राहचाद्रिंऋष्यमूकंपश्यवाल्यत्रमेहतः ९ एषापंचवटीनामराक्षसायत्रमेहताःअगस्त्यस्यसुतीक्ष्णस्यपश्याश्रमपदेशुभे १० एतेतेतापसाःसर्वेदृश्यंतेवरवर्णिनि असौशैलवरोदेवीचित्रकूटःप्रकाशते ११

ज्ञयातारामुखाः सर्वाःअयोध्यामायांत्विति रामाज्ञा ८ प्राहसीतामितिशेषः ऋष्यमूकमद्रिंपश्य अत्रमेवालीहतस्तत्स्थानंपश्य अत्रमेइत्यादिषष्ठीछांदसी ९ आश्रमपदेआश्रमस्थाने १० ११

दृश्यतेभरद्वाजाश्रमइतिशेषः १२ सरयूरिति अत्रकच्चदेशस्थत्वाद्विमानस्ययुगपत्सर्वदर्शनम् १३ एवंवदन्नितिशेषः १४ १५ क-
च्चिदितिप्रश्ने १६ चहीपादपूरणेप्रहृष्टधीः प्रहृष्टचित्तः १७ १८ पादुकेपादुकयोः १९ सीताहरणपूर्वकंराक्षसानांविनाशकंकर्म

अत्रमांकैकयीपुत्रःप्रसादयितुमागतः भरद्वाजाश्रमंपश्यदृश्यतेयमुनातटे १२ एषाभागीरथीगंगादृ
श्यतेलोकपावनी एषासादृश्यतेसीतेसरयूर्यूपमालिनी १३ एषासादृश्यतेयोध्याप्रणामंकुरुभामिनि ए
वंक्रमेणसंप्राप्तोभरद्वाजाश्रमंहरिः १४ पूर्णेचतुर्दशेवर्षेपंचम्यांरघुनंदनः भरद्वाजमुनिंदृष्ट्वाववंदेसा
नुजःप्रभुः १५ पप्रच्छमुनिमासीनंविनयेनरघूत्तमः शृणोषिकच्चिद्भरतःकुशल्यास्तेसहानुजः १६ स
भिक्षावर्ततेयोध्याजीवंतिचहिमानरः श्रुत्वारामस्यवचनंभरद्वाजःप्रहृष्टधीः १७ प्राहसर्वेकुशलिनो-
भरतस्तुमहामनाः फलमूलकृताहारोजटावल्कलधारकः १८ पादुकेसूकलंन्यस्यराज्यंत्वांसप्रतीक्षते
यद्यत्कृतंत्वयाकर्मदंडकेरघुनंदन १९ राक्षसानांविनाशंचसीताहरणपूर्वकम् सर्वंज्ञातंमयारामतपसाते
प्रसादतः २० त्वंब्रह्मपरमंसाक्षादादिमध्यांतवर्जितः त्वमग्रेसलिलंसृष्ट्वातत्रसुप्तोसिभूतकृत् २१

२० यदादिमध्यांतवर्जितंब्रह्मतत्त्वमेव आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः अयनंतस्यताःप्रोक्तास्तेननारायणःस्मृतइति-
श्रुत्युक्तिंनारायणपदस्यदर्शयतित्वमिति २१ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

नारंजीवसमूहस्तत्स्थानकत्वात् नारायण इतिव्युत्पत्त्यंतरमाह नराणामिति २२ २३ त्वमात्मना इदं सृजसि आत्मनि अधिष्ठाने एवं सर्वस्य

स्यात तत्र त्वं न सज्जसे आसक्तो न भवसि इतरजनवत् असंगे दृष्टांतः नभोवत् चिच्छक्त्या सर्वस्य साक्षिकः स्वार्थे कः २४ तदेवोपपादयति ब

हिरिति विच्छिन्न इव असन्निहित इव २५ इदानीं भवतो रामस्य सार्वात्म्यमाह जगदिति जगत्त्वं त्वद्विवर्तत्वाज्जगत इतिभावः भोक्ता-

नारायणोसि विश्वात्मन्नराणामंतरात्मकः त्वन्नाभिकमलोत्पन्नो ब्रह्मा लोकपितामहः २२ अतस्त्वं जगता

मीशः सर्वलोकनमस्कृतः त्वं विष्णुर्जानकी लक्ष्मीः शेषोयं दक्षिणाभिधः २३ आत्मनासृजसीदं त्वमात्म-

न्येवात्ममायया न सज्जसे न भोक्त्वं चिच्छक्त्या सर्वसाक्षिकः २४ बहिरंतश्च भूतानां त्वमेव रघुनंदन पू

र्णोपि मूढदृष्टीनां विच्छिन्न इव लक्ष्यसे २५ जगत्त्वं जगदाधारस्त्वमेव परिपालकः त्वमेव सर्वभूतानां भोक्ता

भोज्यं जगत्पते २६ दृश्यते श्रूयते यद्यत्स्मर्यते वा रघूत्तम त्वमेव सर्वमखिलं त्वद्विनान्यन्न किंचन २७ माया

सृजति लोकांश्च स्वगुणैरहमादिभिः त्वच्छक्तिप्रेरिता राम तस्मात्त्वय्युपचर्यते २८ यथा चुंबकसान्निध्या

च्चलंत्येवायआदयः जडास्तथा त्वया दृष्टा माया सृजति वै जगत् २९ देहद्वयमदेहस्य तव विश्वं रिरक्षिषोः

विराट्स्थूलं शरीरं ते सूत्रं सूक्ष्ममुदाहृतम् ३० भोज्यं अन्नाभन्नमुभयमपि त्वमेवेतिभावः २६ २७ ननु तर्हि किं स्रष्टृत्वादिक

मपि मयि वास्तवं नेत्याह मायेति अहमादयो हंकारादयः त्वच्छक्त्या त्वद्दृष्ट्या सृष्टिप्रेरकत्वेन त्वयि स्रष्टृत्वव्यवहार इतिभावः २८ तदेवाह यथेति

अयः लोहं २९ देहद्वयं स्थूलं सूक्ष्मं च सूत्रं हिरण्यगर्भः ३० ७

विराजएवावतारकर्तृत्वमाह विराजइति यतःसंभवस्तत्रैवलयइतिभावः ३१ गृणंतिकथयंतीत्यर्थः ३२ तपसातुष्टः ब्रह्मणस्तपसातुष्टइ त्यर्थः ३३ ३४ जनानांपापहराणिअतएवतेषांलोकद्वयेइहलोकेपरलोकेचहितायान्यैर्दुष्कराणिकर्माणिकुर्वन्भुवनंचतुर्दशसंख्याकं

विराजःसंभवंत्येतेअवताराःसहस्रशः कार्यांतेप्रविशंत्येवविराजंरघुनंदन ३१ अवतारकथांलोकेयेगायंति गृणंतिच अनन्यमनसोमुक्तिस्तेषामेवरघूत्तम ३२ त्वंब्रह्मणापुराभूमेर्भारहारायराघव प्रार्थितस्तपसा तुष्टस्त्वंजातोसिरघोःकुले ३३ देवकार्यमशेषेणकृतंतेरामदुष्करम् बहुवर्षसहस्राणिमानुषंदेहमाश्रितः ३४ कुर्वन्दुष्करकर्माणिलोकद्वयहितायच पापहराणिभुवनंयशसापूरयिष्यसि ३५ प्रार्थयामिजगन्नाथ पवित्रंकुरुमेगृहं स्थित्वाद्यभुक्त्वासबलःश्वोगामिष्यसिपत्तनम् ३६ तथेतिराघवोतिष्ठत्तस्मिन्नाश्रमउ त्तमे ससैन्यःपूजितस्तेनसीतयालक्ष्मणेनच ३७ ततोरामश्चिंतयित्वामुहूर्तंप्राहमारुतिं इतोगच्छहनू मंस्त्वमयोध्यांप्रतिसत्वरः ३८ जानीहिकुशलीकच्चिज्जनोनृपतिमंदिरे शृंगबेरपुरंगत्वाब्रूहिमित्रंगुहंम मऽऽजानकीलक्ष्मणोपेतमागतंमांनिवेदय नंदिग्रामंततोगत्वाभ्रातरंभरतंमम ४० दृष्ट्वाब्रूहिसभार्य- स्यसभ्रातुःकुशलंमम सीतापहरणादीनिरावणस्यवधादिकम् ४१

यशसापूरयिष्यसि ३५ पत्तनमयोध्यानगरं ३६ तथेत्युक्त्वातत्राश्रमेतिष्ठत्सीतयेत्यादेः सहितइतिशेषः ३७ ३८ नृपतिमंदिरेअयोध्यायां ३९ ४० ४१ घ छ

तत्ररणे ४२ ४३ ४४ भुजगोत्तमंजिघृक्षन्गरुडइववेगेनययौ ४५ ४६ ४७ ४८ संप्रहृष्टतनूरुहंगुहमितिशेषः ४९ ५०

ब्रूहिक्रमेणमेभ्रातुः सर्वंतत्रविचेष्टितम् हत्वाशत्रुगणान्सर्वान्सभार्यः सहलक्ष्मणः ४२ उपयातिसमृ
द्धार्थः सहरुक्षहरीश्वरैः इत्युक्त्वातत्रवृत्तांतंभरतस्यविचेष्टितम् ४३ सर्वंज्ञात्वापुनः शीघ्रमागच्छ
ममसन्निधिम् तथेतिहनुमांस्तत्रमानुषंवपुरास्थितः ४४ नंदिग्राममंययौतूर्णंवायुवेगेनमारुतिः ग
रुत्मानिववेगेनजिघृक्षन्भुजगोत्तमं ४५ शृंगबेरपुरंप्राप्यगुहमासाद्यमारुतिः उवाचमधुरंवाक्यं
प्रहृष्टेनांतरात्मना ४६ रामोदाशरथिः श्रीमान्सखातेसहसीतया सलक्ष्मणस्त्वांधर्मात्माक्षेमीकुशल
मब्रवीत् ४७ अनुज्ञातोद्यमुनिनाभरद्वाजेनराघवः आगमिष्यतितंदेवंद्रक्ष्यसित्वंरघूत्तमं ४८ ए
वमुक्त्वामहातेजाः संप्रहृष्टतनूरुहम् उत्पपातमहावेगोवायुवेगेनमारुतिः ४९ सोपश्यद्रामतीर्थंच
सरयूंचमहानदीम् तामतिक्रम्यहनुमान्नंदिग्राममंययौमुदा ५० क्रोशमात्रेत्वयोध्यायाश्चीरकृष्णाजिनांबरं
ददर्शभरतंदीनंकृशमाश्रमवासिनम् ५१ मलपंकविदग्धांगंजटिलंवल्कलांबरम् फलमूलकृताहारंरामचिं-
तापरायणम् ५२ पादुकेतेपुरस्कृत्यशासयंतंवसुंधरां मंत्रिभिः पौरमुख्यैश्चकाषायांबरधारिभिः ५३

५१ विदग्धांगंलिप्तांगम् ५२ तेचित्रकूटेभगवतारामेणदत्ते काषायांबरधारिभिः प्रभुसमानशीलत्वस्यान्येषामौचित्येनमंत्र्यादीनांतत्त्वं ५३

तादृशैर्मंत्रिभिर्वृतः। परिवृतोदेहोयस्यतम् ५४ यंरामंत्वंचिंतयसेनुशोचसिचसकाकुत्स्थस्त्वांकुशलमब्रवीत् ५५रामेणसहसंगतोभावि

धृतदेहंमूर्तिमंतंसाक्षाद्धर्ममिवस्थितम् उवाचप्रांजलिर्वाक्यंहनूमान्मारुतात्मजः ५४ यंत्वंचिंतयसेरा-
मंतापसंदंडकेस्थितम् अनुशोचसिकाकुत्स्थःसत्वांकुशलमब्रवीत् ५५ प्रियमाख्यामितेदेवशोकंत्यजसु-
दारुणम् अस्मिन्मुहूर्तेभ्रात्रात्वंरामेणसहसंगतः ५६ समरेरावणंहत्वारामःसीतामवाप्यच उपयाति
समृद्धार्थःससीतःसहलक्ष्मणः ५७ एवमुक्तोमहातेजाभरतोहर्षमूर्छितः पपातभुविचास्वस्थःकैकेयी-
प्रियनंदनः ५८ आलिंग्यभरतःशीघ्रंमारुतिंप्रियवादिनम् आनंदजैरश्रुजलैःसिषेचभरतःकपिम् ५९
देवोवामानुषोवात्वमनुक्रोशादिहागतः प्रियाख्यानस्यतेसौम्यददामिब्रुवतःप्रियम् ६० गवांशतसहस्रं
चग्रामाणांचशतंवरम् सर्वाभरणसंपन्नामुग्धाःकन्यास्तुषोडश ६१ एवमुक्त्वापुनःप्राहभरतोमारुतात्म-
जम् बहूनीमानिवर्षाणिगतस्यसुमहद्वनम् ६२ शृणोम्यहंप्रीतिकरंममनाथस्यकीर्तनम् कल्याणीबत-
गाथेयं लौकिकीप्रतिभातिमे ६३ एतिजीवंतमानंदोनरंवर्षशतादपि राघवस्यहरीणांचकथमासीत्समा-
गमः ६४ तत्त्वमाख्याहिभद्रंतेविश्वसेयंवचस्तव एवमुक्तोथहनुमान्भरतेनमहात्मना ६५ व्यसीतिशेषः ५६ ५७ ५८

५९ सौम्यसोमवत्प्रियदर्शनप्रियंब्रुवतस्तेप्रियाख्यानस्यप्रतिप्रियंददामीतिशेषः ६० मुग्धाःसुंदर्यः ६१ ६२ कल्याणीसत्येत्यर्थः ६३ ६४
तत्त्वमाख्याहियेनतेवचोविश्वसेयं ६५

परमानंदंप्रापेतिशेषः ६६ शत्रुहणंशत्रुघ्नंरामकुशलश्रवणेनमुदायुक्तंतेनैवचस्वयंमुदान्वितः किमाज्ञापयत्तदाह देवतानिचेति ६७
उपहाराः गंधधूपदीपनैवेद्याद्याः ६८ वारमुख्यावेश्याः हस्त्यश्वपत्तिरूपासेनाइत्यर्थः ६९ शशिनिभाननंशशिसदृशमुखमित्यर्थः ७०

आचचक्षेथरामस्यचरितंकृत्स्नशःक्रमात् श्रुत्वातुपरमानंदंभरतोमारुतात्मजात् ६६ आज्ञापयच्छत्रुहणंमुदायुक्तंमुदान्वितः देवतानिचयावंतिनगरेरघुनंदन ६७ नानोपहारबलिभिःपूजयंतुमहाधियः सूतावैतालिकाश्चैवबंदिनःस्तुतिपाठकाः ६८ वारमुख्याश्चशतशोनिर्यांत्वद्यैवसंघशः राजदारास्तथामात्याःसेनाहस्त्यश्वपत्तयः ६९ ब्राह्मणाश्चतथापौराराजानोयेसमागताः निर्यांतुराघवस्याद्यद्रष्टुंशशिनिभाननं ७० भरतस्यवचःश्रुत्वाशत्रुघ्नपरिचोदिताः अलंचक्रुश्चनगरींमुक्तारत्नमयोज्वलैः ७१ तोरणैश्चपताकाभिर्विचित्राभिरनेकधा अलंकुर्वंतिवेश्मानिनानाबलिविचक्षणाः ७२ निर्यांतिवृंदशःसर्वेरामदर्शनलालसाः हयानांशतसाहस्रंगजानामयुतंतथा ७३ रथानांदशसाहस्रंस्वर्णसूत्रविभूषितम् पारमेष्ठीन्युपादायद्रव्याण्युच्चावचानिच ७४ ततस्तुशिबिकारूढानिर्ययूराजयोषितः भरतःपादुकेन्यस्यशिरस्येवकृतांजलिः ७५

मुक्तारत्नमयोज्वलैरितितोरणविशेषणं ७१ अलंकुर्वंतिशत्रुघ्नप्रेरिताजना
इतिशेषः ७२ वृंदशःसंघशः ७३ पारमेष्ठीनिईश्वरार्हाणि ७४ ७५

रामंराममवलोकयितुमितिशेषः तदैवतस्मिन्नेवकालेभरतयात्राकाले इत्याहपवनात्मजइत्यनेनान्वयः यदुक्तंवाचातदाह दृश्यतेइ
त्यादि ७६ ७७ ७८ अयंरामोयंरामइतिनिःस्वनोदिवंअस्पृशत् ७९ अंबरेसोममिवरामंददृशुः ८० अत्यानंदवतोभरतस्यवर्ण

शत्रुघ्नसहितोरामंपादचारेणनिर्ययौ तदैवदृश्यतेदूराद्विमानंचंद्रसन्निभम् ७६ पुष्पकंसूर्यसंकाशं
मनसाब्रह्मनिर्मितम् एतस्मिन्भ्रातरौवीरौवैदेह्याराममलक्ष्मणौ ७७ सुग्रीवश्चकपिश्रेष्ठोमन्त्रिभिश्च
बिभीषणः दृश्यतेपश्यतजनाइत्याहपवनात्मजः ७८ ततोहर्षसमुद्भूतोनिःस्वनोदिवमस्पृशत्
स्त्रीबालयुववृद्धानांरामोयमितिकीर्तनात् रथकुंजरवाजिस्थाअवतीर्यमहींगताः ददृशुस्तेविमा
नस्थंजनाःसोममिवांबरे ८० प्रांजलिर्भरतोभूत्वाप्रहृष्टोराघवोन्मुखः ततोविमानाग्रगतंभरतोरा
घवंमुदा ८१ ववंदेप्रणतोरामंमेरुस्थमिवभास्करम् ततोरामाभ्यनुज्ञातंविमानमपतद्भुवि ८२
आरोपितोविमानंतद्भरतःसानुजस्तदा राममासाद्यमुदितःपुनरेवाभ्यवादयत् ८३ समुत्थाप्यचि
राद्दृष्टंभरतंरघुनंदनः भ्रातरंस्वांकमारोप्यमुदातंपरिषस्वजे ८४

नेकवेरपितन्मयभावेनानंदमग्नतया
भरतपदंपौनरुक्त्यंनदोषाय ८१ अत्यूर्ध्वदेशस्थविमानस्यगत्यारामस्यमेरुस्थभास्करोपमा ८२ ८३ ८४ ७

अन्वीयुः अनुजग्मुः पुरमयोध्यापुरं १७ १८ रत्नदंडमिति श्वेतातपत्रव्यजनचामराणांविशेषणम् १९ अरिंदमः सुग्रीवः असुरनायको
बिभीषणः २० स्तूयमानस्यरामस्य स्तुतिवाक्यानामितिशेषः २१ वानराइत्यस्यप्रययुरितिशेषः २२ तेपुरवासिनः येवनगमनका-

राममन्वीयुरग्रेचरथाश्वगजवाहनाः सुग्रीवपत्न्यः सीताचययुर्यानैःपुरंमहत् १७ वज्रपाणिर्यथा-
देवैर्हरिताश्वरथेस्थितः प्रययौरथमास्थायतथारामोमहत्पुरम् १८ सारथ्यंभरतश्चक्रेरत्नदंडंमहाद्यु-
तिः श्वेतातपत्रंशत्रुघ्नोलक्ष्मणोव्यजनंदधे १९ चामरंचसमीपस्थोन्यवीजयदरिंदमः शशिप्रकाशंत्व-
परंजग्राहासुरनायकः २० दिविजैःसिद्धसंघैश्चऋषिभिर्दिव्यदर्शनैः स्तूयमानस्यरामस्यशुश्रुवेम-
धुरध्वनिः २१ मानुषंरूपमास्थायवानरागजवाहनाः २२ भेरीशंखनिनादैश्चमृदंगपणवानकैः प्रय-
यौराघवःश्रेष्ठस्तांपुरींसमलंकृताम् ददृशुस्तेसमायांतंराघवंपुरवासिनः २३ दूर्वादलश्यामतनुंम-
हार्हकिरीटरत्नाभरणाञ्चितांगम् आरक्तकंजायतलोचनांतंदृष्ट्वाययुर्मोदमतीवपुण्याः २४ विचि-
त्ररत्नांचितसूत्रनद्धपीतांबरंपीनभुजांतरालं अनर्घ्यमुक्ताफलदिव्यहारैर्विरोचमानंरघुनंदनंप्रजाः २५

लेदुःखिताबभूवुस्तेइत्यर्थः २३ आचितांगंव्याप्तांगं कंजंकमलं पुण्याःपुण्यवंतः अर्शआद्यजंतः आययुः प्रापुः २४ विचित्ररत्नैरंजि-
तंयुक्तंयत्सूत्रंस्वर्णमयंकटिसूत्रंतेननद्धः पीतांबरोयस्यतम् अमूल्यमुक्ताफलकृतैर्दिव्यैर्हारैः २५ ॐ ॐ ॐ

हरिभिर्वानरैः रवितुल्यभासंतत्तुल्यकांतिंनिवीताकंठकक्षमध्यधृताकल्पद्रुमपुष्पमालायेनतं २६प्रहर्षवेगेनोत्कलिताअनिरुद्धाआननश्रीर्यासांताः आहितमत्याऽवश्यकमपिगृहकार्यमपास्येत्यर्थः २७ सर्वदृशामुत्सवभूताआकृतिर्यस्यतम् नेत्रमनसोः रसायनभूतमत्यानंदकरत्वात्ताहृशंरामंहृग्भिर्दर्शनव्यापारैर्मनसाचाभिरेभिरेआलिंगितवंत्यः २८ स्मितयुक्तयाअतएवस्निग्धयादृशा प्रजाः

सुग्रीवमुख्यैर्हरिभिःप्रशांतैर्निषेव्यमाणंरवितुल्यभासम् कस्तूरिकाचंदनलिप्तगात्रंनिवीतकल्पद्रुमपुष्पमालम् २६ श्रुत्वास्त्रियोराममुपागतंमुदाप्रहर्षवेगोत्कलिताननश्रियः अपास्यसर्वंगृहकार्यमाहितंहर्म्याणिचैवारुरुहुःस्वलंकृताः २७ दृष्ट्वाहरिंसर्वदृगुत्सवाकृतिंपुष्पैःकिरंत्यःस्मितशोभिताननाः दृग्भिःपपुर्नेत्रमनोरसायनंस्वानंदमूर्तिंमनसाभिरेभिरे २८ रामःस्मितस्निग्धदृशाप्रजास्तथापश्यन्प्रजानाथइवापरःप्रभुः शनैर्जगामाथपितुःस्वलंकृतंगृहंमहेंद्रालयसन्निभंहरिः २९ प्रविश्यवेश्मांतरसंस्थितोमुदारामोववंदेचरणौस्वमातुः क्रमेणसर्वाःपितृयोषितःप्रभुर्ननामभक्त्यारघुवंशकेतुः ३० ततोभरतमाहेदंरामःसत्यपराक्रमः सर्वसंपत्समायुक्तंममसंदिरमुत्तमम् ३१

पश्यन्दर्शनेनसर्वसंमाननंकुर्वन्प्रजानाथइवब्रह्मेव २९ स्वमातुश्चरणौववंदे अनेनाग्रेसर्वमातृःप्रवेशानंतरंसर्वप्रजासंमाननविलंबेनपश्चाद्गवत्प्रवेशइतिसूचितम् ३० ३१ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

सर्वेभ्यअन्येभ्योवानरबिभीषणादिभ्यः ३२ ३३ ३४ ३५ शातकुंभंजंबूस्वर्णम् ३६ ३७ ३८ ३९ ४० सर्वौषधिरसैरभिषिंचनइत्यन्वयः

मित्रायवानरेंद्रायसुग्रीवायप्रदीयताम् सर्वेभ्यः सुरववासार्थंमंदिराणिप्रकल्पय ३२ रामेणेवंसमादि
ष्टो भरतश्चतथाकरोत् उवाचचमहातेजाः सुग्रीवंराघवानुजः ३३ राघवस्याभिषेकार्थंचतुः सिंधुजलं
शुभं आनेतुंप्रेषयस्वाशु दूतान्त्वरितविक्रमान् ३४ प्रेषयामाससुग्रीवोजांबवंतंमरुत्सुतम् अंगदंच
सुषेणंचतेगत्वावायुवेगतः ३५ जलपूर्णान्शातकौंभान्कलशांश्चसमानयत् आनीतंतीर्थसलिलंशत्रु
घ्नोमंत्रिभिःसह ३६ राघवस्याभिषेकार्थंवसिष्ठायन्यवेदयत् ततस्तुप्रयतोवृद्धोवसिष्ठोब्राह्मणैःसह ३७
रामंरत्नमयेपीठेससीतंसन्यवेशयत् वसिष्ठोवामदेवश्चजाबालिर्गौतमस्तथा ३८ वाल्मीकिश्चतथाचक्रुः
सर्वेरामाभिषेचनम् कुशाग्रतुलसीयुक्तपुण्यगंधजलैर्मुदा ३९ अभ्यषिंचन्रघुश्रेष्ठंवसवोवासवंयथा
ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैःश्रेष्ठैः कन्याभिःसहमंत्रिभिः ४० सर्वौषधिरसैश्चैवदेवतैर्नभसिस्थितैः चतुर्भिर्लोक
पालैश्चस्तुवद्भिःसगणैस्तथा ४१ छत्रंचतस्यजग्राहशत्रुघ्नःपांडुरंशुभम् सुग्रीवराक्षसेंद्रौतौदधतुः
श्वेतचामरे ४२ मालांचकाञ्चनींवायुर्ददौवासवचोदितः सर्वरत्नसमायुक्तंमणिकांचनभूषितम् ४३

नभस्थितैर्दैवतैःसहस्तुवद्भिःसगणैश्चतुर्भिर्लोकपालैश्चसहवसिष्ठादयोभ्यषिंचन्नित्यन्वयः ४१ ४२ ४३ ॰ ॰

४४ खात्आकाशात् ४५ ४६ ४७ वामांकेवामभागेस्थिताम् ४८ ईदृशींसीतांवामेनकरेणालिंग्यसंस्थितंदृष्ट्वाशिवःस्तोतुमुपचक्रमेइत्यन्वयः
४९ ५० सशक्तिकाय मायाशक्त्यवतारसीतासहिताय ५१ आद्यंतौउत्पत्तिविनाशौतद्राहित्यादेवमध्यहीनः यतोमाययासृजसिअतएवतेन

ददौहारंनरेंद्रायस्वयंशक्रस्तुभक्तितः प्रजगुर्देवगंधर्वाननृतुश्चाप्सरोगणाः ४४ देवदुंदुभयोनेदुःपुष्पवृष्टिःपपातखात् नवदूर्वादलश्यामंपद्मपत्रायतेक्षणम् ४५ रविकोटिप्रभायुक्तंकिरीटेनविराजितम् कोटिकंदर्पलावण्यंपीतांबरसमावृतम् ४६ दिव्याभरणसंपन्नंदिव्यचंदनलेपनम् अयुतादित्यसंकाशंद्विभुजंरघुनंदनम् ४७ वामभागेसमासीनांसीतांकांचनसन्निभाम् सर्वाभरणसंपन्नांवामांकेसमुपस्थिताम् ४८ रक्तोत्पलकरांभोजांवामेनालिंग्यसंस्थितम् सर्वातिशयशोभाढ्यंदृष्ट्वाभक्तिसमन्वितः ४९ उमयासहितोदेवःशंकरोरघुनंदनम् सर्वदेवगणैर्युक्तःस्तोतुंसमुपचक्रमे ५० श्रीमहादेवउवाच नमोस्तुरामायसशक्तिकायनीलोत्पलश्यामलकोमलाय किरीटहारांगदभूषणायसिंहासनस्थायमहाप्रभाय ५१ त्वमादिमध्यांतविहीनएकःसृजस्यवस्यत्सिचलोकजातम् स्वमाययातेननलिप्यसेत्वंयत्स्वेसुखेजस्त्ररतोनवद्यः ५२

नलिप्यसेतन्नाशादिकृतदोषभाग्नभवसीत्यर्थः नत्वैंद्रजालिकःस्वमायानिर्मितजीवादिनाशेपित्तद्धभाग्भवति ५२ ७ ७

गुणसंवृतः गुणसमूहयामायया संवृतः गुणशब्दोऽत्रतत्समूहमायापरः प्रसन्नाः शरणागतायेभक्तास्तेषांयदनुविधानंमोक्षस्तन्निमित्तमि-
त्यर्थः त्वदवतारलीलाश्रवणादिभिस्तेषांपापक्षयद्वारामोक्षोभवतीत्याशयः सुरमानुषादिरूपैर्नानावतारैर्लीलाविधत्सेइत्यन्वयः सुरा
वताराउपेंद्राद्याः मानुषारामकृष्णाद्याः एवंभूतस्त्वंज्ञानिभिरेवनित्यंप्रतीयसे नत्वन्यैस्तेतुमनुष्योयंकश्चिदित्येवंप्रतियंति ५३ सकलं
लोकंस्वांशेनविधायतंलोकंतदधःफणीश्वरोभूत्वात्वंबिभर्षि भानुःसूर्यः अनिलोवायुः उडुपश्चंद्रः ओषध्योव्रीह्याद्याः प्रवर्षोमेघः नै

लीलांविधत्सेगुणसंवृतस्त्वंप्रपन्नभक्तानुविधानहेतोः नानावतारैः सुरमानुषाद्यैः प्रतीयसेज्ञानिभिरेव-
नित्यं ५३ स्वांशेनलोकंसकलंविधायतंबिभर्षिचत्वंतदधःफणीश्वरः उपर्यथोभान्वनिलोडुपौषधीः प्र-
वर्षरूपोवसिनैकधाजगत् ५४ त्वमिहदेहभृतांशिखिरूपः पचसिभुक्तमशेषमजस्रम् पवनपंचकरूप
सहायवान्जगदखंडमनेनबिभर्षि ५५ चंद्रसूर्यशिखिमध्यगतंयत्तेजईशचिदशेषतनूनाम् प्राभव
त्तनुभृतामिहधैर्यंशौर्यमायुरखिलंतवसत्वं ५६ कधाअनेकप्रकारेण ५४ प्रकारांतरेणापिरक्षत्वमाह त्व-
मिति शिखिरूपोजठराग्निरूपः पवनपंचकं प्राणापानसमानोदानव्यानाः तदुक्तंगीतायांअहंवैश्वानरोभूत्वाप्राणिनांदेहमा
श्रितः प्राणापानसमायुक्तःपचाम्यन्नंचतुर्विधमिति ५५ हेईशचंद्रादिगतंयत्तेजोयच्चाशेषशरीरिणाम् चिच्चैतन्यंयच्चतनु-
भृतांशौर्यंधैर्यमायुश्चतदखिलंतवसत्वंत्वद्रूपासत्तेवप्राभवत् तत्तद्रूपेणप्रादुर्भूतेत्यर्थः ५६ ७ ७ ७

विरिंचिर्ब्रह्माविभागोभेदः देहेईशवादिनांतद्भक्तत्वेनतत्रतत्रेश्वरत्वाभिमानवतांत्वंतद्रूपेणपरस्परस्माद्भिन्नइवभासितंत्वामाह
अनन्यत् भेदशून्यमतएवैकमीदृशंब्रह्मैवत्वं त्वमेवचब्रह्मादयअतोनैषांभेदइतिभावः ५७ प्रकारांतरेणापिसर्वस्यब्रह्मरूपतांस्था
पयति मत्स्यादीति एकस्यैवयथादशरूपत्वंतथैकस्यैवसदसद्विभागरूपता सद्ब्रह्मविश्वादिकंअसत् तदितरत्सर्वंसएकस्त्वमेवय
तोभवतोन्यत् नविभातिबहुशः पर्यालोचनेपिनज्ञानविषयोभवतीत्यर्थः ५८ अनंतसृष्टोभंतरहितायांसृष्टौ तदुक्तं पातंजले स॰

त्वंविरिंचिशिवविष्णुविभेदात्कालकर्मशशिसूर्यविभागात् वादिनांपृथगिवेशविभासिब्रह्मनिश्चितम
नन्यदिहैकम् ५७ मत्स्यादिरूपेणयथात्वमेकः श्रुतौपुराणेषुचलोकसिद्धः तथैवसर्वंसदसद्विभागस्त्व
मेवनान्यन्द्भवतोविभाति ५८ यद्यत्समुत्पन्नमनंतसृष्टाउत्पत्स्यतेयच्चभवच्चयच्च नदृश्यतेस्थावरजंग
मादौत्वयाविनातः परतः परस्त्वम् ५९ तत्त्वंनजानंतिपरात्मनस्तेजनाः समस्तास्तवमाययातः त्वद्भक्त
सेवामलमानसानांविभातितत्त्वंपरमेकमैशम् ६० यथासृष्ट्याद्युच्छेदोनैवहूतार्थमुक्तम् प्रत्येवतुतन्निवृत्तिरितिअ॰

नादिर्भगवान्कालोनांतोस्यद्विजविद्यते अव्युच्छिन्नास्ततस्त्वेतेसर्गस्थित्यंतसंयमाइतिस्मृतिश्च तादृश्यांसृष्टौयज्जातंयन्द्भावि य॰
च्चवर्तमानंतत्तत्त्वयाविना नदृश्यते सर्वंत्वद्रूपमेवदृश्यतेतत्त्वंपरतः सर्वोत्कृष्टात् हिरण्यगर्भादपिपरइत्यर्थः ५९ नन्वेवंरूपंमांसर्वेज
नाः किमितिनजानंति तत्राहत्वमिति परात्मनस्ते एतत्तत्त्वं एतेसमस्ताजनास्तवमाययासंवृताइतिशेषः अतोनजानंति तर्हिसर्वथामे
वंकेपि नजानंति नेत्याहत्वं भक्तेतितेवैशंतत्त्वंजानंतीत्यर्थः ६०

तेतव चैतन्यरूपमात्मतत्वं ब्रह्मादयोपिनविदुः यतस्तेबहिरर्थेषुभाववश्चित्तंयेषांतादृशाः ततोऽबुधः त्वद्रूपज्ञानासमर्थोपि इदंरूपमेवत्वां
भक्तेदृश्यमानरूपमेवत्वांभजन्ध्यायन् अदुःखः निवृत्तसकलदुःखः सन्मुक्तिमुपैति ६१ अपरमपिसफलभंसाधनंत्वानुष्ठितत्वे
नात्युपादेयतांचतत्रसूचयन्नाह अहमिति अनिशंगृणन् उच्चारयन् मरणसमयेजंतूनांमुक्तयेरामतवनामरूपंमंत्रंदिशामिउप-

ब्रह्मादयस्तेनविदुःस्वरूपंचिदात्मतत्वंबहिरर्थभावाः ततोबुधस्त्वामिदमेवरूपंभक्त्याभजन्मुक्तिमु-
पैत्यदुःखः ६१ अहंभवन्नामगृणन्कृतार्थोवसामिकाश्यामनिशंभवान्या मुमूर्षमाणस्यविमुक्तयेहं
दिशामिमंत्रंतवरामनाम ६२ इमंस्तवन्नित्यमनन्यभक्त्याशृण्वंतिगायंतिलिखंतियेवै तेसर्वसौख्यं
परमंचलब्ध्वाभवत्पदंयांतुभवत्प्रसादात् ६३ इंद्रउवाच रक्षोधिपेनाखिलदेवसौख्यंहृतंचमेब्र
ह्मवरेणदेव पुनश्चसर्वंभवतःप्रसादात्प्राप्तंहतोराक्षसदुष्टशत्रुः ६४ देवाऊचुः हृतायज्ञभागाध
रादेवदत्तामुरारेखलेनादिदैत्येनविष्णो हतोद्यत्वयानोवितानेषुभागाःपुरावन्दविष्यंतियुष्मत्प्रसादात्
६५

दिशामि ६२ ६३ अखिलदेवसौख्यंअखिलदेवराज्यरूपसौख्यम् यतस्त्वयाराक्षसरूपोस्माकंदुष्टशत्रुर्हतः ६४ धरा-
देवाभूदेवाविद्वांसस्तैर्यज्ञेषुदत्तायज्ञभागायेनखलेनहृताः सत्वयाहतस्तेनतेभागानोस्माकंपुरावत् रावणोसत्तिप्राक्कालइव
भविष्यंति ६५

लब्धसत्वास्त्वत्सिंडप्राप्त्यालब्धबलाः ६६ विष्टिकर्मणिवेतनदानंविना बलात्कर्मकरणंविष्टिस्तत्कर्मणिअभियुक्ताः प्रेरिताः दशास्यंवहामस्तदीयपल्लक्यादिवहनेनेतिशेषः दुःखजातात् दुःखसमूहात् ६७ पुरारावणराज्यात्पूर्वं ६८ अभिविद्रुताबलेनस्ववशंनीताः ६९ यतोयं

पितरऊचुः हतोद्यत्वयादुष्टदैत्योमहात्मन् गयादौनेवैर्दत्तपिंडादिकान्नः बलादत्तिहत्वागृहीत्वासमस्ता निदानींपुनर्लब्धसत्वाभवामः ६६ यक्षाऊचुः सदाविष्टिकर्मण्यनेनाभियुक्तावहामोदशास्यंबला दुःखयुक्ताः दुरात्माहतोरावणोराघवेशत्वयातेवयंदुःखजालाद्विमुक्ताः ६७ गंधर्वाऊचुः वयंसंगीतनिपुणागायंतस्ते कथामृतम् आनंदामृतसंदोहयुक्ताःपूर्णाःस्थिताःपुरा ६८ पश्चाद्दुरात्मनारामरावणेनाभिविद्रुताः तमेवगायमानाश्चतदाराधनतत्पराः ६९ स्थितास्त्वयापरित्राताहतोयंदुष्टराक्षसः एवंमहोरगाःसिद्धाःकिन्नरामरुतस्तथा ७० वसवोमनवोगावोगुह्यकाश्चपतत्रिणः सप्रजापतयश्चैतेतथाचाप्सरसांगणाः ७१ सर्वेरामंसमासाद्यदृष्ट्वानेत्रमहोत्सवं स्तुत्वापृथक्पृथक्सर्वेराघवेणाभिनंदिताः ७२ ययुःस्वंस्वंपदंसर्वेब्रह्मरुद्रादयस्तथा प्रशंसंतोसुदारामंगायंतस्तस्यचेष्टितम् ७३ ध्यायंतस्त्वभिषेकार्द्रंसीतांलक्ष्मणसंयुतम् सिंहासनस्थंराजेंद्रंययुःसर्वेहृदिस्थितम् ७४

हतोतएवंस्थितास्त्वयाततद्दुःखमोचनेनपरित्राताः ७० ७१ ७२ ७३ हृदिअंतर्यामितयास्थितमेवराजेंद्रं दृश्यमानराजेंद्ररूपम् ध्यायंतोययुरित्यन्वयः ७४

७५ इतिश्रीमत्सक० हिम्मतिवर्मणः० युद्धकांडेपंचदशः सर्गः १५ रामेति उत्तरार्धेजातेनिजाताइतिचशेषः १ निर्गंधानिगंधयुतानि·

खेवाद्येषुध्वनत्सुप्रमुदितहृदयैर्देववृंदैस्तुवद्भिर्वर्षद्भिः पुष्पवृष्टिंदिविमुनिनिकरैरीड्यमानः समंतात् रा·
मःश्यामःप्रसन्नस्मितरुचिरमुखः सूर्यकोटिप्रकाशः सीतासौमित्रिवातात्मजमुनिहरिभिः सेव्यमानोविभा
ति ७५ इतिश्रीमदध्यात्मरामायणेउमामहेश्वरसंवादेयुद्धकांडेपंचदशः सर्गः १५ रामेभिषिक्तेराजेंद्रे
सर्वलोकसुखावहे वसुधासस्यसंपन्नाफलवंतोमहीरुहाः १ गंधहीनानिपुष्पाणिगंधवंतिचकाशिरे
सहस्रशतमश्वानां धेनूनांचगवांतथा २ ददौशतवृषान्पूर्वंद्विजेभ्योरघुनंदनः त्रिंशत्कोटिसुवर्णस्य·
ब्राह्मणेभ्योददौपुनः ३ वस्त्राभरणरत्नानिब्राह्मणेभ्योमुदाददौ सूर्यकांतिसमप्रख्यांसर्वरत्नमयीस्र·
जम् ४ सुग्रीवायददौप्रीत्याराघवोभक्तवत्सलः अंगदायददौदिव्येत्वंगदेरघुनंदनः ५ चंद्रकोटिप्रती
काशंमणिरत्नविभूषितम् सीतायैप्रददौहारंप्रीत्यारघुकुलोत्तमः ६ अवमुच्यात्मनः कंठात्हारंजनक
नंदिनी अवैक्षतहरीन्सर्वान्भर्तारंचमुहुर्मुहुः ७ रामस्तामाहवैदेहीमिंगितज्ञोविलोकयन् वैदेहि
यस्यतुष्टासिदेहितस्मैवरानने ८

अश्वानांधेनूनां गवांच सहस्रशतंददौ २ शतंवृषानित्यत्र शतशब्दो
नंतवाची ३ ४ अंगदेबाहुभूषणे ५ ६ अवमुच्य भर्त्राकंठेप्रतिमुक्तंपुनः कंठादवतार्येत्यर्थः ७ विलोकयन् ८

गौरवेणसीताकृतादरेण ९ १० यद्दुस्त्यदेवैरपिदुर्लभंतदपितवचवररूपंचेद्दास्याम्यैवेत्यर्थः ११ उक्तंचान्यत्र राज्ये
त्सवायतजनायरघुप्रवीरः प्रीत्याखनेकमणिरत्नविभूषणानिदत्वानिलात्मजगपास्यविदेहजायै मालांददौरघुपतिः परमादरेण
१ तथाहनूमनेदत्तासैवमालात्यमूलिका दशनैःशकलीकृत्यत्यक्तातेनजलाशये २ हाहेतिजल्पितंसर्वैस्तदासस्मरवानरैः स्वजातीयम
रेकर्मत्वयाकृतमरिंदम ३ रामस्तदामारुतिमत्युदारमाहूयचारादभिवर्तमानम् पप्रच्छकस्मान्महतीकमाला त्यक्तात्वयाब्रूहिविदेह

हनूमतेददौहारंपश्यतोराघवस्यच तेनहारेणशुशुभेमारुतिर्गौरवेणच ९ रामोपिमारुतिंदृष्ट्वाकृतांजलिमुप
स्थितम् भक्त्यापरमयातुष्टइदंवचनमब्रवीत् १० हनुमंस्तेप्रसन्नोस्मिवरंवरयकांक्षितम् दास्यामिदेवैरपि
यद्दुर्लभंभुवनत्रये ११ हनूमानपितंप्राहनत्वारामंप्रहृष्टधीः त्वन्नामस्मरतोराम नतृप्यतिमनोमम १२

र्पिता ४ ब्रह्मेतियद्ब्रह्मविदोवदंतिह्यात्मेश्वरश्चेतिवदंतिसंतः सीतापतेत्वंतदसीतिबुध्यात्यक्तामयेयंसकलार्तिरूपा ५ हनूमन्यादिमत्तस्त्व
वरंकिमपिनेच्छसि तवेच्छांतर्हिनिर्मूलांकरिष्यामिचनिष्फलाम् ६ श्रीरामश्रवणेदास्येममास्तिसफलास्पृहा तस्याविरोधिनीं यातुनिर्मूलांकुरु
तांप्रभो ७ ममस्वांतेसदैवत्वंसीतयासहतिष्ठसि अद्यैवसर्वेपश्यंतुस्थितंत्वांजानकीपते ८ विदार्यवक्षस्थलमंजनीसुतः प्रदर्शयामासचरामं
मद्वयं हृदंबुजेसंस्थितमब्जलोचनंमहीसुताराधितपादपंकजम् ९ मारुतेर्वैभवंदृष्ट्वासर्वेसंतोषमागताः रामेणालिंगितःश्रीमान्हनूमानं
जनीसुतः १० जयशब्दोमहानासीत्तदाराघवमंडपे सीताप्रमुदितातस्मैवरानभयदान्ददौ ११ रामलीलामृतंचैतत्सरमानंददायकम् श्रोतृणां
चाथगृणतांपापसंघविदाहकम् १२

१३ तंतथोदारचरितं मुक्तः सततंममनामस्मरणाज्जीवन्मुक्तः सन्तिष्ठ १४ १५ ईश्वराभ्यांसीतारामाभ्यां १६ कृच्छ्राद्रामदर्शनवि-
योगनः कृच्छ्रम् १७ १८ मामेवचिंतयन्नित्यनेनभोगेषनासक्तो भवेतिसूच्यते १९ विद्यमानराज्यादधिकदेशराज्यंविज्ञानमात्म

अतस्त्वंनामसततंस्मरन्स्थास्यामिभूतले यावत्स्थास्यतितेनाम लोकेतावत्कलेवरम् १३ ममतिष्ठतुराजेंद्रवरो
यमभिकांक्षितः रामस्तथेतितंप्राहमुक्तस्तिष्ठयथासुखम् १४ कल्पांतेममसायुज्यंप्राप्स्यसेनात्रसंशयः
तमाहजानकीप्रीतायत्रकुत्रापिमारुते १५ स्थितंत्वामनुयास्यंतिभोगाःसर्वेममाज्ञया इत्युक्तोमारुति
स्ताभ्यांईश्वराभ्यांप्रहृष्टधीः १६ आनंदाश्रुपरीताक्षोभूयोभूयःप्रणम्यतौ कृच्छ्राद्ययौतपस्तप्तुंहिम
वंतंमहामतिः १७ ततोगुहंसमासाद्यरामःप्रांजलिमब्रवीत् सखेगच्छपुरंरम्यंशृंगवेरमनुत्तमम् १८
मामेवचिंतयन्नित्यंभुंक्ष्वभोगान्निजार्जितान् अंतेममैवसारूप्यंप्राप्स्यसेत्वंनसंशयः १९ इत्युक्त्वाप्र-
ददौतस्मैदिव्यान्याभरणानिच राज्यंचविपुलंदत्वाविज्ञानंचददौविभुः २० रामेणालिंगितोहृष्टोययौस्व
भवनंगुहः येचान्येवानराःश्रेष्ठाअयोध्यांसमुपागताः २१ अमूल्याभरणैर्वस्त्रैःपूजयामासराघवः सुग्री
वप्रमुखाःसर्वेवानराःसविभीषणाः २२ यथार्हंपूजितास्तेनरामेणपरमात्मना प्रहृष्टमनसःसर्वेजग्मु
रेवयथागतम् २३

तत्वज्ञानं २० आलिंगितःबहिःशरीरेणसर्वदास्वानुसंधानदानेनांतश्चालिंगितः २१ पूजयामासनानि
निशेषः २२ २३

२४ २५ अनिच्छन्नित्यस्ययौवराज्यमितिकर्म २६ कर्माध्यक्षः सर्वकर्मसाक्षीकर्तृत्वादिविहीनोनिरभिमानत्वात् अतएवनिर्विका
रः २७ स्वानंदेनतुष्ट इत्यनेन लौकिकानंदसामग्रीनिरपेक्षत्वमुक्तम् लोकानामुपदेशकृत् अनेनलोकोपदेशएवयज्ञाद्यनुष्ठानप्रयोजन

सुग्रीवप्रमुखाः सर्वेकिष्किंधांप्रययुर्मुदा विभीषणस्तुसंप्राप्य राज्यंनिहतकंटकं २४ रामेणपूजितःप्री॰
त्याययौलंकामनिंदितः राघवोराज्यमखिलंशशासाखिलवत्सलः २५ अनिच्छन्नपिरामेण यौवराज्ये
भिषेचितः लक्ष्मणःपरयाभक्त्यारामसेवापरोभवत् २६ रामस्तुपरमात्मापिकर्माध्यक्षोपिनिर्मलः कु॰
र्तृत्वादिविहीनोपिनिर्विकारोपिसर्वदा २७ स्वानंदेनापितुष्टः सन्लोकानामुपदेशकृत् अश्वमेधादियज्ञे
श्चसर्वैर्विपुलदक्षिणैः २८ अयजत्परमानंदोमानुषंवपुराश्रितः नपर्यदेवन्विधवानचव्यालकृतंभय
म् २९ नव्याधिजंभयंचासीद्रामेराज्यंप्रशासति लोकेदस्युभयंनासीदनर्थोनास्तिकश्चन ३० वृद्धेषुसत्सु
बालानांनासीन्मृत्युभयंतथा रामपूजापराः सर्वेसर्वेराघवचिंतकाः ३१ ववर्षुर्जलदास्तोयंयथाकालंय॰
थारुचि प्रजाःस्वधर्मनिरतावर्णाश्रमगुणान्विताः ३२ औरसानिवरामोपिजुगोपपितृवत्प्रजाः सर्वल
क्षणसंयुक्तः सर्वधर्मपरायणः ३३

युक्तं २८ रामेराज्यमितिसोराज्यमाह नपर्यदेवन्निति व्यालाः सर्पाव्याघ्राश्च २९ दस्यवश्चोराः
३० अनर्थाभावमेवप्रपंचयति वृद्धेष्विति ३१ वर्णाश्रमाणांयेगुणाः धर्माः पुराणेषूक्तास्तैरन्विताः ३२ औरसानिवस्वस्मिन्प्रीतिमतीः प्रजाः रामःपि
तृवज्जुगोप पितरिपुत्राणामिवप्रजानांरामेस्नेहः पितुःपुत्रेष्विवप्रजासुरामस्येतिबोधितम् ३३

उपास्तअकरोदितियावत् ३४ धनधान्यऋद्धिमत् तद्युक्तंयद्दीर्घमायुरारोग्यंचतयोःकारकं आत्मानमधिकृत्यभवमाध्यात्मिकं ३५ समा-
हितस्तदेकचित्तः परितुष्टमानसः भगवत्कथापठनजानंदेनेतिभावः मनोगताशिषः मनसाआशास्यमानानर्थान् ३६ रामाभिषेकंरा-

दशवर्षसहस्राणिरामोराज्यमुपास्तसः ३४ इदंरहस्यंधनधान्यऋद्धिमत्दीर्घायुरारोग्यकरंसुपुण्यदम् पवि
त्रमाध्यात्मिकसंज्ञितंपुरारामायणंभाषितमादिशंभुना ३५ शृणोतिभक्त्यामनुजःसमाहितोभक्त्यापठेद्वापरि
तुष्टमानसः सर्वाःसमाप्नोतिमनोगताशिषोविमुच्यतेपातककोटिभिःक्षणात् ३६ रामाभिषेकंप्रयतःशृणो
तियोधनाभिलाषीलभतेमहद्धनम् पुत्राभिलाषीसुतमार्यसंमतंप्राप्नोतिरामायणमादितःपठन् ३७ शृणोति
योध्यात्मिकरामसंहितांप्राप्नोतिराज्यंभुवमृद्धसपदम् शत्रून्विजित्यारिभिरप्रधर्षितोव्यपेतदुःखोविजयीभवेन्नृ
पः ३८ स्त्रियोपिशृण्वंत्यधिरामसंहितांभवंतिताजीवसुताश्चपूजिताः वंध्यापिपुत्रंलभतेसुरूपिणंकथामि
मांभक्तियुताशृणोतिया ३९ श्रद्धान्वितोयःशृणुयात्पठेन्नरोविजित्यकोपंचतथाविमत्सरः दुर्गाणिसर्वाणि
विजित्यनिर्भयोभवेत्सुखीराघवभक्तिसंयुतः ४०

वणजयपूर्वकंप्राप्तंआर्यसंमतम् शिष्टसंमतंतेनस्वयंशिष्टमिति
यावत् ३७ यआध्यात्मिकेत्यत्रसंधिरार्षः ३८ अधिरामसंहितांराममधिकृत्यप्रवृत्तामध्यात्मरामायणाख्यां ३९ कोपमित्युपलक्ष
णंकामादीनांविमत्सरः अनीर्ष्यः सर्वाणिदुर्गाणिदुःखस्थानानि ४०

शृण्वतांपुंसांक्रूरास्तुष्यंतिविघ्नानश्यंतिसंपदश्चभवंति ४१ रामलसरारामैकचित्ताः रजस्वलायाःश्रवणंचतुर्थेह्न्यारभ्यद्वादशरात्रांतम् ४२

क्रूराःसमस्ताअपियांतितुष्टतांविघ्नाःसमस्ताअपयांतिशृण्वताम् अध्यात्मरामायणमादितोनृणांभवंति सर्वाअपिसंपदःपराः ४१ रजस्वलावायदिरामतत्पराशृणोतिरामायणमेतदादितः पुत्रंप्रसूतेऋषभंचिरायुषंपतिव्रतालोकसुपूजिताभवेत् ४२ पूजयित्वातुयेभक्त्यानमस्कुर्वंतिनित्यशः सर्वपापविनिर्मुक्ताविष्णोर्यांतिपरंपदम् ४३ अध्यात्मचरितंकृत्स्नंयेवैशृण्वंतिभक्तितः पठंतिवास्वयंभक्त्यातेषांरामःप्रसीदति ४४ रामएवपरंब्रह्मतस्मिंस्तुष्टेखिलात्मनि धर्मार्थकाममोक्षाणांयद्यदिच्छतितद्भवेत् ४५ श्रोतव्यंनियमेनैतद्रामायणमखंडितम् आयुष्यमारोग्यकरंकल्पकोट्यघनाशनम् ४६ देवाश्चसर्वेतुष्यंतिग्रहाःसर्वेमहर्षयः रामायणस्यश्रवणेतुष्यंतिपितरस्तथा ४७ अध्यात्मरामायणमेतदद्भुतंवैराग्यविज्ञानयुतंपुरातनम् पठंतिशृण्वंतिलिखंतियेनरास्तेषांभवेस्मिन्नपुनर्भवोभवेत् ४८

पूजयित्वेत्यादेःपुस्तकमितिशेषः ४३ ४४ ४५ आयुष्यंआयुर्जनकं कल्पकोटिपर्यंतंकृतमघम् ४६ ४७ वैराग्यविज्ञानयुतं श्रोतॄणांतदुभयदातृत्वादितिभावः अस्मिन्भवेसंसारेइत्यर्थः ४८ ७ ७ ७ ७

योभूतेश्वरोभवः शिवोसकृदखिलवेदराशिमालोड्ययत्तारकंब्रह्मतदेवरामः विष्णुरहस्यमूर्तिषुविष्णुमूर्तिषुअत्यंतरहस्यमूर्तिः मुख्यामूर्तिरिति विज्ञायअखिलवेदानांसारभूताउपनिषदस्तदर्थसंग्रहं उद्धृत्यसंक्षेपतइदंरामस्यनिगूढतत्वंप्रियायैप्राह तस्मैन

आलोड्याखिलवेदराशिमसकृद्यत्तारकंब्रह्मतद्रामोविष्णुरहस्यमूर्तिरितियोविज्ञायभूतेश्वरः उद्धृत्याखिलसारसंग्रहमिदंसंक्षेपतः प्रस्फुटंश्रीरामस्यनिगूढतत्वमखिलंप्राहप्रियायैभवः ४९ इतिश्रीमदध्यात्मरामायणेउमामहेश्वरसंवादेयुद्धकांडेषोडशः सर्गः समाप्तः १६ युद्धकांडंसमाप्तम् ॥ कांडेयुद्धात्मकेसर्गानवसप्तनीलकंठोक्ताः सार्धैकादशशतश्लोकामनुसंख्यायुताः

मइतिशेषः अयंश्लोकस्तत्त्वस्यश्रोतुः शिवशिष्यस्येतिबोध्यम् ४९ इतिश्रीमत्सकलराजविपदुद्धरणसमर्थेत्यादिबिरुदावलीविराजमानस्यहिम्मतिवर्मणः पुत्रस्यश्रीरामवर्मणः कृताबध्यात्मरामायणसेतौयुद्धकांडेषोडशः सर्गः समाप्तः १६ श्रीरस्तु

इतिश्रीअध्यात्मरामायणेयुद्धकांडःसमाप्तः

[OrderDescription]
,CREATED=17.10.19 16:17
,TRANSFERRED=2019/10/17 at 16:28:59
,PAGES=107
,TYPE=STD
,NAME=S0002066
,Book Name=M-444A-ADHYATAMRAMAYAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF

FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF

FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF

FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF

FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF

FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,